SELENGE BİLGİ-020

TİMURLULAR

(1370-1507)

Ensar Macit

TİMURLULAR | Ensar Macit

SB-020

SELENGE

TİMURLULAR
(1370-1507)

ENSAR MACİT

TİMURLULAR
(1370-1507)

ENSAR MACİT

İstanbul, 2021

SELENGE YAYINLARI

No: **164** | Selenge Bilgi Serisi: **20** | **Ağustos 2021, 1. Baskı**

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Kadir Yılmaz

SELENGE BİLGİ SERİSİ KOORDİNATÖRÜ
Erkan Göksu

YAZAR
Ensar Macit

EDİTÖR
Doğan Mert Demir

SON OKUMA
Mehmet Teksöz

KAPAK TASARIMI
Şevket Dönmezoğlu

KAPAK GÖRSELİ
Harvard Sanat Müzesi'nde Bulunan Timur-Name İsimli Eserde, Timur'un Bayramlaşma Sahnesi.

SAYFA DÜZENİ
Hilal Yazlık

BASKI-CİLT
Repar Dijital Matbaası

ISBN
978-625-7459-09-9

SERTİFİKA NO.
40675

Selenge Yayınları,
Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında metin ya da görseller yayınevinin izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 7
Giriş 9

Yeni Bir Lider, Yeni Bir Devlet

Timur'un Tarih Sahnesine Çıkışı 11
Harezm ve Moğol Seferleri 15
Deşt-i Kıpçak Siyaseti 16
Horasan Seferleri 19
Üç Yıllık Sefer (1386-1388) 21
Birinci Deşt-i Kıpçak Seferi 29
Beş Yıllık Sefer (1392-1397) 29
İkinci Deşt-i Kıpçak Seferi 33
Hindistan Fetihleri (1398-1399) 35
Yedi Yıllık Sefer (1399-1404) 36
Çin Seferi ve Timur'un Ölümü 51
Timur Sonrası Taht Mücadeleleri ve Şahruh Devri 51
Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Durum 54
Azerbaycan'ın Elden Çıkışı 61

Mirzalar Arası Nifak Dönemi

Timur Sonrası Fars, Kirman ve Huzistan 65
Şahruh'un I. Azerbaycan Seferi ve Eleşkird Savaşı 66
Şahruh'un Semerkant'a Gidişi 70
Şahruh'un II. Azerbaycan Seferi ve Selmas Savaşı 72

Şahruh'un III. Azerbaycan Seferi ve
Türkmen İskender'in Kaçışı 75

Muhammed Sultan İsyanı, Şahruh'un
Torunu Üzerine Gitmesi ve Ölümü 80

Timurlu İdaresinin Parçalanması

Bilge Hükümdar: Uluğ Bey Devri 83

Tarnab Savaşı, Mirza İsyanları ve
Uluğ Bey'in Ölümü 85

Abdullatif ve Abdullah Devri 89

Ebu Said Devri 90

Herat'ın Karakoyunlular Tarafından Zaptı 93

Mirza İsyanları 94

Karakoyunluların Durumu 95

Ebu Said'in Azerbaycan Seferi ve Ölümü 96

Hüseyin Baykara 104

Özbeklerin Maveraünnehir'i Zaptı 109

Horasan'ın Elden Çıkması ve Devletin Yıkılışı 110

Sonuç 115

Kaynaklar 119

Dizin 125

Ön Söz

Tarih, ortaya koyduğu kavramlarla beşeri bilimleri zenginleştirir. Bu, doğrudan tarihin problemselleşmesiyle alakalıdır. Burada sorgulanması gereken şey tarihin öznesinin ne olduğudur. Bazı görüşlere göre bu özne bireyken bazılarına göre toplumdur. Tarihçiler arasında uzun zamandan beri devam eden bu tartışma, tarih yazımının güncel meselelerindendir. Her ne kadar toplumun tarih oluşturmadaki rolü malumsa da önemli kırılma noktalarında liderler ön plana çıkar. Bilhassa Türk tarihi üzerine yapılan çalışmalarda toplumun, coğrafyanın ve liderin ön plana çıkarıldığı muhtelif durumlarla karşılaşıyoruz. Türk tarihinde toplum ve coğrafyaya vurgu yapıldığı kadar liderin ön plana çıkması da tabiidir. Nitekim Türk tarihi araştırmalarında lider kavramı belirgin ve baskındır.

Emir Timur'un kurduğu devlet lider odaklıdır. Harold Lamb da bu görüşü destekleyenlerden biridir. Ona göre, Büyük İskender'in emrinde koca bir millet, Cengiz Han'ın emrinde ise Moğol ulusu bulunuyordu. Ancak Timur, kendi çabaları neticesinde bir millet kurmuştur.

Timur'un 1370 yılında kurduğu devlet, Hindistan'dan Moskova'ya, İran'dan Orta Asya ve Anadolu'ya kadar tüm Avrasya'yı kapsadı. Timur zamanında bir imparatorluk hâline gelen ve her yönüyle çağının en büyük gücü olan Timurlu Devleti, onun ölümünden sonra oğulları ve torunları arasındaki mücadeleler neticesinde büyük yaralar aldı. Timur'un oğlu Şahruh mücadelelerle zayıflayan devletin yaralarını sardı. Mütedeyyin mizaca sahip Şahruh, Timurlu Devleti'ni yeniden ihya etti. Fakat veraset sisteminin sağlam bir zemine oturtulamaması sebebiyle, Timur'un ölümünü müteakip mirzalar arasında aralıksız mücadeleler vaki oldu.

Ekseriyetle astronomiyle ilgilenen Uluğ Bey ile oğlu Mirza Abdullatif'in hükümdarlık dönemi iç meselelerin

yoğunlaştığı, Moğollarla ve Altın Orda'yla yapılan mücadelelerden ötürü batıya yönelik siyasi ve askerî hareketliliğin zayıfladığı bir dönemdir. Ancak bu dönemde bilim ve kültür zirveye ulaştı.

Sultan Ebu Said devrinde Timurlu Devleti yeniden güçlenerek eski ihtişamına yaklaştı. Ancak onun ölümüyle sonuçlanan son Azerbaycan seferi, devleti bölgesel bir hanedan hâline getirdi. Hüseyin Baykara döneminde Herat şehri kültür ve sanatta zirve yaptı. Ancak ekonomik sorunlar ve iç isyanlar devleti zayıflattı.

Bir liderin devletini yoktan var etmesi ve kendi milletini kurarak teşkilatlanması gibi konular bu kitabın temel meselesidir. Buna mukabil Timur'un halefleri ve devletinin mirasının nasıl taşındığı da ortaya koyuldu.

Bu vesileyle, yaptığı çalışmalarla ülkemizde Timur'u ve devletini tanıtan Prof. Dr. İsmail Aka'yı saygıyla anıyorum. Çalışmalarıyla Timurlu tarihine ilgi duymama vesile olan hocam Prof. Dr. Hayrunnisa Alan'a, ilmî çalışmalarımda her daim yönlendirmeleriyle destekleyen değerli hocam Doç. Dr. Savaş Eğilmez'e, eseri kaleme alırken tarafıma gösterdiği teveccühten ötürü kıymetli hocam Prof. Dr. Erkan Göksu'ya müteşekkirim. Ayrıca her daim sevgileriyle, bana destek olan eşim Şeyda Macit ve oğlum Afşin Macit'e de teşekkür ederim.

Ensar Macit
Erzurum, 2021

Giriş

Asya kavimlerini tek bayrak altında toplayarak kurduğu imparatorluğu cihanşumul bir organizasyona dönüştüren Cengiz Han, ölmeden önce ülke topraklarını oğulları arasında paylaştırdı. Cengiz Han'ın; eşi Börte'den Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy adlı dört oğlu vardı. Cuci, babası hayattayken ölmüştü.

Cengiz Han'ın 1227'deki ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ögedey Kağan devrinde (1227-1241) İran, Azerbaycan, Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak ülkeleri ele geçirildi ve Moğol İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştı.

Cengiz Han'ın yaptığı taksimata göre Çağatay Han'ın payına düşen topraklar, doğuda Uygur bölgesinden batıda Semerkant ve Buhara dâhil Ceyhun'a kadar uzanıyordu. Doğu Türkistan'ın tamamı ile Batı Türkistan'ın bir kısmı bu sınırlara dâhildi. Öte yandan, Çağatay ulusunun diğer Moğol uluslarına nazaran zayıflığı ve büyük kağanların müdahalelerine açık olması, bağımsız bir hanlık olarak gelişmesine izin vermedi.

Çağatay Han'ın 1242 yılındaki ölümünden sonra büyük kağan olarak önce Çağatay'ın torunu Kara Hülâgu, ardından da Çağatay'ın oğlu Yesü Möngke ulusun başına geçti. Çağatay Devleti'nin kuruluşu Çağatay Han döneminde değil, torunu Algu (1261-1266) zamanında gerçekleşti. Algu, Möngke Kağan'ın (1250-1259) ölümünden sonra oğulları arasındaki taht mücadelesinden istifade ederek Harezm, Türkistan ve Afganistan'da hâkimiyetini tesis etti. Algu'nun ölümünden sonra başa geçen Kara Hülâgu'nun oğlu Mübarek Şah ise kısa bir süre tahtta kaldı ve İslâmiyet'i kabul eden ilk Çağatay hanı olarak tarihe geçti. Mübarek Şah'ı öldürerek tahta geçen Barak (1266-1271), topraklarını batıya ve güneye doğru genişletmeye çalışsa da İlhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından geri püskürtüldü. Kebek Han devri (1319-1326), Orta

Asya Moğol hanlarının İslâmiyet'e girmeye başladığı bir dönem olsa da, o İslâmiyeti kabul etmedi. Kebek, kendi adına para bastıran ilk Çağatay hanıdır ve onun bastırdığı paralar *kebekî* adıyla anılır.

Tarmaşirin İslâm'ı kabul ederek "Alaaddin" adını alınca Maveraünnehir'e yerleşti ve Müslümanlarla iyi ilişkiler kurdu. Bu durumdan rahatsız olan Moğollar onu öldürdüler. Tarmaşirin'in ölümüyle Çağatay Hanlığı parçalandı. Hanlığın batı kısmını oluşturan Maveraünnehir bölgesi Çağatay Ulusu, doğu kısmı ise Moğolistan olarak anılmaya başlandı. İdare, ulus emirlerine geçerken Cengiz Han soyundan gelenler kukla hanlar hâline geldi. Kabile reislerinden Kazagan (1345-1358) 1436 yılında Kazan Han'ı öldürdü; Timur'un Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin'i (1359-1370) öldürmesiyle de Timurlular devri başladı.

Yeni Bir Lider, Yeni Bir Devlet

Timur'un Tarih Sahnesine Çıkışı

Timur döneminin en önemli resmî tarihçisi Şâmî'ye göre, Timur'un mensub olduğu Barlas kabilesi, Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'a bıraktığı kabileler arasındaydı. Timur tarafından yurdundan edilen, yaşadığı toprakları ele geçirilen ve bu yüzden de Sahipkıran'a nefret kusan İbn Arabşah, her ne kadar Timur'un soyunu itibarsızlaştırmak amacıyla Timur'un babasının dinsiz, çoban takımından biri olduğunu söylese de Barlas kabilesi, Çağatay Han'ın maiyetindeki önemli halklardan biriydi. Kabilenin beyliğini yapan Timur'un babası ise oldukça dindardı ve vaktinin çoğunluğunu din âlimleriyle geçiriyordu. Öte yandan, Timur henüz tarih sahnesine çıkmadan evvel Çağatay ulusunun parçası olan beylik, Barlaslardan Türk-Moğol boyu Karaunaslara geçti.

Harita 1: Timurlu Sınırlarını Gösteren Harita

Dönemin kaynaklarına göre Timur, oniki hayvanlı Türk takviminin Sıçan Yılı'nda bir Salı günü (9 Nisan 1336) Keş şehri yakınlarındaki Hoca Ilgar Köyü'nde dünyaya geldi. Babasının adı Turağay Bahadır, annesinin adı ise Tekina Hatun'du. Kaynaklarda Timur'un ilk dönemleriyle alakalı pek bilgi olmasa da bu dönemde Maveraünnehir'de emirlerin mücadeleleri dikkat çekmektedir. Doğu Türkistan'da

hüküm süren Tuğluk Timur, bu karmaşık durumu ortadan kaldırmak ve bölgeyi itaat altına almak için 1360 yılında bölgeye geldiğinde, emirlerin çoğu kaçmayı tercih ederken Timur kalarak ona itaatini bildirdi. Timur'un bu tavrı, Keş ve çevresinin kendisine tevdi edilmesini sağladı. Öte yandan Emir Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin'in Maveraünnehir'e hâkim olması, Tuğluk Timur'un ikinci defa bölgeye gelmesine sebep oldu. Timur yine bölgeyi terk etmeyip itaatini bildirse de Tuğluk Timur bölgeden ayrılırken buranın idaresini oğlu İlyas Hoca'ya bıraktı ve Timur'u da onun maiyetine verdi. Bu durum, hem Timur'un hem de bölge halkını rahatsız etti. İlyas Hoca ve emirlerinin bölgede baskıcı bir yönetim sergilemesi nedeniyle Timur, Tuğluk Timur'un bölgeye ikinci defa gelişinde kaçan Emir Hüseyin'in yanına giderek onunla birlikte hareket etmeye başladı. İki dost, Horasan'a kaçarken Cauni Kurbanîlerden Ali Beg tarafından yakalanıp Mahan'da hapsedildiler. İki ay süren hapis hayatı Ali Beg'in kardeşinin telkin ve nasihatleriyle son buldu. Timurlu Yezdîye göre cılız bir at ve deve ile Sistan taraflarına yöneldiler. Bu sıralarda Sistan hâkimi Melik Fahreddin, kaynaklarda kim olduğu meçhul bir rakiple amansız bir mücadele hâlindeydi. Timur ve Emir Hüseyin'e şayet kendisine yardım edecek olurlarsa yüklü miktarda mal ve cevahir vereceğini söyledi. Timur ve Emir Hüseyin, topladıkları 1000 kişilik kuvvetle Sistan hâkiminin bu rakibini bertaraf ettiler.

Ne var ki, Melik Fahreddin verdiği sözü tutmayınca Timur ve Emir Hüseyin, Sistan taraflarından ayrılarak Maveraünnehir'e gitmeyi uygun gördüler. Yolda önleri kesildi ve çıkan çarpışmada Timur, sağ eline isabet eden okla yaralandı. Timur'a yakıştırılan çirkin aşağılama ifadesi *lenk* tabirinin hikâyesi, İsmail Aka'ya göre bu çarpışmadan kaynaklanır. Bundan sonra Timur ve Emir Hüseyin, Maveraünnehir'e yönelerek siyasî istikrardan yoksun kalan bölgeyi ele geçirdiler. Büyük olması hasebiyle idareyi elinde tutan Emir Hüseyin'in haksız ve kötü uygulamaları bölgede huzursuzluğa sebep oluyordu. Emir Hüseyin'in, Timur'un sadık emirlerini tutuklatması bardağı taşıran damla oldu ve aralarındaki ittifak bozuldu. Timur, beylerini kurtarmak için hem kendi tasarrufundan ödemeler yaptı hem de Emir Hüseyin'in kız kardeşi ve aynı zamanda kendi hanımı Ol-

cay Terken Hatun'un küpe ve bileziğini verdi. Timur'un bu itaatkâr ve sabırlı tavrı şüphesiz onunla aralarındaki akrabalığın bir neticesiydi. Nitekim kısa bir süre sonra Olcay Terken Hatun'un ölmesiyle Emir Hüseyin'le akrabalık ilişkisi de son buldu. Artık Timur için Emir Hüseyin, bertaraf edilmesi elzem bir rakipti. Bundan sonra harekete geçen Timur, kendisi Han sülalesinden olmadığı için 1370 yılında Cengiz Han'ın soyundan Suyurgatmış'ı "Han" unvanıyla tahta çıkardı. Dahası Buhara'da bulunan eski müttefiki Emir Hüseyin'i ortadan kaldırmak için şehri muhasara etti. Savaşı kaybeden ve kalede sıkışıp kalan Emir Hüseyin, Timur'a haber göndererek kendisine izin verilirse her şeyden feragat edip Mekke'ye gideceğini ve orada ikamet edeceğini bildirdiyse de bu isteği karşılık görmedi. Bunun üzerine kaleden gizlice kaçarak bir minareye sığındı.

O sıralarda atını kaybeden ve nerede olduğunu görmek için minareye çıkan biri Emir Hüseyin'i gördü ve tanıdı. Korkuya kapılan Emir Hüseyin, adama bir avuç dolusu inci vererek kendisini ifşa etmemesi hâlinde ömrü vefa eder ve yeniden tahtı ele geçirirse sadakatine karşılık ona, büyük iyiliklerde bulunacağını söyledi. Sırrını ifşa etmeyeceğine dair söz veren adam, minareden indikten sonra hemen Timur'a giderek bu durumdan onu haberdar etti. Bunun üzerine Timur'un emirleri harekete geçerek onu minareden indirip Timur'un yanına getirdiler. Esasında aralarındaki eski hukuka binaen Timur, Emir Hüseyin'i öldürmek istemiyordu. Nitekim birlikte hareket ettikleri zamanlarda her türlü çaresizliği birlikte sırtlanmışlar, Maveraünnehir'e hâkim olabilmek adına her zaman beraber hareket etmişlerdi. Ancak emirlerden biri Emir Hüseyin'in kardeşini öldürdüğünü ve kısas istediğini söyledi. Böylece Emir Hüseyin, Timur'un emirleri tarafından öldürüldü. Hüseyin'in öldürülmesinin ardından Timur, onun hareminde bulunan Kazan Han'ın kızı Saray Mülk Hanım'ı nikâhına alarak han damadı anlamına gelen "küregen" unvanını aldı. Timur'un bu evlilikle maksadı, Maveraünnehir'deki boy ve kabilelerin desteğini almak ve hâkimiyetini meşrulaştırmaktı. Nitekim bundan sonra Semerkant'a gelen ve Nisan 1370'te tahta oturan Timur böylece tarih sahnesine çıkmış oldu.

Harezm ve Moğol Seferleri

Cengiz Han ölmeden önce topraklarını çocukları arasında pay ettiğinde Kuzey ve Batı Harezm'i Cuci'ye; Hive ve Kat bölgesini de Çağatay'a vermişti. Öte yandan Cuci oğulları, kendilerine verilen Kuzey ve Batı Harezm coğrafyasının idaresini Kongrat kabilesine vermişlerdi. Kongratların başında bulunan Hüseyin Sofi, Timur'un tahta çıkışından kısa bir süre önce Harezm'in doğusunu ele geçirmişti. İşte bu noktada Timur'un ileri görüşlülüğü ortaya çıkacaktı. Öyle ki, Suyurgatmış'ı kukla han olarak değerlendiren Timur, Sofi ailesine haber göndererek ele geçirdikleri yerlerin Çağatay Ulusu'na ait olduğunu ve kendisine iade edilmesini istedi. Sofi ailesinin bunu kabul etmemesi üzerine Timur'un ordusu bölgeye girerek Hüseyin Sofi'yi yenilgiye uğrattı. Bu, Timurluların Harezm coğrafyasına yaptığı ilk seferdir. Savaş esnasında ölen Hüseyin Sofi'nin yerine geçen kardeşi Yusuf Sofi, Timur'a bağlılığını bildirip güvenini sağlamak amacıyla Özbek hanları ailesinden Hanzâde'yi, Timur'un oğlu Mirza Cihangir'e vermeyi vaat etti. Ancak verdiği sözü tutmadığı gibi Kat şehrini de yağmaladı. Bu durum, Timur'un ikinci defa Harezm'e ordu göndermesine sebep oldu. Yusuf Sofi, pişman olarak aman diledi ve Hanzâde'nin gönderilmesi işini hızlandırdı. Bunun üzerine Timur'un gönderdiği emirler, Hanzâde'ye refakat etmek için Harezm'e gittiler. Neticede Semerkant'a gelen Hanzâde ile Mirza Cihangir'in düğünü 1374 yılında oldukça zengin bir çeyizle yapıldı.

Timur'un üçüncü Harezm seferi 1376 yılında gerçekleşti. Ancak Harezm meselesi bu seferle de bir neticeye kavuşmadı. Nitekim Timur, Deşt-i Kıpçak meselesi üzerine yoğunlaştığı sırada durumu fırsata çeviren Yusuf Sofi, bu defa Buhara ve çevresine ordu gönderip yağmalattı. Yusuf Sofi'yi ele geçirerek Harezm meselesini kökünden halletmek isteyen Timur, 1379 yılında dördüncü kez Harezm'e girdi. Muhasara uzun sürdü ancak Yusuf Sofi'nin ölmesi üzerine Harezm tamamen Timurlu hâkimiyetine girmiş oldu.

Timur, saltanatının ilk dönemlerinde Maveraünnehir için önemli bir tehdit oluşturan Moğollarla da mücadele

etti. Moğolları itaat altına almak için 1376 yılında ordusuyla harekete geçince Duğlat emiri Kamerüddin bölgeyi terk etti ve Endican'ı yağmaladı. Timur'un oğlu Mirza Ömer Şeyh, babasını bu durumdan haberdar edince Timur'un ordusu takibe koyuldu. Kamerüddin'in ordusunun dağıtılmasına rağmen kendisi ele geçirilemedi ve Timur başkent Semerkant'a geri döndü. Bu zaferden bir yıl sonra Timur tarafından Moğollar üzerine sefer için görevlendirilen Mirza Ömer Şeyh, Kamerüddin'i mağlup ederek Moğol topraklarını yağmaladı.

Deşt-i Kıpçak Siyaseti

Etrafında güçlü bir siyasî oluşumun varlığını kendi tasavvurundaki siyasî nizam için tehlikeli ve sakıncalı gören Timur, bu düşünce doğrultusunda Deşt-i Kıpçak'ta cereyan eden hadiseleri de dikkatle takip ederek liderlik vasfını ortaya koymuştur. Ak Orda tahtında oturan Urus Han'ın yeğeni Toktamış, babası Toy Hoca'nın amcası tarafından öldürülmesiyle sıranın kendisine geleceği korkusuna kapılarak 1376 yılında Timur'a sığındı. Timur, Ak Orda'nın güçlenmesini istemediği gibi, Ak Orda'nın Altın Orda ile birleşmesine de mâni olmak istiyordu. Bu yüzden kendisine sığınan Toktamış'a oldukça iyi davrandı ve her türlü desteğin yanı sıra Urus Han'a karşı mücadele edebilmesi için yanına çok sayıda asker verdi. Aldığı destekle hareket geçen Toktamış, Urus Han'ın oğlu Kutlug Boğa'ya karşı verdiği savaşta yenildi ve yeniden Timur'a sığındı. Ancak bu savaşta aldığı ok yarası sonucu Kutlug Boğa öldü. Semerkant'a gelerek Timur'dan tekrar yardım alan Toktamış, bu defa Urus Han'ın diğer oğlu Toktakiya'yla savaştı ama yine kaybetti. Kaçmaya çalışan Toktamış bir ormanda gizlendi. Timur'un Toktamış Han'a yardım için gönderdiği İdiku Barlas, ormandan geçerken onun inilti seslerini duydu ve yaralı hâldeki Toktamış'ı alarak Timur'un yanına getirdi. Bu esnada Urus Han, Timur'a elçi göndererek oğlunu öldüren ve Timurlu topraklarına sığınan Toktamış'ın kendisine iade edilmesini aksi takdirde savaşa hazır olduğunu bildirdi. Timur ise topraklarına sığınan birini töre gereğince asla teslim etmeyeceğini, gerekirse savaşacağını

bildirdi. Mevsimlerden kış olmasına rağmen ordusuyla Otrar'a gelen Timur, soğuk hava yüzünden saldırıya geçmedi. Urus Han da aynı sebeple saldırıya geçmeyince üç ay karşılıklı beklediler. Ufak çaplı çatışmalar yaşansa da sonuç alınamayacağını gören Timur, ordusuyla birlikte geri döndü. Ancak baharın gelmesiyle birlikte yeniden harekete geçti. Bu arada önce Urus Han, kısa bir süre sonra da oğlu Toktakiya öldü. Böylece Timur, Toktamış'ı Ak Orda'da bırakarak geri döndü. Ak Orda ile mücadelesinde Timur'dan büyük destek alan Toktamış, bu sefer de Ak Orda tahtına çıkan Timur Melik Oğlan'a yenildi. Bunun üzerine Timur dördüncü defa Toktamış'ın yanına büyük bir ordu verdi. Nihayet Toktamış, 1378 yılında Timur Melik Oğlan'ı yenilgiye uğratarak Ak Orda tahtına çıktı. Toktamış'ın tahta çıkmasıyla bölgede hem Timur'un vasalı olan bir idare kuruldu hem de Timur, Ak Orda'nın Altın Orda ile birleşmesinin önüne geçti. Böylece, bölgenin siyasi yapısını kendi menfaati doğrultusunda dizayn etti.

Görsel 1: Timur ve Toktamış Arasında Savaş (Walters Sanat Müzesi)

Horasan Seferleri

Timur'un Maveraünnehir'de hâkimiyetini tesis ettiği 1370'li yıllarda, İran coğrafyası siyasî istikrarın yok olmaya yüz tuttuğu bir dönemden geçiyordu. Nitekim bu dönemde Herat merkezli Horasan'da Kertler (1245-1383), Sebzvar merkezli Batı Horasan'da Serbedarîler (1337-1381), Curcan merkezli Esterâbâd, Bistam, Damgan ve Simnan'da Toga Timurlular (1337-1410), Şiraz merkezli Fars ve Kirman'da Muzafferîler (1294-1393) hüküm sürüyordu. Öte yandan Bağdat merkezli Celayirliler ise Irak-ı Arab, Irak-ı Acem ve Azerbaycan'a hâkimlerdi. 1380 yılına gelindiğinde Serbedarîler, Toga Timurlular, Kertler ve Muzafferîler arasındaki mücadeleler Timur'un bölgeye yönelmesinde en önemli amildi.

Doğru zamanda doğru yöne sefere çıkmayı kendisine şiar edinen ve kaybedeceği savaşa girmeyen Timur, İran sahasındaki bu fırsatı kaçırmak niyetinde değildi. Önce oğlu Miranşah'ı bölgeye gönderdi ve ardından da kendisi sefere çıktı. Fuşenc Kalesi'ni aldıktan sonra Kertlerin merkezi Herat'a yöneldi. Şehri savunan Gıyaseddin Pir Ali, kale ve surlara güvenerek teslim olmadı ve mukavemet etti. Timur'un şehir halkına aman vereceği duyulunca halk evlerine çekildi. Böylece çaresiz ve desteksiz kalan Gıyaseddin Pir Ali, dışarı çıkıp Timur'a teslim oldu ve bağlılığını bildirdi.

Kertleri itaat altına alan Timur, bundan sonra Toga Timurlu Emir Veli'ye haber göndererek kendisine itaat etmesini istedi. Emir Veli ise gönderdiği elçiyle huzura çıkacağını ve bağlılığını bildireceğini bildirdi. Bu haberle Timur Buhara'ya gelerek kışı burada geçirmeye karar verdi. Timur, Buhara'da bulunduğu sırada kızı Tagayşah (Aga Biki) vefat etti. Timur'un yas tuttuğu bu dönemde Emir Veli sözünde durmayıp Cauni Kurbanî Ali Beg ile ittifak ederek Serbedarlı Hoca Ali Müeyyed'i Sebzvar'da kuşattı. Timur, bu haber üzerine 1382 yılında Horasan'a girerek Kelat, Kahkaha ve Turşiz gibi önemli kaleleri ele geçirdi. Muzafferî hükümdarı Şah Şüca'nın bu esnada gönderdiği mektuba karşılık dostane ilişkilerin sürdürülebilmesi için Timur, onun kızını kendi torunu Mirza Pir Muhammed'e istedi. Ardından Mazan-

deran'a yöneldiği sırada Emir Veli yine elçiler göndererek itaatini bildirdi. Timur Semerkant'a dönerken Gıyaseddin Pir Ali ve oğullarını da yanında götürdü. Horasan'ın idaresine oğlu Miranşah'ın adamlarını tayin etti. Fakat Timur'un bölgeden ayrılmasıyla Horasan'da isyan çıktı. İsyan ancak Miranşah'ın bölgeye gelmesiyle bastırılabildi. Semerkant'ta bulunan Timur bu isyanın müsebbibi olarak Kertleri sorumlu tuttu ve Gıyaseddin Pir Ali ile hanedan mensuplarını öldürttü. Böylece Kertler tarih sahnesinden silindi.

Timur bundan sonra Serbedarîleri bertaraf etmek üzere ordusuyla harekete geçti. Sebzvar'ı kuşatıp Hoca Ali Müeyyed'i esir etti ve bir süre yanında tuttuktan sonra 1386 yılında onu öldürttü. 1383 yılına gelindiğinde Timur, Sistan üzerine yürüdü ve mukavemet gösteremeyen Sistan Şahı Kutbuddin ona itaatini bildirdi. Fakat 30 bin kişilik Serbedarî ordusunun Timurlu ordusuna saldırması üzerine Timur, Kutbuddin'i bağlatarak Serbedarî ordusunu bozguna uğrattı ve Sistan Şahı ve maiyetinde bulunanları Semerkant'a gönderdi. Ardından Taht-ı Süleyman vilayetini alıp Kandahar yoluyla başkente döndü.

İtaatini bildiren Emir Veli'nin sözünde durmaması, Timur'un 1384 yılında yeniden Mazanderan topraklarına girmesi için iyi bir sebepti. Mazanderan'ın merkezi Esterâbâd'ın Timurlu ordusu tarafından ele geçirilmesi üzerine Emir Veli önce Rey'e ardından da Rüstemdar'a kaçtı. Timur ordusuyla onu takip ederek Rey'e geldi ve şehri ele geçirerek kışı burada geçirdi. Böylece Toga Timurlu toprakları da Timurlu hâkimiyetine girdi. Timur'un Rey'e yaklaştığı haberi Sultaniye'de bulunan Sultan Ahmed Celayir'in Bağdat'a kaçmasına sebep oldu. Şehirden ayrılırken Şeyh Mahmud Rahdar ve diğer emirlerle birlikte henüz iki yaşındaki oğlu Akboğayı bırakmıştı. Timurlu ordusunun şehre yaklaşması üzerine emirler, Akboğa'yı alarak Tebriz'e kaçtılar. Timurlu ordusu bu sayede Sultaniye'yi kolayca ele geçirdi. Timur, 1385 yılının baharında şehre girdi ve daha önce Sultan Ahmed Celayir'in emrinde olup Timur'un ordularının önünden kaçan Muzafferîlerin hizmetine giren Saru Adil'i şehre çağırdı. Timur, kendisine çok güvenmiş olmalı ki, Sultaniye ve Tebriz'in idaresini Saru Adil'e verdi. Ardından Amul ve Sari idarecilerini de itaat altına aldıktan sonra Semerkant'a döndü.

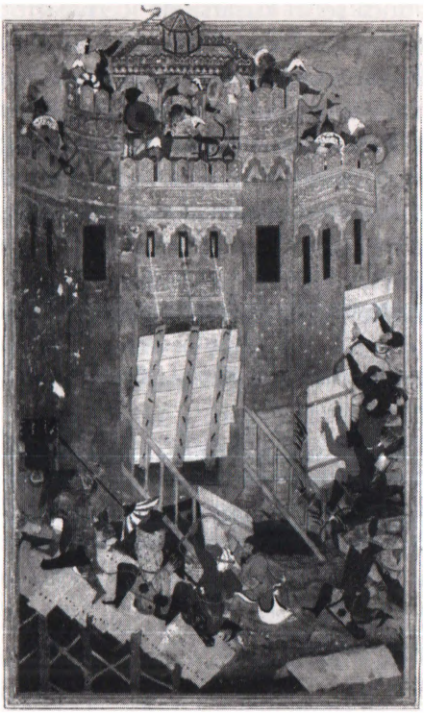

Görsel 2: Timur'un İzmir Kuşatması (Zafername)

Üç Yıllık Sefer (1386-1388)

Kaynaklarda "üç yıllık sefer" olarak zikredilen hadise, Timur'un uzun soluklu batı harekâtının ilk veçhesidir. Azerbaycan'da Celayirlilerin varlığı ve 1385 yılında Toktamış Han'ın ordusunun bu bölgeye girerek yağmalaması, Timur'un bu seferi gerçekleştirmesinde etkili oldu. Hamdullah Kazvinî'ye göre belirtilen tarihte Toktamış Han'a bağlı 9 tümen asker, Şirvan topraklarından geçerek Azerbaycan sınırlarına dâhil olmuş ve Tebriz yakınlarındaki Şenb-i Gazan'da karargâh kurmuştu. Bu orduda Altın Orda Ulusu'ndan Polad Oğlan, İsa Beg ve Yağlı Beg gibi isimlerin başını çektiği 12 emir bulunuyordu. Tebriz'i ise Timur'dan kaçarak Sultan Ahmed Celayir'e sığınan Emir Veli ve Halhal hâkimi Mahmud müdafaa ediyordu. Altın Orda ordusu

bir hafta boyunca şehri kuşatsa da içeriye giremedi. Fakat kuşatmanın şiddeti artınca şehirdeki emirler Halhal şehrine kaçtılar. Mukavemet gösteren fakat başarı sağlayamayan halk ve Altın Orda emirleri arasında 250 tümen nal hakkının ödenmesi koşuluyla antlaşma yapıldı. Bu paranın toplanması amacıyla şehirdeki varlıklı isimler bir araya geldiler ve her birinin Cuma günü bir tümen altın getirmesine karar verdiler. Deşt-i Kıpçak ordusundaki muhassıllar cuma günü şehre girerek toplanan altınların sayımına başladılar. Paranın toplanması ve günlerden cuma olması hasebiyle Tebriz halkı günlük yaşantısına geri döndü ve silahlarını bıraktı. Halkın silahsız olduğunu gören Altın Orda ordusu antlaşmayı bozarak şehre girdi ve sekiz gün boyunca yağmaladı. Böylece yıllarca biriktirilen mal ve silahlar yağmalandı, mescid ve medreseler talan edildi. Altın Orda ordusu Tebriz'le yetinmedi ve Meraga'yı da yağmaladı. Ordunun bir kısmı Nahcivan ve Merend'e giderek buraları yağmalarken; diğer bir kısmı da Eher şehrine giderek bölgeyi talan etti. Ardından Karabağ'da birleşen birlikler, binlerce esirle birlikte geldikleri güzergâhtan geri döndüler.

Şâmî, Timur'un Azerbaycan topraklarını kendi memleketi olarak gördüğünü ve bu yüzden de yağma işine çok içerlediğini ifade etmektedir. Tebriz merkezli Azerbaycan coğrafyası, Timur'un batı seferleri açısından stratejik öneme sahipti. Tebriz, Timur için Azerbaycan'a, Anadolu'ya, Suriye'ye ve Deşt-i Kıpçak'a açılan kapının anahtarıydı. Ayrıca verimli toprakları, tarihî İpek Yolu üzerinde bulunması ve mühim bir sanat merkezi olması, bölgenin cazibesini Timur için arttırıyordu.

İran seferine karar veren Timur, orduların toplanmasını emretti. Arabşah'a göre, daha önceden hazırlattığı özel askerî giysilerin köylü ve sivil halktan ayırt edilebilmesi için askerlere dağıtılmasını emretti. Uzun bir sefere çıkılmasına rağmen ordu seferin yönünü bilmiyordu. Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte Timur, etrafa Hocend, Türkistan ve Cend'e doğru gideceği şayialarını yayarak seferin yönünü gizledi. Timur, 1386 yılında Ceyhun'u geçerek Firuzkûh'a geldiğinde Sari hâkimi Seyyid Kemaleddin ve oğlu bağlılıklarını bildirdiler. Buradan hareketle Timur, hac kervanlarına saldıran Lûr-i Kuçek hâkiminin üzerine

yürüdü ve Burucerd ile Hürremabad'ı aldı. Bu sırada Sultan Ahmed Celayir'in Bağdat'tan Tebriz'e gitmekte olduğu haberini alan Timur da Azerbaycan'a yürüdü. Timur'un haberini alan Sultan Ahmed Celayir ancak bir hafta orada kaldıktan sonra yeniden Bağdat'a kaçtı. Nemekzar adı verilen bölgede kendisini takip eden Timurlu birliklerinden kaçarak canını kurtardı. Ordusuyla Şenb-i Gazan'a gelen Timur, Tebriz'in ileri gelenleri tarafından karşılandı. Timur, yukarıda da belirtildiği üzere, Azerbaycan'ı kendi memleketi saydığından, askerleri şehre sokmadı ve yağmalanmasına izin vermedi. Kaldı ki, Toktamış'ın ordusu tarafından yağmalanan şehir halkının vaziyeti zaten kötüydü. Bu yüzden sadece askerin nal hakkının toplanmasına karar verdi. Şehre kolayca giren Timur yazı burada geçirdikten sonra bahar aylarının gelmesiyle önce Nahcivan'ı, ardından Merend ve Dere-i Zâr'ı ele geçirdi. Sonrasında Aras Nehri'ni geçip Kerum ile Sermaluk kalelerini aldı ve Firuzbaht'ın idaresindeki Kars Kalesi'ni muhasara etti. Firuzbaht, bu kuşatmaya karşı koyamayınca teslim olarak bağlılığını bildirdi. Buna rağmen Timur, ordusuna emir vererek Kars Kalesi'ni yıktırdı.

Görsel 3: Erzurum'da Timurlulardan kalma bir iz.

Şâmî ve Yezdî'nin ifadelerine göre Gürcü sınırına yaklaşan Timur, Gürcülere karşı gaza etmek istiyordu. Kendisinden önceki Müslüman hükümdarların Gürcülere karşı hiçbir faaliyette bulunmamasından hayıflanan Timur, bu işi vazife edinerek Gürcü topraklarına yöneldi. Timur'un zahirî amacı gayrimüslim Gürcülere karşı gaza ve cihat etmekti. Ancak işin aslı, Toktamış Han'ın Gürcüler'le muhtemel ittifakının önüne geçmek ve Gürcistan'daki Kafkas geçitlerinin kontrolünü eline almaktı. Timur, ilk Gürcistan seferinde Tiflis'i ele geçirdi ve Gürcü kralı Bagrat ile kraliçe Anna'yı esir etti. Bu sıralarda Elburz Dağı eteklerine dek dağılmış Timurlu birlikleri Kabala'da toplandılar. Buradan Karabağ'a doğru hareket eden Timur, Surhab'dan geçerek Kür Nehri üzerinde inşa ettirdiği köprüden geçti. Berda'ya gelen Timur'a şehir halkı itaatini bildirdi ve şehri teslim etti. Timur, kışlamak üzere Karabağ'a geldiğinde Şirvanşah Şahı Şeyh İbrahim, Sabran hükümdarı, Şamahı sahibi ve Gilan hâkimi gelerek bağlılıklarını bildirdiler.

Timur kışı Karabağ'da geçirirken Toktamış Han'ın yeniden Timurlu topraklarına saldırdığı haberi geldi. Toktamış Han ve Timur'un düşmanca siyasetini doğrudan Toktamış Han dönemine indirgemek yanlış bir kanaat olur. Nitekim 13. ve 14. yüzyıllarda Altın Orda ve İlhanlılar arasında Azerbaycan ve Kuzey İran için kanlı mücadeleler yaşanmıştı. Bölgenin Timur tarafından üç yıllık sefer sonucunda alınması, Kafkaslar'da yeni bir mücadelenin başlamasına sebep olmuştu. Timur'un yardımlarıyla Altın Orda tahtına geçen Toktamış Han, Mamay'ı da mağlup ederek Deşt-i Kıpçak'ın tamamına hâkim oldu. Artık onun devletinin sınırları Astarhan'dan Kalka Irmağı'na kadar uzanıyordu. Bununla birlikte devletin eski sınırlarına ulaşması için Harezm'in de alınması şarttı ancak Harezm, yukarıda ifade edildiği gibi, kısa süre önce Timurlu idaresine girmişti. Toktamış Han, Azerbaycan ve Harezm'in Timurlu idaresinde kalmasını kabul etmiyordu. Onun 1385 yılında Azerbaycan'a ordu sevk etmesi, siyasetindeki kararlılığını göstermektedir. Ancak bu girişimin pek bir sonuç vermemesi ve tek başına Timur ile mücadele edemeyeceği gerçeğini kavraması, onu ittifak arayışına sevk etti. Timur'un Azerbaycan topraklarına girmesi üzerine Toktamış Han 25

Ocak 1385 tarihinde Memlûk hükümdarı Sultan Berkuk'a bir elçilik heyeti gönderdi. Kaynaklar, yapılan görüşme hakkında bilgi vermese de iki devletin yürüttüğü siyaset göz önünde bulundurulduğunda gündemin Timur'a karşı ittifak olduğu aşikârdır.

Yezdî'ye göre, Toktamış Han'ın Timur'a karşı düşmanca siyasetinin altındaki sebeplerden birisi, yanında bulunan sarsak ve izansız emirlerin kışkırtmalarıydı. İlk dönemlerde Toktamış Han'ın yanında Cuci ulusunun bilge emirlerinden Ali Beg ve Urung Timur gibi isimler yer alıyordu. Bu emirler, Timur'a karşı düşmanca davranışlardan uzak durulmasını, Timur sayesinde devletin bu noktalara geldiğini ve bu nedenle ona karşı her türlü menfi siyasetten kaçınılması gerektiğini vurguluyorlardı. Ancak bu emirlerden birkaçının ölümüyle onların yerine iş başına gelen Karançi gibi iş bilmez emirler, Toktamış Han'ı devamlı olarak Timur'a karşı kışkırtıyorlardı. Emirlerin bu kışkırtmaları ve Toktamış Han'ın da onlara itibar etmesi, daha sonra anlaşılacağı üzere Altın Orda Devleti'nin çözülmesine sebep olmuş, iki büyük savaşın önünü açmıştır.

Toktamış Han'ın ordusunun Derbend'i geçerek Samur Nehri'ne doğru hareket ettiği haberi Karabağ'da ulaşınca Timur, kalabalık bir orduyu yola çıkararak Kür Nehri'ni geçmelerini, gelen ordunun Altın Orda ordusu olup olmadığını öğrenmelerini ve şayet onlarsa asla savaşa girilmemesini emretti. Bu ordunun ardından da Mirza Miranşah'ı olası bir saldırıya karşı arkalarından gönderdi. Timurlu ordusu, gelen ordunun Toktamış Han'a ait olduğunu görünce savaşa girmeden geri çekilmek isteyince karşı taraf bu durumu fırsat bilip saldırıya geçti. Bu esnada bölgeye ulaşan Mirza Miranşah, saldırıya geçerek Toktamış Han'ın ordusunu Derbend'e kadar kovaladı ve birçok askeri esir ederek Karabağ'a döndü. Bu sırada Timur, elindeki esirleri serbest bırakarak onlar aracılığıyla Toktamış Han'a haber gönderdi ve aralarındaki baba-oğul ilişkisini bozmak istemiyorsa bir daha asla böyle düşmanca davranışlarda bulunmamasını ikaz etti. Timur'un doğrudan Toktamış Han'ın üzerine gitmemesinin sebebi, siyasî zeminin ve şartların henüz müsait olmayışıdır.

Toktamış Han meselesini şimdilik erteleyen Timur, bundan sonra Hac kafilelerine saldırdığı haberi gelen Karakoyunlu Türkmenlerinin üzerine yürüdü. Urmiye Gölü'nden hareket ederken 1387 yılının sonbaharında Nahcivan'daki Alıncak Kalesi'nin muhasarası için bir miktar kuvvet bıraktı. 1387'de kuşatılan kalenin idaresi, aralıklarla kaleyi muhasara eden Timurlu ordularına 14 yıl boyunca mukavemet göstermiştir. Daha sonra detaylıca anlatılacağı üzere savaşla alınamayan kale, 1401 yılında Timurlular tarafından kolayca ele geçirilecektir. Urmiye taraflarından Karakoyunluların başında bulunan Kara Mehmed'in üzerine giden Timur, onu ele geçiremedi. Ancak bu kovalamaca esnasında Doğu Anadolu'ya girerek Aydın (Doğu Bayezid), Avnik, Muş, Van ve Ahlat kalelerini aldı. Timur'un itaat emrini alan Erzincan Emirliği sahibi Mutahharten ve Urmiye hâkimi Dizek, bağlılıklarını bildirdiler. Mutahharten'in bu bağlılığı, Timur'un Doğu Anadolu'da bir üs kazandığı anlamına geliyordu. Timur, Karakoyunlu tehdidinin şimdilik ortadan kalktığına karar vermiş olmalı ki, Doğu Anadolu'da daha fazla ilerlemeyip İran'a dönmeye karar verdi. Meraga'dan sonra Hemedan yoluyla Muzafferîlerden Zeynelabidin'in üzerine gitti. Zeynelabidin, babası Şah Şüca'nın ölümünden sonra Timur'a itaat etmediği gibi kendisine gönderilen Timurlu elçilerini de alıkoymuştu. Timur, ilk olarak İsfahan'ı ardından da Şiraz'ı ele geçirdi. Fakat bu esnada Toktamış Han'ın yeniden düşmanca hareketlerde bulunduğu ve Semerkant'ta da bazı karışıklıkların yaşandığı haberi gelince Semerkant'a dönmek zorunda kaldı.

Miranşah tarafından bozguna uğratılan Toktamış Han, Timur'un baba-oğul ilişkisinden dem vurduğu habere pek itibar etmemiş olmalı ki, Timur daha Güney İran'da bulunduğu esnada Toktamış Han'ın emirleri Suğnak üzerinden Sabran şehrine girdiler ve Otrar'da Mirza Ömer Şeyh'i yenilgiye uğrattılar. Ardından Buhara'ya yürüseler de şehri ele geçiremeyince Maveraünnehir'i yağmaladılar. Moğollar da isyan ederek Sayram ve Taşkent'i talan ettiler. Bunun yanı sıra aynı dönemde Harezm'de Süleyman Sofi, Toktamış Han'la ortak hareket etmeye karar vererek isyana kalkıştı. Yaşanan bu olumsuzluklar, Timur'un Deşt-i

Kıpçak seferine çıkmasında etkili oldu. Ancak sefere çıkmadan önce geride kendisi için tehdit oluşturacak bir yapı bırakmamak için ilk olarak Toktamış Han'la ittifak eden Süleyman Sofi'yi cezalandırmak istedi. 1388 yılının Nisan ayında Timur, ordusuyla Harezm'e yönelerek bölgenin merkezi Ürgenç'e geldi. Süleyman Sofi kaçarak Toktamış Han'a sığınırken Timur da ordusuyla şehri ele geçirerek yıktırdı ve şehir halkını da Semerkant'a sürdü.

Timur, Deşt-i Kıpçak seferi için hazırlık yaparken Toktamış Han da boş durmuyordu. Toktamış Han'ın ordusunda Türk ve Moğolların yanı sıra Rus, Alan, Başkurt, Kırım, Kefe ve Azak halkından toplanan birlikler mevcuttu. Böyle bir orduyla 1388 yılının kışında harekete geçerek Timur'un üzerine yürüdü. Timurlu ordusundan bir birlik, karşılaştığı Altın Orda'nın öncü birliğini mağlup etti. 1389 yılında Timur, Ab-ı Hocend Nehri'ni kurulan köprülerle geçtikten sonra Sabran'ı kuşatıp alamayan Toktamış Han'ın ardından bir ordu gönderdi. Bu ordu küçük çaplı çatışmalara girdi. Timur, asıl büyük karşılaşma öncesinde Semerkant'a geri dönerek Toktamış Han'la ortak hareket eden Moğolların üzerine yürüdü ve onları itaat altına aldı.

Görsel 4: Harvard Sanat Müzesi'nde Bulunan Timur-Name İsimli Eserde, Timur'un Bayramlaşma Sahnesi.

Birinci Deşt-i Kıpçak Seferi

Ardında problem teşkil edecek meseleleri bertaraf eden Timur, 1390 yılının güzünde ordusuyla Deşt-i Kıpçak'a yöneldi. Hocend Nehri'ni geçerek baharda yapmayı planladığı savaş için kışlağı Taşkent'e ilerledi. Taşkent'te bulunduğu esnada Toktamış Han'ın elçisi geldi; Toktamış Han, yolladığı haberde baba-oğul ilişkisini hatırlatmış, bazı emirlerinin kendisini aldattığını ve bu nedenle asi davranışlarda bulunduğunu söyleyerek affedilmesini istemişti. Timur gelen elçiye ilk olarak Toktamış Han'ın suçlarını sıraladı ve dahası, baharda yapacağı yürüyüşte kılavuz olarak kullanmak için elçiyi de yanında alıkoydu. Bundan sonra Yesi ve Karaçuk yoluyla Uludağ'a ve oradan da Anakırkoyun'a geldi. Ardından Tobol, Yayık ve Samara nehirlerini geçen Timur, hâlâ Toktamış Han'ın ordusuna rast gelmemişti. Toktamış Han sürekli geri çekilerek Timurlu ordusunu yormak ve güçsüz düşürmek istemişti. Bunun önüne geçmek isteyen Timur, oğlu Mirza Ömer Şeyh'i öncü olarak ileriye gönderdi. Bu öncü birliğin verdiği malumatlarla ordu hakkında bilgi toplayan Timur, nihayet 27 Nisan 1391'de Kunduzca mevkiinde Toktamış Han'ın karşısına çıktı. Savaş esnasında ordusunu yedi kola ayıran Timur, ilk defa standart savaş nizamının (sağ-sol kanat ve merkeze dayanan ordu formasyonu) dışına çıkarak farklı bir strateji sergiledi. Bu harp tekniği sayesinde Altın Orda ordusunu ağır bir yenilgiye uğratan Timur, ele geçirdiği büyük ganimetlerle birlikte Sabran ve Otrar yoluyla Semerkant'a döndü. Her ne kadar sefer esnasında Toktamış Han ele geçirilememiş olsa da, Altın Orda Devleti'nin gücünün büyük ölçüde kırılması Timur için önemli bir gelişme olmuştu.

Beş Yıllık Sefer (1392-1397)

Altın Orda seferiyle şimdilik Toktamış Han tehlikesini bertaraf eden Timur, bundan sonra kaynaklarda "beş yıllık sefer" olarak geçen ikinci büyük harekâtını başlatmaya karar verdi. Nitekim onun yokluğunda İran'daki yerel hükümdarlar kendi başlarına buyruk davranmaya başlamışlardı. Öte yandan Timur, Toktamış Han'ın faaliyetlerin-

den ötürü İran'dan Semerkant'a dönmek zorunda kalmış ve dolayısıyla bazı noktaları devletinin sınırlarına dâhil edememişti. Bu minvalde, İran topraklarındaki muhalifleri bertaraf etmek ve alınamayan bölgeleri ele geçirmek için 1392 yılının Mayıs ayında ordusuyla Irak ve Fars'a yürüdü. Curcan Nehri kenarına gelindiğinde Sari hâkimi Seyyid Kemaleddin'in oğlu, yanında Timurlu elçileri olduğu hâlde gelerek babasının bağlılığını iletti. Esterâbâd'a gelindiğindeyse Toga Timurlu ailesinden Lokman'ın oğlu Pir Padişah gelerek itaatini bildirdi. Ancak Sari hakiminin sözünde durmaması üzerine Timur, Sari'ye yürüyerek Seyyid Kemaleddin'i esir etti ve onu maiyetiyle birlikte gemiye bindirip Harezm'e, çocukları ve diğer grupları da Semerkant'a gönderdi.

Bu sefer esnasında Timur, Şah Mansur tarafından idare edilen Şiraz merkezli Muzafferîleri de ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Bu maksatla Güney İran'a yöneldi. 1393 yılının Ocak ayında Timur; Rey, Sultaniye, Şuşter ve Luristan yoluyla Kale-i Sepid'e vardı. Kalenin alınmasını müteakip Şah Mansur'a yetişen Timurlu ordusu, Muzafferî ordusuyla savaştı. Bir ara Şah Mansur'un ordusu, Timur'un bulunduğu merkeze hücum etse de toparlanan ordu, Muzafferî birliklerini mağlup etti. Yaralı olarak kaçmaya çalışan Şah Mansur ise Timurlu askerlerince yakalanarak öldürüldü. Diğer hanedan üyelerinin de öldürülmesiyle Muzafferîler tamamen ortadan kaldırıldı. Şiraz'a giren Timur, Fars bölgesinin yönetimine oğlu Mirza Ömer Şeyh'i tayin etti.

Muzafferîlerin topraklarının ele geçirilmesiyle Timurlu Devleti'nin sınırları artık Irak-ı Arab'a dayanmıştı. Irak-ı Acem, Irak-ı Arab ve Azerbaycan'ın tamamında hâkimiyetini güçlü bir şekilde tesis etmek isteyen Timur, Celayirlileri de ortadan kaldırmayı kafasına koymuştu. Ordusuyla Şiraz'dan ayrılarak Kazerun, Hemedan ve Akbulak yoluyla 1393 yılının Ağustos ayında Bağdat önlerine vardı. Timur'un bu ilerleyişi esnasında Sultan Ahmed Celayir bir elçi göndererek bir anlaşma zemini arasa da, elçiye iyi davranan Timur onun beklediği olumlu yanıtı vermedi. Bunun üzerine Timurlu ordusu Bağdat'a gelmeden önce şehirden ayrılırken Dicle üzerindeki gemileri batırıp köprüyü de yıktırdı. İbn Arabşah, onun Hille'ye kaç-

tığını ve kaybetmekten korktuğu ailesi ve hazinesini de Alıncak Kalesi'ne gönderdiğini yazmaktadır. Öte yandan Timur, Dicle Nehri'ni Sultan Ahmed Celayir'e ait "Şems" adı verilen gemiyle geçti. Sahipsiz ve savunmasız kalan Bağdat böylece Timur'un eline geçti; Sultan Ahmed Celayir de kendisini takip eden Timurlu askerlerine yenilse de kaçmayı başarabildi. Şehri kolayca ele geçiren Timur, Irak'ın önemli kalelerinden Tekrit'i bir haftalık kuşatmanın ardından ele geçirdi.

Timur, Tekrit Kalesi'nin alınmasını müteakip siyasetini öne çıkaran adımlar attı. Buradayken Anadolu ve Suriye-Mısır politikası gereğince Erzincan Emiri Mutahharten'e, Karamanoğlu Alaaddin Bey'e, Dulkadıroğlu Suli Bey'e, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Beylerine mektuplar göndererek kendisine itaat etmelerini istedi. Mısır sultanı Berkuk'a da bir elçi heyeti göndererek aynı mesajı iletti. Ancak Timur, gönderdiği mektuplara cevap bile beklemeden Zap Suyu'nu geçti ve Diyarbakır'a yöneldi. Musul Emiri'nin refakatinde Mardin'e geldi ve ardından da Diyarbakır'ı ele geçirdi. Bundan sonra Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'da, oradan da Muş yakınlarında karargâh kurunca bu bölgedeki yerel hâkimler onun huzuruna çıkarak bağlılıklarını bildirdiler. Timur, itaat edenlere dokunmayıp itaate yanaşmayanların üzerine birliklerini gönderdi. Üç Kilise mevkiindeyken, Erzincan Emiri Mutahharten gelerek bağlılığını tazeledi. Bu arada Timurlu ordusu Avnik, Tiflis ve Şeki gibi yerlerin alınmasıyla meşguldü. Timur ise 1394 yılının kışını Mahmudabad'da geçirdi.

Görsel 5: Timur'un Bağdat Seferi (Zafername)

İkinci Deşt-i Kıpçak Seferi

Timur, Şeki'nin alınmasıyla meşgul olduğu esnada Toktamış Han'ın ordusunun Derbend'i geçip Şirvan topraklarına saldırdığı haberini aldı. Toktamış Han'ın ordusunu Ali Oğlan, İlyas Oğlan, İsa Beg ve Yağlı Beg gibiler komuta ediyordu. Timur bu haber üzerine ordusuyla harekete geçince Altın Orda ordusu kaçmaya mecbur kaldı. Bundan sonra Timur yukarıda ifade edildiği üzere Mahmudabad'da Kalın Künbed mevkiinde kışı geçirdi.

Timur, Kunduzca Savaşı'nı kazansa da Toktamış Han'ı esir edemedi. Öte yandan bu savaşta ağır bir darbe alan ve ülkesinin doğusunu kaybeden Toktamış Han, Timur'a karşı yürüttüğü siyasetten vazgeçmedi. Bu arada eski gücünü toplamak amacıyla Rus Knezliklerin hem iç işlerine müdahil oldu hem de onlar arasında bir denge siyaseti izledi. Kendi gücünü kabul ettirebilmek için Nije-Gorod mevkiini Moskova Knezliği'ne verdi. Buna mukabil Moskova Knezi Vasili ise Toktamış'ı han olarak kabul etti. Ayrıca Polonya ve Litvanya taraflarında da nüfuz kuran Toktamış Han, Lehistan'ı vergiye bağladı. Böylece Slav milletlerini yanına çekmeyi başardı. Bunlarla da yetinmeyip 1393 ve 1394 yıllarında iki kez Mısır'a elçilik heyeti göndererek ittifak kurmayı amaçladı. İttifak teklifini kabul eden Sultan Berkuk ise Osmanlı Devleti'nin bu ittifaka dâhil olmasını istiyordu.

Baharın gelmesiyle birlikte Altın Orda Devleti'ni ortadan kaldırmayı kafasına koyan Timur, ordusuyla yola koyuldu. İbn Arabşah'a göre sefere çıkılmasında daha önce Toktamış Han'ın hizmetinde bulunup şimdiler de Timur'un yanına sığınan Edigey'in etkisi büyüktü. Ona göre seferin getirisi oldukça fazla olacak ve kolay icra edilecekti. Öte yandan Timur, Mahmudabad'da kışlarken bilgeliğiyle tanınan Şemseddin Almalığî'yi elçi sıfatıyla Toktamış Han'a göndermişti. Toktamış Han bu elçi hadisesi üzerine barış taraftarı olsa da yanındaki emirlerin kışkırtmalarıyla savaş kararı verdi. Bunun üzerine Elburz Dağı eteklerine karargâhını kuran Timur, ilk olarak Altın Orda Devleti'yle ortak hareket eden ve düşmanca davranan Moğol asıllı Kitayları mağlup etti.

Timur, Altın Orda üzerine harekete geçince Toktamış Han, Ortak adlı emirini elçi olarak Timur'a gönderdi. Ancak yola çıkan Ortak, kalabalık Timurlu ordusunu görünce Toktamış Han'a haber gönderip Timur'un kalabalık bir orduyla Derbend'i aştığını iletti. Toktamış Han da Kazançi adlı emirinin komutasında öncü birliğini yola çıkardı. Ancak bunu haber alan Timur, bir gece baskınıyla Kazançi'yi mağlup etti. Ardından Kazançi'yi takip ederek Sevinç Nehri kenarına geldi. Toktamış Han bu sırada Terek Nehri civarındaydı ve bundan sonra sürekli geri çekilmeye başladı. Nehir boyunca onu takip eden Timurlu ordusu nehrin öte tarafına geçtiğinde iaşe sıkıntısı yaşadı. Çulat şehrinde iaşe sağlanmasını müteakip Timurlu ordusu 14 Nisan 1395 tarihinde Altın Orda ordusuyla Terek'te karşı karşıya geldi. Fakat savaşın ilk gününde iki taraf da taarruzsuz bekledi. 15 Nisan sabahı Timur, tıpkı Kunduzca Savaşı'nda olduğu gibi ordusunu yedi kola ayırarak merkez kuvvetlerinin başına Mirza Muhammed Sultan'ı tayin etti. Savaş henüz başlamadan önce Altın Orda ordusundan kaçıp Timurlu saflarına sığınan bir asker, Toktamış Han'ın ordunun sağ kolunda bulunduğunu ve Altın Orda ordusunun Timurlu ordusunun sağ koluna saldıracağını söyledi. Bu haber üzerine Timur, karşısındaki ordunun sağ koluna saldırı emri verdi. Bu saldırı, Altın Orda ordusunu tarumar etti. Timurlu birlikleri kaçışan Altın Orda askerlerini takibe koyuldular. Merkeze doğru kaçan Toktamış'ın askerleri toparlanıp yeniden saldırıya geçtiler ve Timur'un bulunduğu kola kadar sokuldular. Ancak diğer kolların yardımıyla bu tehdit bertaraf edildi. Böylece ordusu yenilen ve çaresiz kalan Toktamış Han geri çekilmek zorunda kaldı. Timur ise Terek'te kazandığı zaferle bol miktarda ganimet ele geçirdi.

Timur, ilk seferinde ele geçiremediği Toktamış Han'ı bu defa ele geçirmek istiyordu. Bu amaçla Bulgar'a kaçan Toktamış Han'ı takibe koyuldu. Takip esnasında Rus vilayetlerini de yağmalamak isteyen Timur, ordusuna Özi, Ten ve İdil boylarını yağmalattı. Timurlu kuvvetleri, kaçan Altın Orda birliklerini takip ederek Karasuk'u da yağmaladılar ve faaliyetlerini Moskova'ya kadar uzattılar. Ordunun bir kısmı da Kırım, Karadeniz ve Azak Denizi'ne yönelip Hacı Tarhan, Saray, Urus ve Uruscuk'un yanı sıra Azak ve

Kırım taraflarını yağmaladı. Bu yağmalar neticesinde birçok ticarî merkez tahrip edildi; Kuzey Kafkasya, Karadeniz ve Deşt-i Kıpçak harabeye döndü.

Hindistan Fetihleri (1398-1399)

Timur'un Hindistan seferine karar vermesinde muhtelif saikler bulunur. Bunlardan biri, Firuz Tuğluk'un ölümünü müteakip Tuğluk Hanedanı'nda yaşanan taht kavgasıydı. Taht kavgalarının müsebbibi olan şehzadeler arasındaki mücadeleler bölgenin gücünü kırmıştı. Dolayısıyla Timur, bu istikrarsız ortamı değerlendirmeyi düşünüyordu. Hindistan seferinin başka bir sebebi de Timur'un kafasında tasarladığı meşhur yedi yıllık seferi için maddi kaynak sağlamaktı. Son olarak her Müslüman Türk hükümdarı gibi o da gaza ve cihat anlayışını benimsemişti. Şâmî de Timur'un Hindistan'daki putperestlerin küfrünü bildiğini, oradaki Müslüman idarecilerin onlardan sadece bac ve haraç almakla yetindiklerini gözlemlediğini ifade etmiştir. Müellife göre bu durumu kabullenemeyen Timur, putperestleri ortadan kaldırmak için gaza yapmaya karar verdi.

Kazanamayacağı bir savaşa girmekten sakınan Timur, belirlediği yöne sefere çıkmadan çok önce attığı adımlarla bölgeyi fethe hazırlardı. Nitekim henüz 1392 yılında, Mirza Pir Muhammed Cihangir'e Hint sınırına uzanan bölgede, Kunduz, Bağlan, Kabul, Gazne ve Kandahar'ı vermişti. Mirza Pir Muhammed de bu bölgelerde Timurlu hâkimiyetini tesis etmişti. Onun emirleri Sind Nehri'ni geçerek Uç şehrini almış ve Multan'ı kuşatmıştı. İşte böyle bir zamanda bu haberleri alan Timur, Hindistan'ın fethine karar kıldı ve 1398 yılının Ağustos ayında ordusunun başında harekete geçerek Andrav'a vardı. Buradaki halk kâfir ve Mecusilerden yakınarak onların Müslümanlardan bac ve haraç aldıklarını, vermeyenleri öldürdüklerini, kadın ve çocukları esir aldıklarını söyleyince Timur, şehirdeki mukavemet eden herkesi kılıçtan geçirtti. İryab'daki eşkıya takımını bertaraf etti. Yol üzerindeki Kabil ve çevresini ele geçirdikten ve putperestleri kılıçtan geçirdikten sonra Sind Nehri'ni geçip birliklerini etrafa gönderdi. Dağılan birlikler birçok yeri ele geçirdiler ve mukavemet gösteren-

leri kılıçtan geçirdiler. Timur, bundan sonra Hindistan'ın en meşhur kalelerinden Raca Dülçin idaresindeki Batnir Kalesi'ni muhasara etti. Dülçin, sınır dâhilinde vergi tarh ediyor ve ticaret kafilelerine zorluk çıkarıyordu. Ticaret kafilelerinin şikâyetlerini ve kalenin ticarî kazanç getirisini dikkate alan Timur, kale ve şehri ele geçirdi.

Harekâtına devam eden Timur yol üzerindeki kaleleri de ele geçirdikten sonra Delhi'ye yaklaştı. Tuğluk Hanedanı'nın başında o sıralarda II. Mahmud vardı. İki ordu payitaht Delhi'ye yakın bir mevkide karşı karşıya geldi ve 1398 yılının Aralık ayında vuku bulan savaşta Mahmud mağlup olup şehirden kaçtı. Şehri ele geçiren Timur kendi adına hutbe okuttu. Müslüman olmayan mahalleler Timur'un emriyle yerle bir edildi. Mecusilere ait Mirt Kalesi'nin alınmasının yanı sıra Budist ve Brahmanların yaşadıkları bazı yerler de yağmalandı. Bölgeden büyük ganimet toplayan Timur, 1398 yılının Nisan'ında Kabil üzerinden Semerkant'a döndü. Şüphesiz ganimetler arasında en dikkat çekenler devrin tankları olarak değerlendirebileceğimiz fillerdi. Artık Timur, kafasında tasarladığı en uzun batı seferi için ordunun tüm ihtiyaçlarını karşılayacak ganimeti haizdi.

Yedi Yıllık Sefer (1399-1404)

Kaynaklarda "yedi yıllık sefer" olarak anılan hadise esasında beş yıl sürmüş ve Timur'un uzun seferi olmuştur. Yedi yıllık seferin zahiren birçok sebebi bulunuyordu. Bunların başında şu hadise gelir: Timur henüz Hindistan'dayken 3 Mart 1399 tarihinde Miranşah'ın emrindeki bazı yakın adamları Azerbaycan ve Irak taraflarından gelerek Orta Doğu, Anadolu, Deşt-i Kıpçak ve Alıncak Kalesi hakkında geniş kapsamlı raporlar sundular. Bu raporlara göre Kadı Burhaneddin ve Memlûk Devleti hükümdarı Sultan Berkuk ölmüştü. Timur'un en büyük rakipleri addettiği bu iki hükümdarın ölümü onu o kadar sevindirmiştir ki Arabşah'ın ifadesiyle sevinçten neredeyse Şam'a doğru kanatlanıp uçacaktı. Bu anlatıya göre en uzun seferin sebeplerinden biri, iki hükümdarın ölmesi ve bu durumun Timur'un batıya yürüme konusunda iştahını kabartmasıdır.

Yedi yıllık seferin bir diğer sebebi Azerbaycan'daki Miranşah'tı. Azerbaycan valisi Miranşah, 1396 yılının güzünde Hoy taraflarında avlanırken bir geyik görmüş, onu canlı yakalamak istemiş ancak o esnada atından düşerek yaralanmıştı. Hekimlerin yanlış tedavisi sonucu beyninde kalıcı bir hasar oluşmuştu. Miranşah bundan sonra Azerbaycan idaresinde olmadık davranışlarda bulunmaya başladı. Gece gündüz eğlence meclislerinde vakit geçiriyor, Azerbaycan halkına da kötü davranıyordu. Yönetimde ehil olmayanlarla birlikte hareket ederek onlara hazineden yüklü miktarda paralar dağıtıyordu. Yanında bulunan kimselerse onun bu durumundan yararlanarak tüm istediklerini yaptırıyorlardı. Azerbaycan'da bunun gibi problemler yaşanırken Miranşah ordusuyla yaz mevsiminde Sultan Ahmed Celayir'e karşı Bağdat'a yürüdü. Şehzade İbrahim Melik'in mezarına yaklaştığı sırada Tebriz'de isyan çıktığı haberini aldı. Tebriz'in önde gelenleri toplanarak yönetici sınıfının yaptıklarından ötürü isyan etmişlerdi. Ancak Miranşah, bu haberlere rağmen Bağdat harekâtını devam ettirdi. İsyan olaylarının artması ve daha fazla haberin gelmesi üzerine Bağdat yürüyüşünden vazgeçip Tebriz'e döndü ve şehrin kadısı da dâhil tüm isyancıları öldürttü. Miranşah aynı yıl içinde, soruşturma yapmadan, Timurlu Devleti'ne muhalefet ettiği gerekçesiyle Şeki hâkimi Seyyid Ali Arlat'ın üzerine yürüyerek Şeki'ye girdi ve şehri yağmaladı. Öte yandan, uzun zamandır muhasara edilen Alıncak Kalesi düşmek üzereydi. Miranşah'ın Azerbaycan'daki durumunu dikkate alan Gürcüler, bundan istifade etmek istediler. Müslüman olmasına rağmen toprakları Miranşah tarafından yağmalanan Seyyid Ali Arlat da Gürcüler ile ittifak kurarak 1396 yılında Azerbaycan'a girdi. İttifak ordusu, Sultan Tahir'e yardım etmek bahanesiyle yol üzerindeki birçok yeri yağmaladı. Alıncak Kalesi'ni almak üzere olan Timurlu ordusu, Gürcüler ve Seyyid Ali Arlat'ın bölgeye yaklaşması üzerine muhasarayı kaldırarak Tebriz'e geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Miranşah, oğlu Mirza Ebubekir'in emrine bir ordu vererek Alıncak Kalesi'ne gönderdi. Ancak Gürcüler bu esnada Sultan Tahir'i kaleden çıkarıp onunla birlikte dönüş yoluna koyuldular. Bu arada Mirza Ebubekir'in ordusu Gürcülere

yetişerek onlarla savaştı. Savaş esnasında Mirza Ebubekir, attığı okla Şeki hâkimini öldürdü ancak yine de savaşı kaybetti ve Tebriz'e geri dönmek zorunda kaldı. Dolayısıyla Alıncak Kalesi'nin alınamaması ve Gürcülerin Azerbaycan topraklarını yağmalaması da Timur'un yedi yıllık seferinin sebepleri arasında yer aldı.

Seferin bir başka sebebi ise Miranşah'ın eşi Hanzâde'nin Semerkant'a gelerek bölgede olup bitenleri anlatmasıdır. Şöyle ki, Miranşah eşine ağır ve dokunaklı sözlerin yanında iftiralarda da bulunmuş, dahası onu tartaklamıştı. Bunun üzerine Hanzâde, Semerkant'a giderek Hindistan'dan yeni dönen Timur'a olanları anlattı ve Miranşah'ın önüne geçilmesini, aksi takdirde onun devleti zafiyete uğratabileceğini söyledi. Aslında Hanzâde'den önce Tebriz'den, Semerkant'ta bulunan Timur'a bölgedeki fitne haberleri zaten ulaşmıştı. Hanzâde'nin gelmesi ve bölgedeki olayları anlatması, Timur'un aldığı haberlerin doğruluğunu pekiştirdi. Öte yandan, Timurlu kroniklerinde bulunmayan ve sadece Arabşah'ın bahsettiği bir hadiseye göre Miranşah, o sıralar Hindistan'da bulunan babası Timur'a oldukça ilginç bir mektup yazdı. Miranşah mektubunda babasına, yaşının kemale erdiğini, artık devleti yönetemediğini ve ülkeleri zorla ele geçirdiğini belirterek şayet tahtı bırakmazsa ordusuyla üzerine yürüyeceğini ifade ediyordu. Mektup uydurma da olsa, Miranşah'ın o dönemdeki uygunsuz davranışlarının herkesçe malum olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Son olarak, Kastilya Kralı III. Henry'nin Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'a gönderdiği elçilik heyetinde yer alan Clavijo'ya göre Miranşah, Tebriz ve Sultaniye'de birçok camii, evi ve yapıyı yıktırmış; yine Sultaniye'de Olcaytu'nun kabrini yıktırıp bedeninin çıkarılmasını istemiştir. Clavijo'ya göre Miranşah'ın bunu yapmasındaki amaç, ölümüne müteakip hatırlanmak istemesiydi.

Yukarıda sayılan sebepler, Timur'un yedi yıllık seferinin görünürdeki küçük bahaneleridir. Seferin asıl amacı Orta Doğu ve Anadolu'nun ele geçirilmesi düşüncesinden başka bir şey değildi. Öyle ki, Timur daha 1395 yılında Şirvan'da bulunduğu sıralarda Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektupta, kendisine karşı oluşturulan ittifaka katılmamasını bildiriyordu. 1391 ve 1395 yıl-

larında yapılan iki ayrı savaşta Toktamış Han'ı yenilgiye uğratan Timur, bu ittifakın ilk halkasını bertaraf etti. Onun bu adımına karşın Osmanlı ve Memlûk arasındaki ilişkiler sıklaştı ve 1396 yılında Yıldırım Bayezid, Sultan Berkuk'a elçi heyeti gönderdi. Berkuk da bir heyetiyle buna karşılık verdi. Memlûk Devleti ile Kadı Burhaneddin arasında da heyetler mekik dokuyordu. Timur'a daha önce bağlılığını bildiren Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in 1398 yılında Kadı Burhaneddin'i ortadan kaldırması, ittifakı zayıflatan büyük bir hadiseydi. Onun öldürülmesinden hemen sonra Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin Devleti'ne ait Amasya ve Sivas'ı ele geçirdi. Öte yandan, 1399 yılında, bu defa Memlûk sultanı Berkuk'un ölümü üzerine Yıldırım Bayezid, Malatya, Darende ve Divriği'yi aldı. Bu hadiseler Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti'nin arasını açtı. Kaldı ki, Timur'a karşı kurulan ittifakın, bu minvalde, sağlam bir ittifak olmadığını belirtmek de yanlış olmaz. Timur'un kendisine rakip olarak gördüğü Toktamış Han toparlanamayacak bir hâle düşmüş, Kadı Burhaneddin ve Sultan Berkuk ölmüş, Memlûk tahtına çocuk yaştaki Sultan Ferec geçmiş ve Osmanlı ile Memlûklerin arası bozulmuştu. Böyle bir siyasî ortam, şüphesiz Orta Doğu ve Anadolu'yu ele geçirmek için fırsat kollayan Timur'un iştahını kabartıyordu.

Hindistan seferiyle büyük maddî kaynaklar sağlayan Timur, çıkacağı uzun soluklu seferin giderlerini bu yolla sağladı. Sefere karar verdikten sonra ilk iş emirlerinden bazılarını Horasan'a göndererek Şahruh'un ordusuyla Azerbaycan'a hareket etmelerini istedi. Mirza Cihangir'in oğlu Muhammed Sultan'ı başkentin muhafazasına bırakırken, Ömer Şeyh'in oğlu Mirza İskender'i de ülkenin doğu sınırlarının korunması için Endican'a yolladı. Ardından 10 Eylül 1399 tarihinde ordusuyla Azerbaycan'a yürüdü. Bu sıralarda, Miranşah'ın durumunu tetkik etmek için önden gönderdiği emirler onu babasının huzuruna çıkarmak için hazırladılar. Horasan'dan Azerbaycan'a yönelen Şahruh ise Firuzkûh'a kadar gelmiş ancak binek ve yük hayvanlarından çoğunu zayiat vermişti. Timur, Eyvanak'a vardığında Şahruh da ordusuyla ona katıldı. Öte yandan Timur, Rey'den ayrıldığı sırada huzuruna çıkan

Miranşah'a ilgi göstermedi. Azerbaycan'da olup bitenleri soruşturmakla görevli Timur, Hâce Akboğa ve Celal İslâm soruşturmayı tamamlayarak usule aykırı davranan ve Miranşah'ı yönlendiren bey ve muhassılları tutuklamış ve divan defterlerine el koymuşlardı. Ayrıca bölgedeki vergileri, gelir ve giderleri de inceleyerek Timur'a bir rapor sundular. Bunun neticesinde Timur, usulsüzlüklere sebebiyet verdikleri gerekçesiyle Miranşah'ın emirlerini cezalandırdı. Cezalandırmalar neticesinde öldürülenler arasında tüm ilim dallarında kendini ispatlamış Mevlana Muhammed Kuhistanî, müzik alanında yetkin ve önde gelen isimlerden Kutbuddin Neyî ve ud ustası Habib Udî de bulunuyordu. Abdülmümin Guyende ise kaçmayı başardı ve kendisini deliliğe vererek ülke ülke gezip yaşamını devam ettirdi. Öte yandan, evlatlarına duyduğu muhabbetinden ötürü Timur, oğlu Miranşah'ı öldürmedi. Özellikle hanedan üyelerinin de bu konuda ricacı olmaları, onu daha müspet bir karar almaya ikna etti. Miranşah'ı öldürmese de onu Azerbaycan valiliğinden alarak yerine oğlu Mirza Ebubekir'i tayin etti. Mirza Ebubekir'in, babasının affedilmesi ve yeniden bölgeye tayin edilmesini rica edince Timur, bu isteği geri çevirerek Mirza Ebubekir yerine kardeşi Mirza Ömer'i tayin etti.

Azerbaycan meselesini yoluna koyan Timur, Rey'den hareket ederek Sultaniye'ye geldi. Buradan da Erdebil yoluyla batı seferlerinde kışlak olarak kullandığı Karabağ'a yöneldi. Mugan ve Akdam'da bir süre ordusuyla avlanıp Aras Nehri'ni köprüler yaptırarak geçti. Kötür şehrine geldiğinde Miranşah ve oğlu Mirza Ebubekir de büyük orduya dâhil oldular. Bu sıralarda Miranşah tarafından toprakları yağmalanan ve Gürcülerle birleşerek Sultan Tahir'in Alıncak Kalesi'nden çıkmasına yardımcı olan Şeki Hâkimi Seyyid Ali Arlat'ın oğlu Seyyîd Ahmed de sürekli olarak Timur'dan kaçıyordu. Daha sonra Şirvanşah Şeyh İbrahim'in arabuluculuğuyla gelerek Timur'a bağlılığını bildirdi. Timur da onu ödüllendirerek Şeki hâkimliğini yeniden kendisine tevdi etti. Şeyh İbrahim'in büyük bir toy vermesine karşılık ona da Karabağ'ın idaresini verdi. 1399-1400 yılının kışını burada geçiren Timur, Miranşah'ın durumunu ve kendisinin Hindistan seferinde ol-

masını fırsat bilerek Azerbaycan topraklarına saldırılarda bulunan Gürcü ve Ermeniler üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Timurlu ordusu mevsimin kış olmasına aldırmaksızın Kür Nehri'ni geçip Hamşa Kanyonu'na (Gürcistan'ın doğu sınırında bulunan Kaheti Herati bölgesi) girdi ve buradaki Gürcüleri kılıçtan geçirdi. Timurlu ordusunun Asun Deresi'ne gelişiyle Hamşa ve Gürcüler kaçtı. Kaçan Hamşa'nın ele geçirilmesi mümkün olmasa da birçok ganimet ele geçirildi. Bölgeye dağılan birlikler, Timur'un emriyle gittikleri bölgeleri yerle bir ettiler. Timurlu kaynaklarına göre Gürcüler, şaraba öyle düşkünlerdi ki ölülerini dahi şarapla yıkıyorlardı. En yaşlılarından çocuk yaştakilere kadar halkın büyük çoğunluğu şarap tiryakisiydi. Bundan hareketle Timur, üzüm bağlarını talan ettirip domuzların da telef edilmesini emretti. Gürcü topraklarının ele geçirilmesi üzerine halkın bir kısmı göç etmek zorunda kaldı. Fakat kış iyice bastırınca, binek ve yük hayvanlarını telef olmaktan korumak ve muhtemel iaşe sorunun önüne geçmek için Timur, seferi devam ettirmedi ve ordusuyla Karabağ'a geri döndü. Gürcüleri tamamen bir tehdit olmaktan çıkarmak için baharda yeniden ordusuyla hareket geçerek Gürcü Giorgi'ye ait topraklara girdi. Timurlu ordusu bölgeyi yağmaladı ve dağlara kaçan Gürcülerden İslâmiyet'i kabul edenlere dokunulmayıp diğerleri kılıçtan geçirildi. Ayrıca bölgede bulunan kiliseler yıkılarak yerlerine camiler inşa edildi. Ordu, ilerleyişine devam ederek Gürcü Canibek'in topraklarının yanı sıra İvanit şehri, Zorit ve Svanet gibi kaleler de Timurlu hâkimiyetine alındı. Böylece Gürcistan'ın tamamını ele geçiren Timur, buradan Bingöl'e, ardından da Avnik Kalesi'ne geldi.

Bundan sonra Timur'un Anadolu'ya girmesi için meşru bir sebep gerekiyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi Miranşah, Bağdat'a sefer düzenlese de Tebriz'e geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu hadiseden ötürü biraz olsun rahatlayan Sultan Ahmed Celayir, hem Timur'un bölgeye yeniden harekâta geçmesi korkusu hem de şehirde yaşanan rüşvet olaylarının artması üzerine kendisine duyulan öfkeden dolayı huzursuz olmaya başlamıştı. Dahası, yanında bulunanların kendisine ihanet edecekleri şüphesi de zihnini bulandırıyordu. Böyle bir ruh hâli içinde etrafındakilerden

içlerinde emirlerin de bulunduğu 2.000 kişiyi öldürttü. Sütannesi Vefa Hatun'u boğdurup diğer hanım ve hizmetkârlarını da kendi elleriyle katlederek Dicle Nehri'ne attırdı. Bağdat halkının kendisine nefret duyması üzerine güvendiği bazı kişileri yanına alarak yeniden Musul'a hâkim olan Karakoyunlu Kara Yusuf'a sığındı. Timur, 1399 yılında henüz Cam şehrindeyken Mirza Rüstem'i Bağdat'a göndermişti. Sultan Ahmed Celayir, Mirza'nın Bağdat'a gelişinden bahisle Kara Yusuf'a birlikte Bağdat'a gitmeyi teklif etti. Bağdat'a geldiklerinde Sultan Ahmed Celayir idareyi yeniden ele geçirdi, Türkmen ordusunun şehri yağmalamaması için de Kara Yusuf'a mal ve para verdi. Kara Yusuf da şehri yağmalamadan ordusuyla Musul'a döndü. Fakat Sultan Ahmed Celayir uzun süre şehirde kalamadı. Nitekim 1401 yılında Timur'un Sivas'a geldiği haberi üzerine korkuya kapılan Sultan Ahmed Celayir, yine şehri terk ederek Kara Yusuf'un yanına gitti. Timur'un Anadolu ve Suriye'yi ele geçirmesi, hem Celayirlilerin hem de Karakoyunluların arkadan kuşatılması anlamına geliyordu. İşte bu yüzden iki hükümdar, Timur'un rakibi Memlûk Devleti'ne sığınmaya karar verdiler.

Fırat Nehri'ni geçerek Halep şehrine geldiklerinde şehrin emiri Demirtaş, onların şehre girmesini engelledi ve Hama Emiri'nin de desteğiyle onlarla savaştı. Demirtaş'ın ordusunu mağlup eden iki hükümdar, Emir Sudun vasıtasıyla Sultan Ferec'e mektup göndererek savaşa Demirtaş'ın sebep olduğunu ilettiler. Sultan Ferec ise bu duruma oldukça öfkelenerek Şam valisini üzerlerine gönderdi. Memlûk Devleti'nden beklediklerini bulamayan hükümdarlar bu defa Osmanlı Devleti'ne yöneldiler. Behisni'ye geldiklerinde aralarında bir anlaşmazlık hâsıl oldu; Kara Yusuf kendi topraklarına dönerken Sultan Ahmed Celayir ise Osmanlı Devleti'ne sığınmak için yoluna devam etti. Esasında, daha Osmanlı topraklarına adım atmadan önce Osmanlı sultanına bir mektup göndermiş, Yıldırım Bayezid de cevap olarak kendisinin Timur'u bertaraf etmek için Tokat'a geldiğini söyleyerek onu yanına davet etmişti. Bu davet üzerine yoluna devam eden Sultan Ahmed, Osmanlı sınırlarına varmadan Timurlu birlikleri tarafından bir baskınla kuşatıldı. Ablası Dilşad Hatun ve kızı esir düşse

de kendisi kaçmayı başardı ve Yıldırım Bayezid'in yanına vardı. Kara Yusuf da Timur'un Suriye'ye yönelmesi üzerine kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığındı. Timur tarafından aranan ve takip edilen iki hükümdarın Osmanlı Devleti'ne sığınması, Timurlular ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirecek büyük savaşın görünürdeki sebebidir.

Sultan Ahmed Celayir ve Kara Yusuf cephesinde bunlar yaşanırken; bu sıralarda Timur da Osmanlı Devleti sınırlarına girerek Mustafa adlı bir bey tarafından idare edilen büyük surlarıyla meşhur Sivas'ı kuşatmakla meşguldü. Timurlu kaynaklarına göre Timur'un Sivas'ı muhasara etmesinin sebebi, Yıldırım Bayezid'in Erzincan emiri Mutahharten'i baskı altına alması ve emirin bu durum karşısında hamisi Timur'dan yardım istemesiydi. Osmanlı'yı batıdaki büyük fetihlerle güçlü bir devlet hâline getiren Yıldırım Bayezid, Timur'un Anadolu'daki ileri karakolu durumundaki Mutahharten'e elçi göndererek Erzincan ve çevresinin Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu, dolayısıyla bu bölgenin haracının kendisine gönderilmesini istiyordu. Mutahharten bu durumu iletmesi üzerine Timur Sivas üzerine yürüdü ve şehrin kalesini kuşattı. Lağımların kazılmasıyla çaresiz kalan Mustafa, şehri teslim etti ve kale yıktırıldı. Daha sonra Timur, Sivas emiri Mustafa'nın oğlunun idaresindeki Malatya'ya haber gönderip kendisine itaat edilmesini istedi. Habercinin tutuklanması üzerine Timur ordusuyla Malatya'ya gelerek şehri ele geçirdi.

Malatya'dan sonra Timur güneye hareket etti. Yedi yıllık seferin en önemli ayaklarından birisi de kuşkusuz Suriye harekâtıydı. Esasında Timur daha 1393 yılında Bağdat'a hareket ederken Memlûk sultanı Berkuk'a elçi göndermiş ve ilk olarak fetihlerinden bahisle iki devlet arasında siyasî ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesini arzu ettiğini ifade etmişti. Fakat Şam sınırına gelen Timurlu elçisi maiyetiyle birlikte yakalanarak öldürülmüştü. Dahası, Timur'un önemli emirlerinden Avnik Kalesi hâkimi Emir Atlamış da Memlûk Devleti tarafından Mısır'da hapsedilmişti. Bu sebeplerin yanı sıra Timur'un Suriye'ye yürüyüşünün en önemli sebebi, Sultan Berkuk'un yerine geçen genç yaştaki Sultan Ferec'in tecrübesizliğinden istifade ederek bölgeyi ele geçirmekti. Nitekim Malatya'dayken Sultan Ferec'e

haber göndererek Emir Atlamış'ın iadesini istedi. Fakat habercinin Halep'te tutuklanması üzerine Timur, yürüyüşüne meşru bir zemin bulmanın verdiği rahatlıkla Mısır ve Şam'a yöneldi. Ancak ordudaki emir ve beyler Hindistan, Gürcistan ve Anadolu'da birçok yerin ele geçirildiğini ifade ettikten sonra, güçlü orduları ve müstahkem kaleleri bulunan Mısır ve Şam üzerine yürümenin doğru olmayacağını söylediler. Onlara göre geri dönerek orduya istirahat hakkı vermeli ardından yeni silahlarla teçhiz ederek yeniden harekete geçmeliydi. Ancak Timur, galip gelmek için büyük orduya değil, gayret ve cesarete ihtiyaç olduğunu söyleyerek ordusunu cesaretlendirdi. Bundan sonra ordusuyla harekete geçerek Behisni ve Antep üzerinden Halep'e geldi. Şehrin emiri Demirtaş, Sultan Ferec'ten yardım istedi; Dımaşk, Trablus, Hama, Humus, Ba'lebek ve Kal'at-ı Rum'dan ordular Demirtaş'a destek vermek için şehre geldiler. Demirtaş, şehre gelen emirlerle görüşerek Timur'la savaşmadan önce sulh yolunun aranmasının mantıklı bir adım olacağını söyledi. Ancak bazı emirler, kendi askerlerinin sayıca daha fazla olduğunu ve kalenin ele geçirilemeyecek derecede sağlam olduğunu söyleyerek savaşmayı makul gördüler. Şâmî'ye göre Mısırlı emirler Arap mızraklarına, Mısır kılıçlarına ve Halep kalkanlarına güveniyorlardı. Şehre gelen Timurlu ordusu savaşta galip geldi, kaledekiler de teslim olmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Timur, sırasıyla Hama, Humus, Ba'lebek ve Dımaşk şehirlerini ele geçirdi.

Timur, Dımaşk'ı aldıktan sonra Mısır'a yürümektense Mardin'e döndü. Ancak kışlamak amacıyla Karabağ'a gitmeyi planlarken Musul'a geldi. Bu sırada Bağdat'daki Timurlu hâkimiyetini yeniden tesis etmek amacıyla Mirza Rüstem Bahadır'ı bir ordunun başında Bağdat'a gönderdi. Ayrıca 14 yıldan beri kuşatılıp alınamayan Alıncak Kalesi'nin ele geçirilebilmesi için yeni bir ordu görevlendirdi. Esasında Timur, henüz Sivas ve Bilad-ı Şam taraflarına giderken Emir Firuzşah ve Şeyh Muhammed Daruga'yı da kalenin muhasarasına görevlendirmişti. Bu beyler muhasarayı şiddetlendirmiş, kaledekiler bitkin hâle düşerek açlıktan eski postları kaynatıp yemeye başlamışlardı. Güçleri tükenince de kaleden dışarı çıkarak teslim oldular. Kale

kumandanı Seyyid Ahmed Oğulşayî de Timur'a gönderildi. Böylece Timurlu ordularının en uzun süren muhasarası başarı ile neticelendi. Öte yandan Bağdat'ı muhafaza eden Ferec'in mukavemeti üzerine, Timur bizzat oraya gitme kararı aldı. Şahruh'un da katılımıyla Bağdat önlerine gelen Timur, 40 günlük kuşatmadan sonra 9 Temmuz 1401 tarihinde şehri ele geçirdi. Burada birçok insan kılıçtan geçirildikten sonra Timur, kışı geçirmek için Tebriz üzerinden Karabağ'a döndü.

Timur henüz Sivas'tayken Yıldırım Bayezid'e bir mektup gönderip Osmanlı Devleti'nin Frenklere karşı yürüttüğü mücadeleden ötürü taarruzda bulunmadığını ancak onun Mutahharten'e karşı düşmanca tutumundan vazgeçmesini belirtti. Yıldırım Bayezid bu tehdit içerikli mektup karşısında Timur'a gönderdiği cevapta şayet Timur Anadolu'ya gelmezse bizzat kendisinin ordusuyla Tebriz ve Suriye'ye yürüyeceğini söylüyordu. Müessir nitelikleri haiz Yıldırım Bayezid, Timur'un Sivas'tan Suriye'ye yönelmesi üzerine kısa süre önce Timurlu idaresine giren Sivas'ı geri aldı. Ardından da Timur'un himayesindeki Mutahharten'in üzerine yürüyerek Kemah ve Erzincan'ı ele geçirdi. Yıldırım Bayezid her ne kadar Erzincan halkının isteğiyle şehri Mutahharten'e bırakmış olsa da tedbir amaçlı onun hanımını ve çocuklarını Bursa'ya gönderdi. Böylece Yıldırım Bayezid, hem Timur'un Anadolu'daki vasalını bir tehdit olmaktan çıkarıyor hem de Timur'a gözdağı veriyordu.

Suriye seferi esnasında Timur, Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektubunda fetihlerini saydıktan sonra kendisine biat etmesini istemiş, buna mukabil Yıldırım Bayezid de devletini savunmaya muktedir olduğunu ifade eden cevabî mektubunu göndermişti. Timur, bu defa iki devlet arasında dostluk köprülerinin kurulması gerektiğini belirttikten sonra Bayezid'in oğullarından birinin rehin olarak gönderilmesini ve gön-derdiği hilatın Bayezid tarafından giyilmesini istedi. İsmail Aka'ya göre Timur'un bu istekleri Osmanlı Devleti'nin kendisine tabi kılma çabalarıydı. Ancak Yıldırım Bayezid'in bunu kabul etmesi söz konusu değildi. Timur, yaşanacak savaşın müsebbibinin kendisi olmadığını, aksine Yıldırım Bayezid'in bu savaşı mecbur bıraktığını söylüyordu. Öte yandan Timur Karabağ'a geldi-

ğinde Osmanlı Devleti'yle daha yoğun bir diplomasi tesis etmiştir. Osmanlı sultanına gönderdiği mektupta bu defa kendisinden kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Kara Yusuf ve Sultan Ahmed Celayir'in öldürülmelerini veya sınır dışı edilmeleri, onların kendisinden kaçan asiler olduğunu ve bu yüzden emrine muhalefet edilmemesini istedi. Timur'un görünürde türlü bahaneleri öne sürmesi, savaş için uygun bir zemin oluşturma çabasıydı. Dolayısıyla Osmanlı devlet ricali, barış için uygun bir iklimin oluşturulmasının devletin yararına olacağını savunup Yıldırım Bayezid'e bu konuda tavsiyelerde bulundular. Yıldırım Bayezid de bu tavsiyelere sıcak bakmış olmalı ki, Ferîdeddîn ve Yahşı adlı beylerini elçi sıfatıyla Timur'a gönderdi. Timur, gelen elçilere amacının Osmanlı Devleti'yle savaşmak olmadığını sadece Kara Yusuf'un himayesinden şikâyetçi olduğunu iletti. Dahası Yıldırım Bayezid'e, Bayezid Çimbay'ı elçi göndererek Kara Yusuf'un kendisine iade edilmesini veya Osmanlı sınırlarından çıkarılmasını isteyip bunlardan birinin yapılması hâlinde aralarında baba-oğul ilişkisinin kurulacağını vurguladı. Esasında burada geçen baba-oğul muhabbetini; Timur'un, Bayezid nezdinde Osmanlı Devleti'ni kendi devletinden daha küçük görmesiyle alakalıdır. Timur, elçisi vasıtasıyla kız alıp kız vermekle akrabalığın tesis edilerek aralarındaki ilişkilerin düzelebileceğini ve Osmanlı'nın gayrimüslim unsurlara karşı yürüttüğü savaşlarda kendisinden de destek göreceğini, nihayet tüm bunlar gerçekleşmezse savaşa hazır olmasını söylüyordu.

Yıldırım Bayezid tarafından toprakları ellerinden alınan Anadolu beylikleri de Timur'u Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıyordu. Timur'un Anadolu'daki en sadık bendesi Mutahharten'in yanı sıra Menteşeoğulları, Germiyanoğulları, Aydınoğulları ve Saruhanoğulları gibi Anadolu'daki mağdur beylikler gönderdikleri elçilerle Anadolu seferi için Timur'a çağrıda bulunuyorlardı.

Yukarıdaki sebepler Timur ve Yıldırım Bayezid'i karşı karşıya getiren savaşın kaynaklarda geçen zahirî sebepleridir. Ancak yapılacak savaşın asıl nedeni, iki Müslüman Türk hükümdarının İslâm dünyasına hükmeden tek hükümdar olma arzusu, yani cihan hâkimiyeti mefkûresiydi. Bu ülküden hareketle iki güç, er ya da geç bir savaşta karşı karşıya

gelecekti. Öyle ki, bir tarafta doğuda büyük bir sahada hâkimiyet tesis etmiş bir bozkır fatihi; diğer tarafta ise Rumeli ve Anadolu'daki fetihleriyle başında bulunduğu devlet gibi kendisi de genç ve korkusuz bir Osmanlı hükümdarı bulunuyordu. Doğuya hâkim olan Timur batıya yönelirken, batıda güçlü bir siyasî oluşum tesis eden Yıldırım Bayezid de doğuya yönelmişti. Dolayısıyla karşılıklı gidip gelen elçiler ve iki hükümdar arasındaki mektuplaşmalar savaşın cereyan etmesine engel olamayacaktı. Ancak Yıldırım Bayezid'in genç ve fevri hareketleri, Timur'un tecrübeli ve ihtiyatlı yapısıyla karşı karşıya gelince galibi tahmin etmek zor olmasa gerek. Nitekim Timur, Yıldırım Bayezid'la karşılaşmadan önce önüne çıkan tüm rakiplerini bertaraf etmişti. Son olarak, Ön Asya seferleri esnasında gönderdiği ordularla da Karakoyunlu Türkmenlerinden gelebilecek tehditleri ortadan kaldırmıştı. Artık karşısında kendisine rakip olabilecek tek devlet kalmıştı: Osmanlı Devleti.

Osmanlı'yla çetin bir mücadeleye giren Timur 1402 yılının Mart ayında Karabağ'dan ordusuyla harekete geçti. Şemkür sahrasına geldiğinde Yıldırım Bayezid'e yeni bir mektup göndererek Anadolu'ya yöneldiğini, Türkmen Kara Yusuf'un sınır dışı edilmesini, Kemah Kalesi'nin kendisine ait olup tarafına iadesini istedi. Harekât esnasında Kara Yusuf'un Osmanlı topraklarından ayrıldığı haberini aldı ve ailesinin de teslim edilmesi hâlinde barışın sağlanabileceğini bildirdi. Burada şunu belirtmek gerekir ki, Timur her ne olursa olsun mutlaka savaş taraftarıydı. Nitekim gönderdiği mektuplara bakıldığında her defasında daha fazla istekli olduğu anlaşılabilir.

Timur son mektubunu gönderdikten sonra cevabını dahi beklemeden Avnik üzerinden Kemah'a gelerek şehri ele geçirdi ve buranın idaresini sadık bendesi Mutahharten'e iade etti. Sivas'a geldiğinde ordusuna resmî geçit yaptırdı. Buradayken Yıldırım Bayezid'e bir mektup göndererek hâlâ barıştan yana olduğunu, Mutahharten'in ailesinin serbest bırakılmasını ve şayet barış için adım atarsa ona babasından görmediği ihsanlarda bulunacağını belirtti. Timur burada da kendisini Yıldırım Bayezid'in büyüğü olarak gösterme gayretindeydi. Mektuptan hemen sonra Kayseri ve Kırşehir yoluyla Ankara'ya gelip şehri kuşattı.

Ancak Osmanlı ordusunun şehre gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırıp Çubuk Ovası'na geldi. 28 Temmuz 1402 tarihinde iki ordu karşı karşıya geldi. Timurlu ordusunda Hindistan'dan getirilen birkaç fil de vardı. Her filin üzerinde neftçiler ve okçular bulunuyordu.

Savaş başlamadan önce Timurlu ordusundan bazı gruplar, Osmanlı ordusunun daha kalabalık ve dinç olduğunu, kendi ordularının uzun seferler neticesinde yıprandığını, uzun yolculuğun orduyu yorduğunu öne sürdüler. Timur, seferlerinin başlangıcından bu yana birçok defa kendinden büyük ordulara galip geldiği için askerlerini motive etmekte zorlanmadı. 28 Temmuz günü sabah başlayan Ankara Savaşı, akşam saatlerine kadar sürdü. Başlangıçta Osmanlı ordusu daha başarılı olsa da zırhlı Timurlu birliklerinin müdahaleleri ile bu defa üstünlük Timurlu ordusuna geçti. Savaşı kaybeden Yıldırım Bayezid, son ana dek kaçmadı ve bizzat savaşarak esir düştü. Timur, kendisine esir muamelesi yapmayıp bir hükümdar gibi davrandı ve yanına oturttu. Yıldırım Bayezid, oğulları Musa ve Mustafa'nın akıbetini öğrenmek isteyince Timur, durumun takibi için adamlarını memur etti. Tahkikat sonucunda Musa Çelebi babasının yanına getirildi.

Görsel 6: Yezdî'nin *Zafernâme* adlı eserinde Yıldırım Bayezid'in Timur'un huzuruna getirilişini gösteren minyatür. Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur, Zafernâme*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, s. 448.

Savaşı kazanan Timur bundan sonra mirzaları ordularıyla birlikte Anadolu'nun farklı bölgelerine gönderdi. Bu ordulardan Konya ve çevresine gönderilenler Konya, Aksaray ve Akşehir'i ele geçirerek yağmaladı. Bursa taraflarına gönderilen Mirza Muhammed Sultan şehir ve çevresini yağmaladı. Timurlu birliklerinin takip ettiği Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi bu sırada Rumeli'ye kaçtı. Timurlu birlikleri Aydın ve çevresinde de faaliyetlerde bulundular. Mirza ordularının bu faaliyetlerine karşın Timur da önce Kütahya'ya ardından da Aydın üzerinden İzmir'e hareket etti. O dönemde Frenklerin idaresi altındaki İzmir ele geçirilirken Foça ve diğer birçok kale de Timurlu idaresine girdi. Artık Timur, Rumeli'ye geçiş planları yapıyordu. Öte yandan, Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un daha batıya hareket edeceğini beklemeyen Bizans imparatoru Manuel, Timur'un Rumeli'ye geçebileceği tehlikesi üzerine derhal elçilerle hediyeler gönderip bağlılığını bildirdi. Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra İzmir ve Bursa taraflarına kadar gelip harekâtı Rumeli'ye taşımadı. Bunun en mantıklı açıklaması, Bizans'ın elçi ve hediyelerle bağlılığını bildirmesi ve Timur'un yeni Çin seferini düşünmesiydi.

1403 yılının Mart ayında Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid, Akşehir taraflarında vefat etti. Timurlu kaynakları, vefat haberini alan Timur'un oldukça üzüldüğünden bahsetmektedir. Şâmî'ye göre Timur, Yıldırım Bayezid'e ihsanlarda bulunarak Osmanlı topraklarını yeniden kendisine bırakmayı düşünüyordu. Fakat bu plan Osmanlı sultanının ölümü üzerine suya düştü.

Timur'un Ankara zaferi neticesinde Anadolu'da siyasî birlik bozulmuş ve böylece istediğini elde etmişti. Artık Timur, İslâm dünyasının en büyük lideriydi. Onu Anadolu'ya sefere teşvik eden Anadolu beylikleri ise yeniden bağımsızlıklarına kavuştular. Osmanlı Devleti'nin Bizans üzerindeki baskısının ortadan kalkması ise Bizans'ın rahatlamasına sebep oldu ve tarih sahnesinden silinmesini 50 yıl geciktirdi.

Anadolu'da yaklaşık bir yıl kalan Timur, bundan sonra Semerkant'a dönmeye karar verdi. O, yeni bir seferin hazırlıkları için bu kararı almıştı. Semerkant'a dönerken Sel-

çuklular zamanında Anadolu'ya yerleşip Ankara Savaşı'nda saf değişerek Timurlu ordusuna katılan Kara Tatarları Maveraünnehir bölgesine göç ettirmeye karar verdi. Göç ettirilen Kara Tatarlar daha Damgan'a geldiklerinde isyan edince bir kısmı öldürüldü, bir kısmı Semerkant'a gönderildi, bir kısmı da Kaşgar ve Isık Göl taraflarına yerleştirildi. Timur, Miranşah'ın oğlu Mirza Ebubekir'e Mardin'den başlayarak Vasıt ve Basra'ya uzanan toprakların valiliğini verdi. Ardından Gürcü topraklarına yönelerek Berts Kalesi'ni kuşattı. 1404 yılının Ağustos ayında bu kale, Gürcü Tural'ın elinden alındı. Abhaz taraflarında Gürcü ve Ermenileri itaat altına aldıktan sonra Beylakan'a girdi ve şehri yeniden imar ettirmeye karar verdi. İbn Arabşah'ın hiç bahsetmediği ve sadece Timurlu kaynaklarının tafsilatlıca anlatılan bu imar çalışmaları sırasında Timur, ferman vererek mimar ve mühendisleri toplayıp şehir planını ortaya koyan bir şehir haritası çizdirdi. Plana göre şehrin etrafı hendek ve surlarla çevrildi. Şehrin içerisine ise 4 pazar, hamamlar, hanlar, evler, camiler, bağlar ve meydanlar yapıldı. İşlerin aksamaması ve hızlı ilerlemesi için mirza ve beyler Timur'un emriyle iş bölümü yaptılar. Soğuk ve yağışlı havaların yanı sıra şehirde inşaat malzemelerinin yeteri kadar bulunmamasına rağmen bir ay gibi kısa bir zaman diliminde şehrin imarı tamamlandı. Şehre iki de giriş yeri yapıldı. Bundan sonra Timur bir nehir oluşturma arzusuyla Aras Nehri'nden kanal açılması emretti. Aras Nehri'nin yatağı kazılıp önünün açılmasıyla su buraya akıtıldı. Böyle bir hayra vesile olduğu için Timur, hanedanının isminden hareketle nehre "Nehr-i Barlas" adını koydu. Nehrin açılmasıyla Beylekan şehri ve etrafı şenlendirildi. Böylece nehrin etrafında ziraî faaliyetler başlandı. Zamanla köyler inşa edildi, evler ve değirmenler yapıldı.

İmar faaliyetlerinin tamamlanmasının ardından Timur, 1404 yılının kışını geçirmek üzere Karabağ'a gitti. Kışı burada geçirdikten sonra aynı yılın Temmuz ayında Semerkant'a geldi. Yolculuğu sırasında 6 Nisan'da Nimetabad yakınlarında verdiği toyda, Hülâgu Han Tahtı olarak bilinen Hürmüz'e kadar Kirman ve Fars, Rey'den Azerbaycan'a Irak-ı Acem, Karabağ, Arran, Mugan, Gilan, Şamahı, Şirvan, Derbend, Gürcistan, Abhaz, Diyarbakır ve Irak'ı

Arab, İstanbul'a kadar Anadolu ve Nil'e kadar Şam bölgesini Miranşah'ın küçük oğlu Mirza Ömer'e tevdi etti.

Çin Seferi ve Timur'un Ölümü

Semerkant'a gelen Timur, Çin seferi öncesinde bir toy verdi ve mirzalardan Uluğ Bey, İbrahim Sultan, İcel, Ahmed, Seydi Ahmed ve Baykara'nın düğünleri yapıldı. Bu toy sonrasında Timur, mirza ve emirlerini toplayıp bir kurultay düzenleyerek Çin seferi için onların onayını aldı. Ardından imparatorluğa bağlı eyaletlere haber göndererek sefer için hazırlık yapılmasını istedi. Böylece Maveraünnehir, Azerbaycan, Horasan, Türkistan, Mazanderan ve İran'dan gelen askerlerle ordu 200 bini buldu. Yedi yıllık seferdeki zaferlerini kutlamak amacıyla farklı ülkelerden gelen elçilerin dönüşüne izin veren Timur; Taşkent, Sayram ve Çin sınırına kadar uzanan bölgeyi Uluğ Bey'e; Taraz, Endican, Kaşgar ve Hoten'i de Mirza İbrahim'e verdi. Kendisi de 1404 yılı Kasım ayında ordusuyla Aksulat'a gelip yaklaşık 50 gün konakladı. Aşırı soğuklardan ötürü birçok asker ölürken atların da bir kısmı telef oldu. Soğuk havaya rağmen Timur buradan Otrar'a geldi. Ocak ayının soğuğu ve yolların kapalı olması sebepleriyle karargâhını burada kurdurdu. Ancak 11 Ocak 1405 günü ansızın hastalandı ve ateşi yükseldi. Hizmetinde bulunan tabip Mevlana Fazlullah Tebrizî'nin tedavisi sonuç vermediği gibi durumu da iyice kötüleşti. Kendisini ölüme o kadar yakın hissetmiş olmalı ki, yanındaki emirlere Cihangir'in oğlu Pir Muhammed'i veliaht tayin ettiğini vasiyet etti ve onların bu vasiyete sadık kalmalarını istedi. Bozkırın son imparatoru 18 Şubat 1405 tarihinde akşam namazı ile yatsı arasında defalarca kelime-i şehâdet getirerek vefat etti.

Timur Sonrası Taht Mücadeleleri ve Şahruh Devri

Timur'un Otrar'da vefat etmesi üzerine vasiyeti esnasında yanında bulunan Emir Şeyh Nureddin ve Emir Şah Melik gibi önde gelen emirler, sağ ve sol kolda bulunan mirza ve beylere hükümdarın öldüğü haberini gönderdi-

ler. Gazne taraflarında bulunan Mirza Pir Muhammed'e haber göndererek dedesinin öldüğü, yerine kendisini veliaht olarak seçtiğini ve bir an önce Semerkant'a gelmesini söylediler. Horasan'da bulunan Mirza Şahruh'a, Miranşah'ın Tebriz'deki oğlu Mirza Ömer'e, Bağdat'daki Miranşah'a ve oğlu Mirza Ebubekir'e de haber gönderilerek yerlerinde asayişi sağlamaları istendi. Emir ve beyler bir araya gelerek seferin devam ettirilmesi yönünde karar aldılar. Mirzaların ordudaki en büyüğü Mirza Halil Sultan'ı sefer sonuna kadar hükümdar olarak kabul ettiler. Emir ve beylere göre sefer sonrasında Semerkant'ta yapılacak kurultayda sahipkıranın vasiyeti yerine getirilecekti. Fakat ordunun sol kolunda yer alan Timur'un kızından torunu Mirza Sultan Hüseyin ve Taşkent'de bulunan Mirza Halil Sultan saltanat sevdasına düşerek Semerkant'ı ele geçirmek için harekete geçtiler. Sultan Hüseyin sol koldan 1.000 kişiyle Semerkant'a yürüdü. Taşkent'de bulunan sağ kolun önde gelen emirleri ise Halil Sultan'ı hükümdar kabul edip biat ettiler. Öte yandan tüm bu gelişmeler karşısında merkez orduda bulunan beyler Timur'un vasiyetini yerine getirmek ve başkente yürüyen mirzaları durdurabilmek için Semerkant'a hareket ettiler. Ne var ki, şehrin muhafazasına bırakılan Emir Argunşah, Halil Sultan tarafından ikna edilerek şehrin anahtarını ona teslim etti ve böylece başkenti ele geçiren Halil Sultan, devlet hazinesinden yüklü paralar dağıtarak Timurlu bey ve emirleri kendi yanına çekti. Artık Timurlu saltanatı için mirzalar arasında amansız bir mücadele başlamıştı.

Horasan'da bulunan Şahruh babasının ölüm haberini aldıktan hemen sonra bölgede kendi adına hutbe okutup Maveraünnehir'e yöneldi. Şahruh, Timur'un ölümünden sonra hayatta kalan iki oğlundan biriydi. Dolayısıyla tahtın en önemli adaylarından birisiydi. Şahruh'un Maveraünnehir'e yöneldiği zaman zarfında Semerkant'ı ele geçirme planı suya düşen Sultan Hüseyin ve Timur'un emiri Şeyh Nureddin de kendisine katıldı. Şahruh'un Semerkant'a yaklaşması üzerine Halil Sultan haber göndererek bölgede kendisinden kavi birinin bulunmadığını, Şahruh'un Maveraünnehir'i kardeş veya oğullarından birine vereceğini, onlardan biri de kendisi olduğundan toprakların kendi

hakkı olduğunu iddia etti. Şahruh ise Timur'un ve hanımlarından Hanike'nin hazinesinin Mirza Pir Muhammed'e, kendi oğulları Uluğ Bey, İbrahim Sultan ve adamlarının hazinelerinin ise bizzat kendisine gönderilmesini istedi. Halil Sultan bu teklifi başta kabul etse de sözünde durmadığı gibi hazineleri teslim almak için gönderilen Emir Şah Melik'i de tutuklamak istedi. Ancak emir, canını zor kurtararak Şahruh'un yanına döndü. Şahruh her ne kadar Halil Sultan'ın üzerine gitmek istese de bu esnada Azerbaycan'da bulunan kardeşi Miranşah'ın Horasan'a doğru gelmekte olduğunu duyunca Andhoy'dan Herat'a dönmek zorunda kaldı. Miranşah'ın yanı sıra hapsedildiği Sultaniye Kalesi'nden kurtulan oğlu Mirza Ebubekir'in de yeniden Azerbaycan'a dönmesini sağladı. Bu sırada Şahruh'un yanından sebepsizce ayrılan Sultan Hüseyin, Halil Sultan'a iltica etmiş ancak Semerkant tahtını ele geçirme hareketi başarılı olamayınca yeniden Şahruh'a sığınmıştı. Mirza Pir Muhammed, Şahruh'a bir mektup göndererek Sultan Hüseyin'in öldürülmesini istedi. Bunun üzerine Şahruh bu asi mirzayı öldürttü. Öte yandan dedesinin veliahdı olarak Maveraünnehir'i Halil Sultan'dan geri almak isteyen Pir Muhammed, Şahruh'tan yardım istedi. Ancak Şahruh, kendisine bağlı Horasan ordusunun bitkin ve yorgun olduğunu öne sürerek gerekli hazırlıkların yapıldıktan ve ordunun dinlendirilmesinden sonra baharda hareket edilmesini tavsiye etti. Ayrıca öncü olarak Uluğ Bey ve Emir Şah Melik'i Şaburgan ve Andhoy bölgelerine gönderdi.

Halil Sultan bunları müteakip Emir Hudaydad Hüseynî'nin Semerkant'ta çıkardığı isyanla da karşı karşıya kaldı. Böyle bir ortamda Semerkant'ı ele geçirmek isteyen Pir Muhammed'i Karşı suyu kıyısında 1406 yılının Şubat ayında karşılayan Halil Sultan galip geldi; bu durum Şahruh'un yeniden bölgeye hareket etmesine sebep oldu. Şahruh'un da gayretiyle iki taraf arasında anlaşma sağlandı ve Halil Sultan Semerkant'a döndü. Ancak Pir Muhammed'i ortadan kaldırmayı tasarlayarak onun beylerbeyi Emir Pir Ali Tâz'a haber gönderip vaatlerde bulundu ve karşılığında Pir Muhammed'i öldürmesini istedi. Pir Ali Tâz, 1407 yılının Şubat ayında Pir Muhammed'i bir baskınla öldürttü. Bölgeye gelen Şahruh ise Halil Sultan'la an-

laşma yoluna giderek Belh ve civarını Pir Muhammed'in oğluna bırakıp Herat'a döndü.

Semerkant tahtındaki Halil Sultan, başarısız icraatları ve kıtlık nedeniyle halkın ve ordunun şikâyetleri artınca Timur devrinden kalan hazineyi büyük bir ordu hazırlamak için hesapsızca kullandı. Tüm bu olumsuzlukları gözlemleyen Hudaydad Hüseynî ve Emir Şeyh Nureddin, Şahruh'a haber göndererek bölgedeki istikrarsız yönetimden ve halkın huzursuzluğundan bahisle kendisini Maveraünnehir'e davet ettiler. Ancak Şahruh'un bölgeye hareket etmesi 1409 yılını buldu. Onun bölgeye yönelmesiyle Hudaydad Hüseynî de ayaklandı ve üzerine gelen Halil Sultan'ı aynı yılın Mart ayında mağlup ederek esir aldı. Hudaydad Hüseynî, yanında Halil Sultan olduğu hâlde Fergana taraflarında yardım almak umuduyla gittiği Moğollar tarafından öldürüldü; Halil Sultan da esaretten kurtularak kısa süre önce Semerkant'a giren Şahruh'un yanına gelip teslim oldu. Şahruh'la yapılan antlaşmaya göre Halil Sultan, Maveraünnehir bölgesini terk edip Rey şehrine gidecekti.

Şahruh'un Semerkant'ı ele geçirmesiyle Maveraünnehir ve Horasan idareleri Şahruh'un hâkimiyetine girmiş ve mirzalar arasındaki taht mücadeleleri büyük ölçüde sona ermişti. Fakat Şahruh, Semerkant'ta kalmadı ve Maveraünnehir idaresini oğlu Uluğ Bey'e bırakarak Herat'a döndü. Onun Semerkant'ta kalmayıp Herat'a dönmesiyle artık Timurlu Devleti'nin başkenti Herat'a taşındı.

Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Durum

Timur, yedi yıllık seferinden dönerken Bingöl'de Mirza Ömer Şeyh'in çocuklarından Mirza Pir Muhammed'e Şiraz'ı, Mirza Rüstem'e de İsfahan'ı vermişti. Miranşah'ın oğlu Mirza Ebubekir'e ise Irak-ı Arab'ı tevdi etmişti. Mirza Ebubekir, Mirza Rüstem ile birleşerek 1403 yılı yazında Kara Yusuf'u Nehrü'l-Ganem'de yenilgiye uğrattılar ve Kara Yusuf Şam taraflarına kaçtı. Öte yandan daha önce ifade edildiği üzere, Hülâgu Han tahtını Mirza Ömer'e veren Timur, ayrıca Irak-ı Arab ve Fars bölgelerindeki oğul

ve torunlarını da onun emrine amade kılarak Emir Cihanşah'ı atabeği yaptı. Mirza Ömer bu görevi devralarak Aladağ'a geldiğinde etraftaki hâkimlerin yanı sıra kardeşi Mirza Ebubekir de gelerek bağlılığını bildirdi ve Diyarbakır'a döndü. Mirza Ömer, Tebriz'e doğru hareketi esnasında Nahcivan halkının şikâyetleri ve dedesi Timur'un emri üzerine Hurufilerin sığınağı Alıncak Kalesi'nin yıktırılması işini Emir Cihanşah'a verdi. Ardından Tebriz'de birkaç gün kalıp Karabağ'a gitti.

Mirza Ömer, Karabağ'da kışladığı sırada dedesi Timur'un ölüm haberini aldı. Bu haberin duyulması üzerine kötü niyetli kişiler, Emir Cihanşah'ı kışkırtarak Azerbaycan idaresini ele geçirmek istediler. Onların bu tahrikleriyle Emir Cihanşah 24 Mart 1405 tarihinde Mirza Ömer'in çadırına yürüdü. Mirza Ömer'in bazı adamlarını öldürdükten sonra mirzayı da öldürmek isteyen Emir Cihanşah, askerlerin çoğalması üzerine kaçmaya çalıştı. Ancak Ucan geçidinde Mirza Ömer'in adamları tarafından yakalanıp kısas gereğince öldürüldü. Şüphesiz böyle yetenekli ve tecrübeli bir devlet adamının bir fitne olayına karışıp öldürülmesi ve ordunun da bozulmaya yüz tutması, bölgedeki Timurlu düzenini sarstı. Mirza Ömer, Ucan'a geldiğinde bu defa kardeşi Mirza Ebubekir, Irak-ı Arab'dan Sultaniye'ye doğru harekete geçti. Daha önce kardeşine itaatini bildirdiyse de Emir Cihanşah'ın öldürülmesini bahane ederek kardeşinin saltanatını kabullenmedi. Ayrıca Timur'un ölüm haberi üzerine Mirza Ömer'in babası Miranşah'ı hesaba katmadan kendi adına sikke bastırmasına da içerlemişti. Bunun üzerine Mirza Ömer büyük bir ordu hazırlayarak 23 Nisan 1405 tarihinde Sultaniye'ye geldi. Mirza Ebubekir ordusunu geride bırakıp maiyetindeki birkaç kişiyle kardeşinin yanına gitmek ve onunla konuşmak için yola çıktı. Ancak Mirza Ömer, kardeşinin daha sonra kendisine isyan edebileceğinden şüphe ederek beyleriyle meşveret edip onun tutuklanmasını istedi. Bazı beylerin itirazına rağmen Mirza Ebubekir tutuklandı ve Sultaniye Kalesi'ne hapsedildi. Ebubekir'in tutsak alındığını öğrenen Miranşah ise Horasan'a kaçtı.

Mirza Ömer, kardeşinden tamamen kurtulmak için onu öldürmek istedi. Nitekim Ebubekir oldukça cesur ve dirayetli bir kişiydi ve babası Miranşah'la hareket ediyordu. Ancak Mirza Ömer, kardeşini ortadan kaldırmayı tasarlasa da annesinin tepkisinden korktuğundan onu açıktan öldürmek yerine içeceğine zehir koydurarak öldürtmek istedi. Fakat tadı bozuk şerbeti Ebubekir'in içmemesi üzerine bu defa Mirza Ömer, emirlerine gece onu öldürmelerini emretti. Ancak daha öncesinde bu planın haberini alan Ebubekir, Hacı Bey adlı emirin yardımı ve diğer beylerin dalgınlığından istifade ederek tutsaklıktan kurtularak kaleyi hazine ve silahlarıyla ele geçirdi. Ardından da babası Miranşah ile buluşmak üzere Rey'e gitti. Olup bitenleri haber alan Mirza Ömer ise peşinden bir ordu gönderse de netice alamadı. Miranşah'la birleşen Ebubekir, Mirza Ömer'in Şirvanşahlar üzerine gitmesini fırsat bilerek Horasan'dan Sultaniye'ye yürüdü ve şehri kalesiyle birlikte ele geçirdi. Mirza Ömer ise Şirvanşahlar ile anlaştıktan sonra hazinelerini Sultaniye'yi alan kardeşine kaptırdığı için beylerinin de tahrikleriyle Tebriz'deki zenginlerin mallarına el koydurdu ve halkını da Sultaniye'ye göç ettirdi. Ancak Tebriz'den mal toplayan emirler Ebubekir'e katılınca Mirza Ömer maddî olarak büyük bir sıkıntıya düştü. Öte yandan ele geçirdiği zenginlikle Mirza Ebubekir, Sultaniye'de babasını tahta çıkarsa da emirlerin araya girmesiyle babasını tahttan indirip kendisi çıktı. Mirza Ömer bundan sonra Türkmenleri yanına çekti ve Tebriz'e geldi. Fakat kardeşi Ebubekir'in o bölgeye gelmesi üzerine Meraga'ya geri döndü; Ebubekir ise 20 Aralık 1405 tarihinde Tebriz şehrini kolayca ele geçirdi.

Mirza Ömer bundan sonra Ömer Şeyh'in oğullarından yardım aldı. Rüstem, Pir Muhammed ve İskender'le irtibata geçerek Rüstem'le birlikte Soğuk Bulak'ta Mirza Ebubekir'in ağırlıklarını yağmaladı. Durumu haber alan Mirza Ebubekir ise 10 Şubat 1406 yılında İsfahan'a yürüdü. Fakat bu sırada Tebriz'deki karışıklıkları haber alarak geri dönmek istedi. Mirza Ömer, Pir Muhammed, Rüstem ve İskender'in ordusu kendisini takibe koyulunca geri dönüp 20 Nisan 1406 tarihinde onlarla karşılaştı. Mirzaların

ordusu yapılan savaşta yenilerek İsfahan'a kaçarken, Ebubekir ağırlıklarını ve haremini geri almayı başardı. İsfahan halkının karşı koyması üzerine de ordusuna şehri yağmalattı. Bu sırada Mirza Ömer de Ömer Şeyh'in oğullarından fayda sağlayamayacağını anlayıp Horasan'a yöneldi. Şahruh, asi Said Hoca ve Mazanderan hâkiminin üzerine yürüyüp Cam'a geldiği sırada Mirza Ömer huzura çıktı ve Mazanderan bölgesini hibe olarak aldı. Ancak Şahruh'un Horasan'dan ayrılması üzerine kendisine yapılan iyilikleri hiçe sayıp Horasan'a yürüdü. Şahruh'un nasihatlarını da hiçe sayınca 18 Nisan 1406 tarihinde Şahruh ile savaştı ve yenildi. Kardeşi Halil Sultan'ın yanına, Maveraünnehir'e gitmek üzere kaçarken Şahruh'un beylerinden Hâce Berdî kendisine yetişti ve çıkan vuruşmada yaralandı. Herat'a götürülürken de yolda öldü.

Mirza Ebubekir henüz İsfahan'da bulunduğu sırada Tebriz'den, Sultan Ahmed Celayir'in şehre gelmekte olduğu haberi geldi. Ahmed Celayir, Ankara Savaşı'ndan sonra Bağdat'dan çıkıp Hille'ye, oğlu Tahir'in yanına gitse de araları bozuldu. Daha sonra Kara Yusuf'tan aldığı yardımla Tahir'i bertaraf etti. Bu sırada bölgeden ayrılmayan Kara Yusuf, Bağdat'a yürüyerek şehri ele geçirdi; böylece Irak-ı Arab ve Bağdat Karakoyunluların hâkimiyetine girdi. Ancak Kara Yusuf da burada uzun kalamadı. Nitekim Timur, Anadolu'dan ayrılırken Mirza Ebubekir'i Irak-ı Araba göndermiş ve o da Kara Yusuf'u mağlup ederek bölgeye hâkim olmuştu. Sultan Ahmed Celayir'in ardından Kara Yusuf da Şam tarafına yöneldi. İki hükümdar da Şam valisi Şeyh el-Mahmudî'nin yanına sığındılar. İşte bu sırada Timur, kendisini oldukça fazla uğraştıran ver her fırsatta Timurlu topraklarına saldırarak siyasî gaileler çıkaran bu iki düşmanının Memlûk topraklarına sığındıkları haberini aldı. Sultan Ferec'e tehdit dolu bir mektup göndererek Sultan Ahmed Celayir'in kendisine gönderilmesini; Kara Yusuf'un da hac kervanlarını, İslâm beldelerini yağmaladığı için derhal öldürülmesini istedi. Bu mektup üzerine Sultan Ferec, Timur'un kendi üzerine gelmesinden korkmuş olmalı ki Şam valisine haber göndererek her iki hükümdarın da tutuklanarak hapsedilmesini emretti. Böylece on-

lar tutuklanarak Dımaşk Kalesi'ne hapsedildiler. Dahası, Sultan Ferec bu iki hükümdarın başına bela olabileceğini düşünerek onları öldürme emrini verse de Şam valisi onları öldürtmedi. Hapiste dost olan iki hükümdar antlaşma yaptılar. Buna göre esaretten kurtuldukları zaman alınacak Irak-ı Arab, Sultan Ahmed Celayir'in; Azerbaycan ise Kara Yusuf'un olacak ve asla birbirleriyle mücadele etmeyeceklerdi. Ayrıca bu sıralarda Kara Yusuf'un bir oğlu dünyaya geldi, çocuğun adını Pir Budak koydular. Sultan Ahmed Celayir, Kara Yusuf'la dostluğunun nişanesi olarak onun oğlunu evlat edinerek kendi himayesine aldı.

Timur'un ölüm haberini alan Sultan Ferec, her iki hükümdarı da hapisten çıkardı. Ancak Türkmen ordusunun yavaş yavaş büyümesi, Mısır'da korku ve şüpheye sebep olunca Kara Yusuf buradan ayrılarak Diyarbakır'a hareket etti ve Fırat Nehri'ne kadar uzanan bölgedeki yerel hâkimlerle savaşıp galebe çaldı. Mardin ile Hısn Keyfa arasındaki Takı adı verilen mevkide Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'le savaştı. Savaşın sonunda Akkoyunlular ile antlaşma yaparak Bitlis'e geldi. Şehrin hâkimi Emir Şemseddin tarafından sıcak bir şekilde karşılandı ve ardından Timur'un müttefiklerinden Van hâkimi İzzeddin Şir'i yenerek kendisine tabi kıldı.

Sultan Ahmed Celayir bir süre daha Mısır'da kaldıktan sonra önce Şam'a, ardından Diyarbakır üzerinden Hille'ye geldi ve ayak takımından kimseleri yanına çekti. Bu kişiler Irak-ı Arab ve Bağdat'da Sultan Ahmed Celayir lehine bir havanın oluşmasını sağlayıp onun bölgeye döndüğü haberini yaydılar. Bu durum karşısında Mirza Ebubekir'in Bağdat idaresine bıraktığı Devlet Hâce paniğe kapılarak bölgeyi terk etti. Bu olaydan bir hafta sonra, 1405 yılı itibarıyla, Sultan Ahmed Celayir Bağdat'a gelerek yeniden tahta oturdu. Kısa bir süre sonra ise Mirza Ebubekir'in İsfahan'da, Kara Yusuf'un ise kendi memleketinde olmasını ve Şirvanşah Şeyh İbrahim'in de kısa süre önce Tebriz'den ayrılmasını fırsat bilerek ordusuyla Tebriz'e yürüdü. Şehir halkı bu habere oldukça sevinip onu karşılamaya çıktı. Sultan Ahmed Celayir, 13 Temmuz 1406 günü şehre girdi ve hızlıca devlet işleriyle uğraşmaya başladı. Önce, Mir-

za Ömer tarafından yıktırılan Alıncak Kalesi'ni yeniden inşa ettirdi, daha sonra bölgenin divan zaptı ve kaydını yaptırdı. Tüm bunlar halkın güvenini kazanmasını sağladı. Ancak bu durum kısa sürdü; eski kötü alışkanlıklarına devam edip günlerini eğlence meclislerinde geçirmeye başladı. Umduğunu bulamayan Tebriz halkı ve şehrin ekâbir taifesi bu durumdan rahatsız oldular. Tebriz ileri gelenlerinden Şeyh Ali Uyrat ve Emir Ali Arab çare olarak İsfahan'daki Mirza Ebubekir'e mektuplar yazıp yardım istediler. Bu mektupları ele geçiren Sultan Ahmed Celayir, Ebubekir ve Miranşah'ın Sultaniye'yi geçip Tebriz'e yönelmeleri üzerine korkuya kapıldı ve Tebriz'den çıkıp Ucan'a gitti. Buradan da Bağdat'a giden Ahmed Celayir'in Azerbaycan'da topladığı ordusu dağıldı. Tebriz'e yönelen Mirza Ebubekir ise 12 Eylül 1406 tarihinde şehre girdi. Ancak uzun süre savaşlara ve yağmalara maruz kalan şehir bu defa da veba salgınıyla boğuşuyordu ve halkın çoğu ölmüştü. Halka dokunulmamasını emreden Mirza Ebubekir şehre girmeyip Şenb-i Gazan'a yerleşti.

Görsel 7: Timur ve Memlûkler Savaşta (Gülistan Sarayı/İran)

Azerbaycan'ın Elden Çıkışı

Mirza Ebubekir, Şenb-i Gazan'dan hareket ederek Nahcivan'a geldi ve Van hâkimi İzzeddin Şir'i yanına çağırdı. İzzeddin Şir gelerek Kara Yusuf'un Memlûkler'den ayrıldıktan sonra Van bölgesine geldiğini, Türkmenleri yanına toplayıp bölgeyi ele geçirdiğini, Doğu Anadolu'nun tamamına hâkim olduğunu, kendisinin de mecburen biat ettiğini söyleyerek ona karşı ittifakta yer alabileceğini söyledi. Gerçekten de Kara Yusuf, Avnik Kalesi'ni alarak Timurluların bölgedeki son üssünü ele geçirmişti. Öte yandan babası Miranşah'ın acele davranmaması konusunda uyarmasına rağmen Mirza Ebubekir ordusuyla Kara Yusuf'un üzerine gitti. Kara Yusuf ise Doğu Anadolu'yu aldıktan sonra Azerbaycan'a yöneldi. Öyle ki, Sultan Ahmed Celayir ile esaretteyken yaptıkları antlaşma gereğince Azerbaycan kendisinin olacaktı. Ancak bu hedefine ulaşması için Mirza Ebubekir'i yenmesi gerekiyordu. Emirlerinin de savaş konusunda istekli olmaları üzerine, ordusuyla Nahcivan'ın batısında konuşlanan Mirza Ebubekir'in karşısına çıktı. 14 Ekim 1406 Salı günü başlayan savaş üç gün sürdü. Hasan-ı Rumî'ye göre hem Kara Yusuf hem de Mirza Ebubekir bu savaşta yiğitçe savaştılar. Öyle ki, Kara Yusuf savaş sırasında yiğitliğin şanı gereği Ebubekir'le teke tek vuruşmak istemiş ama red cevabı almıştır. Savaşın sonunda kaybeden Ebubekir geri çekilirken çoğu askeri Aras Nehri'nde boğuldu. Bundan sonra Tebriz'e dönen Ebubekir, dedesi Timur'un kendi memleketi bildiği bu şehri öfkesinden ötürü yağmalattı, tarlaları dahi kullanılamaz hâle getirtti. Ardından Sultaniye'ye gelip şehri güçlendirdi ve kışı Rey'de geçirdi.

Ebubekir'in Tebriz halkına yönelik bu tutumuna mukabil Hâce Şeyh Muhammed Keçeci öncülüğündeki bazı Tebrizliler, Kara Yusuf'u Tebriz'e davet ettiler. Ancak Kara Yusuf, Timur'dan sonra halefleri ile savaşmamaya söz verdiğini ileri sürerek bu teklifi şimdilik geri çevirdi. Muhammed Keçeci bu defa Tebriz'in korunması için en azından bir grubun şehre gönderilmesini rica etti. Kara Yusuf da Tebriz'e bir daruga tayin etti ve kışlamak için Merend'e gitti. Baharla birlikte Kara Yusuf, Sultaniye üzerine yürüdü.

Bu haberi alan Ebubekir, ordusuyla Sultaniye'ye geldiyse de burada savaşmayı uygun bulmayıp Rey'in Soğuk Bulak mevkiine gitti. Kara Yusuf ise Sultaniye'ye gelip şehri yağmalattı. Ardından şehir boşaltılarak halkı Tebriz, Meraga ve Erdebil şehirlerine göç ettirildi.

Bundan sonra Kara Yusuf'un Tebriz'e dönmesi üzerine Mirza Ebubekir, Sultaniye ve Erdebil taraflarına gidip buraları yağmalattı. Bu sıralarda Mirza Halil Sultan'ın yanındaki emirlerin ve 5.000 askerin katılmasıyla güçlenen Mirza Ebubekir, Azerbaycan'ı Kara Yusuf'un elinden geri almak için Tebriz'e yürüdü. İki ordu 21 Nisan 1408 tarihinde Tebriz'in güneyindeki Serdrûd'da karşı karşıya geldi. Bu savaş esnasında Miranşah öldürüldü, üç saatlik vuruşmadan sonra kendi safına dönen Mirza Ebubekir ise ordusunun dağıldığını gördü. Savaşı kaybettiğini anlayıp Sultaniye'ye döndü. Büyük bir ganimet ele geçiren Kara Yusuf ise Miranşah'ın haremine dokunmadığı gibi, onu öldüren kölenin de başını gövdesinden ayırttı ve kendisi Aladağ'a gitti. Gönderdiği kuvvetler Sultaniye'yi ele geçirdi. Böylece Timur'un ölümünden üç yıl sonra Azerbaycan ve Irak-ı Acem, Karakoyunlu idaresine girdi. Karakoyunlular artık bir devlet hâline geliyordu. Sultaniye'ye gelen Mirza Ebubekir, burada kalmanın uygun olmayacağına kanaat getirip önce Yezd'e ardından da Kirmna'a gitti. Şehrin hâkimi tarafından iyi karşılansa da onun Kirman'ı ele geçirme düşüncesi, iki taraf arasındaki ilişkinin bozulmasına sebep oldu. Burada da tutunamayan Mirza Ebubekir Sistan'a geldi. Bu sıralarda Şahruh'un Sistan'a yürümesi üzerine yeniden Kirman'a döndü. Ancak Kirman'ı ele geçiremediği gibi şehrin hâkiminin kardeşiyle girdiği mücadelede yaralandı ve aldığı yaranın ağırlaşması üzerine öldü.

Kara Yusuf, Azerbaycan'ın idaresini kolaylaştırmak amacıyla hapisteyken evlatlığa kabul ettiği Pir Budak'ı Azerbaycan valisi yaptı ve bu durumdan Ahmed Celayir'i haberdar etti. Buna sevinen Ahmed Celayir, 1409 yılında Sultaniye'yi ele geçirme sevdasına düştü. Şehri muhasara altına aldı ancak o sırada Bağdat'da iç karışıklıklar hâsıl olunca geri döndü. Sonuçta hem şehri alamadı hem de eski dostu Kara Yusuf ile düşman oldu. Bağdat'a dönen Sultan Ahmed Celayir, bundan sonra Tebriz'i ele geçirme-

yi planladı. Bunun için beklediği fırsat ayağına gelmişti. Nitekim bu sıralarda Kara Yülük Osman, Karakoyunluların ele geçirdiği Erzincan'a saldırmış, Kara Yusuf da Tebriz'den ayrılarak bölgeye yönelmişti. Bu haberi alan Sultan Ahmed Celayir, 17 Mayıs 1410 tarihinde ordusuyla Bağdat'dan Tebriz'e yöneldi. Kara Yusuf'un şehrin idaresine bıraktığı oğlu Şah Muhammed mukavemet gösteremeyeceğini anlayıp şehri boşalttı ve Hoy'a çekildi. Böylece Sultan Ahmed Celayir, 31 Temmuz 1410 tarihinde Tebriz'e kolayca girdi. Bu habere oldukça üzülen Kara Yusuf ise ordusunu hazırlayarak Tebriz'e yürüdü. Bunun üzerine şehirden çıkarak Şenb-i Gazan'da karargâh kuran Sultan Ahmed Celayir, Kara Yusuf'un ordusunu Esed Köyü yakınlarında karşıladı ve 30 Ağustos 1410 tarihinde yapılan savaşı Karakoyunlular kazanırken yakalanan Ahmed Celayir de boğularak öldürüldü. Böylece Azerbaycan ve Irak-ı Acem'in büyük kısmı Karakoyunluların oldu. Kara Yusuf, bundan sonra, Sultan Ahmed Celayir'in yanında yer aldığı için Tebriz şehrini ve halkını yağmalamak istese de bölgedeki hâkimiyetini meşru kılabilmek için bundan vazgeçti ve Tebriz'e geldi.

Şahruh'un Rey'den gönderdiği Mirza Halil Sultan, 10 bin kişilik kuvvetiyle 1409 yılında, bölgede hâkimiyet için birbirlerine düşman kesilen Rüstem ve İskender kardeşleri uzlaştırmak için İsfahan'a yöneldi. Fars hâkimliğini ele geçiren Mirza İskender, kardeşi Rüstem'in bulunduğu İsfahan'ı kuşatınca Rüstem, Mirza Halil Sultan'dan yardım istedi. Halil Sultan İsfahan'a gelerek kardeşler arasındaki husumeti ortadan kaldırarak İskender'e nasihatlerde bulunmak istedi. Ancak İskender'in muhasaradan vazgeçmemesi üzerine çaresiz kalan Rüstem, 23 Ekim 1410 tarihinde Kara Yusuf'a sığındı. Bu arada ordusundaki disiplinsizlik yüzünden İskender, İsfahan'dan ayrılırken Halil Sultan da şehirdeki kıtlık sebebiyle Rey'e döndü. 1411 yılının Kasım ayına gelindiğinde Halil Sultan öldü.

Mirzalar Arası Nifak Dönemi

Timur Sonrası Fars, Kirman ve Huzistan

Fars ve Irak-ı Acem'i alarak İsfahan'ı kendisine merkez edinen Mirza İskender, Timurluları yeniden büyük bir devlet hâline getirmek hayaliyle Azerbaycan'a yöneldi ve Nihavend'e geldi. Kara Yusuf da ordusuyla birlikte harekete geçti. İki ordunun karşı karşıya geldiği esnada, savaş daha başlamadan Karakoyunlu ordusunda hastalık zuhur edince Kara Yusuf geri çekilip Tebriz'e döndü. Peşinden takibe koyulmayan İskender, bu durumu onun korkaklığına verip İsfahan'a döndü.

Diğer taraftan Horasan ve Maveraünnehir'de hâkimiyet sağlayan Şahruh için Azerbaycan'ı ele geçirmek için henüz iyi bir fırsat doğmamıştı. Harezm bölgesini de ele geçiren Şahruh, oldukça güçlü bir siyasî lider portresi çizmeye başlamıştı. 1413 yılına gelindiğinde mirzaların birbirleriyle mücadeleleri son bulmuş ve merkezî yönetim güç kazanmıştı. Artık o, Kara Yusuf'a haddini bildirmek ve Azerbaycan'ı yeniden ele geçirmek için sabırsızlanıyordu. Bu doğrultuda Mazanderan'da kışlayıp baharla birlikte Azerbaycan topraklarına girmeyi amaçlıyordu ve 14 Ekim 1413 tarihinde Herat'tan ordusuyla harekete geçti. Yolculuğu esnasında Mirza İskender'e haber göndererek Kara Yusuf'un üzerine yürüyeceğini ve Miranşah'ın öcünü alacağını, kendisinin de baharda Irak ve Fars ordularıyla Rey'e gelmesini istedi. Ancak İskender, amcasının sözünü dinlemediği gibi Timurlu ordusunun yollarını da kapattı. Bunun üzerine Şahruh, Azerbaycan harekâtından şimdilik vazgeçip Mirza İskender'i bertaraf etmek amacıyla 1414 baharında İsfahan'a yürüdü ve şehri ele geçirdi. Yakalanan İskender'in gözlerine, kardeşi Rüstem tarafından mil

çekildi. Şahruh, Mirza Rüstem'e İsfahan'ı, İskender'in diğer kardeşi Baykara'ya Hemedan ve Huzistan'ı, kendi oğlu İbrahim Sultan'a da Fars bölgesini verip Herat'a döndü. Ancak bu bölgelerde bir türlü siyasî istikrarın oluşmaması üzerine 1415 yılında yeniden bölgeye girdi ve Mirza Ömer Şeyh'in oğullarının hâkimiyetini tamamen sonlandırıp kendi nüfuzunu hâkim kıldı.

Şahruh'un I. Azerbaycan Seferi ve Eleşkird Savaşı

Şahruh, Mirza İskender'in üzerine giderken Damgan'a geldiğinde Bistam-ı Cakir'in elçisi gelerek bağlılıklarını bildirdi. Şahruh da Bistam'ın Sultaniye Kalesi'ni tahkim etmesini istemişti. Öte yandan bu sıralarda Kara Yusuf da ticarî önemi büyük Sultaniye ve Kazvin'e göz dikmiş, bu işi sulh yoluyla çözmek için Bistam'ı Cakir'in elçisinin geldiği günlerde onun elçisi de Şahruh ile görüşmüştü. Kaynaklarda belirtilmese de görüşme muhtemelen Sultaniye ve Kazvin'le ilgiliydi. Öyle ki, Kara Yusuf 1415 yılının Nisan ayında Merdanşah'ı elçi göndererek Sultaniye'nin kendisine bırakılması hâlinde Şahruh'a tabi olacağını bildiriyordu. Şahruh ise elçi aracılığıyla Kara Yusuf'tan elçilerin gidip gelmesini, oğullarından birisini de sadakatinin nişanesi olarak yanına göndermesini istedi. Şayet Karakoyunlu hükümdarı talepleri yerine getirirse Sultaniye'ye kadarki topraklar ona bırakılacaktı. Bu sıralarda, Irak-ı Acem ve Fars'ın alınmasından sonra, Rey'in idaresine tayin edilen Mirza İcil'in ölmesi, Kara Yusuf'un beklediği fırsatı doğurdu. Kara Yusuf ordusuyla Sultaniye'ye yürüyünce Şahruh, Rey taraflarına bir ordu göndererek Karakoyunluların saldırması hâlinde karşılık verilmesini istedi. Şahruh'un gönderdiği mektuba sinirlenen ve Sultaniye ile Kazvin'i savaşla almak isteyen Kara Yusuf ise Bistam-ı Cakir'in Kum şehrine kaçmasıyla adı geçen şehirleri kolaylıkla ele geçirdi. Öte yandan Kum hâkimi Mirza Muhammed Sultan'ın oğlu Sa'd Vakkas, beylerinin kışkırtmasıyla yanında kendisine sığınan Bistam-ı Cakir olduğu hâlde Kara Yusuf'un yanına gitti ve ona tabi oldu. Sa'd Vakkas'ın haremini ve ağırlıklarını Azerbaycan'a getirmek üzere Kum'a gelen

Türkmenler, Sa'd'ın eşi ve aynı zamanda Miranşah'ın kızı olan Aga Biki'nin muhalefetiyle karşılaştılar. Aga Biki onlarla gitmeyi reddettiği gibi Türkmen askerlerini de tutuklattı. Dahası, eşini Şahruh'tan yüz çevirmesi ve Kara Yusuf'a katılması konusunda kışkırtan emirleri de öldürterek başlarını Şahruh'a gönderdi.

1419 yılında birinci Azerbaycan seferinden evvel Şahruh, hanedan içerisindeki muhalif sesleri susturmuş, Rey'den başlayarak Irak-ı Acem, Fars, Kirman, Sistan, Yezd, Mazanderan, Horasan, Maveraünnehir, Harezm ve Afganistan'ın büyük bir kısmını kendi idaresine bağlamıştı. Böylece Doğu topraklarında hâkimiyetini tesis ettikten sonra kaybedilen toprakları geri almak maksadıyla batıya yöneldi. Bu dönemde Azerbaycan, Irak'ı Arab ve Irak-ı Acem'in bir bölümü Karakoyunlu idaresine girmişti. Şahruh'un bu sefere çıkmasının en önemli sebebi, kısa bir süre önce Kara Yusuf'un ele geçirdiği ve dünya ticaretinin gözde şehirlerinden Sultaniye ve Kazvin'i geri almaktı. Ayrıca Şahruh, Azerbaycan için verilen mücadelede Karakoyunlular tarafından öldürülen Miranşah'ın da öcünü almak istiyordu. Öte yandan Karakoyunlu ve Osmanlı siyasetinden memnun olmayan çevreler de seferin yapılması için Şahruh'a davet mektupları gönderiyorlardı. Nitekim Kara Yülük Osman'ın Şahruh'a gönderdiği ancak Kara Yusuf'un eline geçen ve oğlu İskender tarafından Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed'e ulaştırılan mektupta, Kara Yülük Osman, Karamanoğlu Mehmed Bey, İsfendiyar Bey ve diğer Anadolu beylerine ek olarak Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu, Şirvan, Gilan, Luristan hâkimleri ve Gürcü meliklerinin de Şahruh'u batıya sefer düzenlemesi için davetler de bulundukları bildiriliyordu. Seferin bir diğer sebebi Şahruh'un, Azerbaycan'ı kendi memleketi olarak gören babası Timur'un mirasına sahip çıkma arzusuydu.

Şahruh sefere çıkmadan önce Sadık adlı emirini Kara Yusuf'a elçi olarak gönderip ondan kendisine tabi olmasını, Sultaniye ve Kazvin'i iade etmesini, alıkoyduğu Miranşah'ın hareminin ve hazinelerinin kendisine gönderilmesini ve Miranşah'ın diyetinin ödenmesini istedi. Ancak Kara Yusuf bu istekleri kabul etmeyince Sadık geri dönerek onun sözle yola gelmeyeceğini bildirdi. Şahruh ise emirle-

riyle meşveret yaptıktan sonra ordusuyla 25 Ağustos 1420 tarihinde harekete geçip yol üzerindeki türbeleri de ziyaret ederek Rey'e geldi. Yolda kendisine bağlı vilayetlerden katılanlarla birlikte asker sayısı 200 bini buldu. Kaynaklara göre Timurlu askerleri, Türkmenlerle yapılacak mücadeleden pek de ümitli değillerdi. Kaldı ki, orduda Timur zamanından beri savaşan cesur ve tecrübeli askerler olsa da, tecrübesiz de çok asker vardı. Ayrıca Timur zamanındaki uzun, yorucu seferler ve Timur sonrası yaşanan iç çekişmeler, orduyu çok yıpratmıştı.

Karakoyunlular cephesine bakılacak olursa Kara Yusuf'u ümitli kılan en önemli şey, Timurlu ordusunun daha zayıf ve umutsuz olması, kendi ordusunun ise hazır ve daha dinç hâliydi. Ayrıca uzun bir yoldan gelen Timurlu ordusunun piyade ve süvarileri yorgun düşecek, kış mevsiminin yaklaşması da Timurlu ordusunu zorlayacaktı. Ancak bu sıralarda Kara Yusuf'un hastalığı ve kısa süre önce Akkoyunlu Türkmenlerine yenilmesi, Türkmen ordusunda da ümitsizliğe neden olmuştu. Ayrıca Tihranî'ye göre savaş öncesinde Kara Yusuf, oğullarından beklediği desteği alamadı. Nitekim oğullarına haber gönderip kendisinin ordusuyla harekete geçtiğini belirterek Karakoyunlu sınırlarını Timurlu ordularına karşı korumalarını istedi. Fakat Bağdat'da bulunan oğlu Şah Muhammed, yardım çağrısına red cevabı verdiği gibi babasına karşı alaycı bir tavır da takındı. Diğer oğlu İskender savaşa katılmayıp Kerkük'e giderken; Adilcevaz'daki İspend de yardıma yanaşmadı. Sultaniye'de bulunan Cihanşah'ın yaşı ise daha küçüktü.

Kara Yusuf'un savaştan çekinmemesi üzerine öncü birliğin başındaki Emir Şah Melik'in mülazımı da elçi olarak Kara Yusuf'a gönderildi. Elçi aracılığıyla Sultaniye ve Kazvin'e karşılık Azerbaycan ve Irak'ı Acem'in yanı sıra Rum ve Şam'a kadarki toprakların da Karakoyunlulara verileceği bildirildi. Ancak Kara Yusuf bu defa elçiyi tutuklatıp Osmanlı Devleti'ni de yanına çekmek için Çelebi Mehmed'e mektup yolladı; Timurlu ordusunun İstanbul sahilleri ve Balkanlar'dan Deşt-i Kıpçak'a; Derbend'den de Azerbaycan'a döneceğini bildirdi.

Sulh yoluyla Kara Yusuf'u yola getiremeyeceğine kanaat getiren Şahruh bir birliği Kazvin'e gönderdi ve şehrin hâkiminin kaçması üzerine burası kan dökülmeden alındı. Şahruh şehrin yağmalanmasına izin vermedi. Bundan sonra Timurlu ordusu, Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'ın idaresindeki Sultaniye'ye hareket etti. Cihanşah, her ne kadar şehrin savunmasıyla meşgul olsa da, Kara Yusuf'un Ucan'da öldüğü haberinin gelmesiyle maiyetindeki Türkmenler ve ağırlıklarla birlikte Tebriz'e kaçtı. Şahruh, 21 Kasım 1420 tarihinde Sultaniye'ye girdi ve şehri teslim aldı ancak yağmalanmasına müsaade etmedi. 14 Aralık 1420 tarihinde ise Aras Nehri'ni geçip Karabağ'a yerleşti. Burada bulunduğu sırada etraftaki vilayetlerin hâkimleri gelerek bağlılıklarını bildirdiler ve orduya katıldılar. Bu arada Tebriz'in zaptına görevlendirilen Mirza Baysungur da Tebriz'i ele geçirerek Karabağ'a döndü. Mart ayında Tebriz'e yönelen Timurlu ordusu, Gence ve Berda şehirlerini ele geçirdikten sonra Aras Nehri'ni geçip Bayezid Kalesi'ne yöneldi. Burası, Kara Yusuf'un vaktiyle erzak ve zahire depoladığı bir kaleydi ve artık oğlu İsped'in elindeydi. Timurlu ordusu kaleyi alarak büyük bir ganimet ele geçirdi ve buradan Aladağ yaylağına ilerledi. Şahruh burada çok kalmayıp Ahlat'ı geçerek Erciş'e geldi.

Bu sırada Ahlat, Bitlis ve Muş hakimleri de gelerek tabi oldular. Muş sahrasında bulunan İspend ise Timurlu ordusunun geldiğini öğrenince Diyarbakır taraflarına kaçtı. Ahlat'a yönelen Şahruh, Tebriz'e dönmeyi düşünüyordu ancak bu sırada Kara Yusuf'un oğulları İskender ve İspend'in birleşerek Azerbaycan'a yöneldikleri, Ahlat ve Adilcevaz taraflarına geldikleri haberi geldi. Kara Yülük Osman'ın da intikam almak amacıyla Şahruh'u tahrik etmesi üzerine Timurlu ordusu 14 Temmuz 1421 tarihinde Erciş'e geldi. Ani'ye geldiğinde ise Kara Yusuf'un oğullarının sulh talep eden elçisi geldi ancak elçiye red cevabı verildi. Bunun üzerine Türkmen ordusu Eleşkird yakınlarındaki Yahşı/Bahşı adlı mevkide savaş formasyonu aldı. Türkmen ordusu cesur askerlerden müteşekkil olsa da Horasan filleri onları tedirgin ediyordu. Tedbir olarak birkaç gün saman doldurulan çuvalları öküzlere yükleyip onları fillere benzetmeye çalıştılar. Yine çamur-

dan fil heykelleri yaparak atlarını üstüne sürüp fillere karşı alıştırdılar.

Nihayet 30 Temmuz Çarşamba günü iki ordu karşılaştı. İlk gün birbirlerini ok atışlarıyla ölçtüler. İkinci günü yoğun bir mücadeleye rağmen iki taraf da birbirine üstünlük sağlayamadı. Savaş üçüncü gün nihayete erdi. Bir ara Timurlu ordusu bozulsa da Emir Şah Melik, İspend'in savaş alanında öldüğü yalanını ortaya attı ve bu hile neticesinde Türkmen ordusu bozuldu. Bu durumu fırsata dönüştüren ve saldırıya geçen Timurlu ordusu büyük bir zafer kazandı. Timurlu kaynakları dahi, Türkmenlerin kendilerinden geçerek savaştıklarını ancak talihlerinin müsaade etmediğini anlatmaktadır. İskender savaş alanından kaçmak zorunda kaldı; Şahruh, esir edilen Türkmenlere merhametli davranıp onların serbest bırakılmasını emretti. Bu zaferden sonra 1421 yılının Ağustos ayında Tebriz'e geldi ve burada da halka ve şehre dokunulmamasını istedi. Tebriz'in alınmasından sonra Kazvin ve Rey üzerinden Horasan'a geldi. Devletşah'a göre Şahruh, Azerbaycan idaresini oğulları ve emirlerine bırakmak istemiş ancak onlar İskender'den çekindikleri için kabul etmemişlerdir. Şahruh da bölgeyi başıboş bırakıp dönmüştür. Ancak Tihranî ve Hasan-ı Rumî'ye göre Şahruh, buranın idaresini Kara Yülük'ün oğlu Ali Bey'e vermiştir, bizce de bu doğrudur. Nitekim Devletşâh'ın ifadesi, Şahruh'un Azerbaycan seferinin amacıyla örtüşmemektedir.

Şahruh'un Semerkant'a Gidişi

Semerkant valisi Şahruh'un oğlu Uluğ Bey, 1415 yılının sonlarında Mirza Ömer Şeyh'in oğullarından Emirek Ahmed'in elinden Fergana ve Kaşgar'ı almıştı. 1419-1421 tarihleri arasında da Moğol ve Özbek idarelerine kendi taraftarlarını getirmişti. Ancak Uluğ Bey'in destekleriyle Deşt-i Kıpçak tahtına çıkan Urus Han'ın torunu Barak ve Şîr Muhammed, Timurlulara yüz çevirdiler. Bunun üzerine babası Şahruh'un da onayını alan Uluğ Bey, ordusuyla Moğollar üzerine sefere çıkarak 1425 yılı başlarında Taşkent'e geldi ve buradan Yengi Taraz taraflarında kışlayan Kereyitler üzerine ani bir baskın kararı verdi. Bazı emir-

lerini 10 bin kişilik bir kuvvetle baskına gönderse de bir netice elde edemediler. Baskın haberini alan Moğollar da harekete geçince Aksu taraflarında Timurlu ordusu onları karşıladı ve Moğollar bertaraf edildi. Bundan sonra yapılan vuruşmalarda da Uluğ Bey başarı sağladı ve 1426 yılının Haziran ayında Semerkant'a döndü. Ardından da Herat'a giderek babasıyla görüştü ve aynı yılın Kasım ayında buradan ayrıldı.

Öte yandan kısa bir süre önce Uluğ Bey'den yardım alan Barak, Deşt-i Kıpçak'ta hâkimiyetini tesis ettikten sonra Timur zamanında ülke sınırlarına dâhil edilen Sir Derya boylarındaki bazı bölgeleri tehdit etmeye başladı. Onun Suğnak'ı ata mirası olarak görmesi ve sınırlardan geçerek yağmalarda bulunması üzerine Uluğ Bey, babası Şahruh'a başvurdu ve Herat'tan gelen Mirza Cuki idaresindeki Timurlu kuvvetlerinin de desteğiyle harekete geçti. Ancak 1427 yılının Şubat ayında Suğnak yakınlarında yapılan savaşta Timurlu ordusu yenilgiye uğradı.

Şahruh, I. Azerbaycan seferinden döndükten sonra Herat'ta daha çok türbe ziyaretleri ve imar faaliyetleriyle meşgul olmuştu. 1426 yılında oğlu Suyurgatmış öldü. Bir sonraki yıl ise Hurufiler tarafından Şahruh'a suikast düzenlendi. Şöyle ki, Timurlu hükümdarı 21 Şubat 1427 tarihinde Cuma namazını kılmak üzere maiyetiyle birlikte Herat Ulu Camii'ne gitti. Namazın hemen bitiminde emirler ve beyler cami dışına çıkarak hükümdarın çıkmasını beklediler. Tam bu esnada Hurufiliğin kurucusu Fazlullah b. Seyyid Bahaeddin el-Esterâbâdî'nin müridlerinden Ahmed-i Lûr adlı kişi, elindeki kâğıtla arzuhal verecekmiş gibi yaklaşarak ani bir hareketle Şahruh'u karnından bıçakladı. Kaçmak isteyen saldırgan Şahruh'un adamları tarafından yakalanarak orada öldürüldü. Şahruh, caminin dışında bekleyen en yakın emirlerinden Firuzşah'ı yanına çağırttı. Firuzşah da o telaşla atıyla birlikte caminin içine girdi. Hükümdar mahfe ile taşınmak istese de, Firuzşah'ın halkın galeyana gelebileceği görüşü üzerine Şahruh atlanarak Köşk-ü Zagan'a geldi. Artık devlet işleriyle çok ilgilenemez olmuştu. Öyle ki, Uluğ Bey'in yenilgi haberi geldiğinde Şahruh bölgeye kendisi gidemediği için asker ve para göndererek destekte bulundu. Askerlerle yeniden

Özbeklerin üzerine giden Uluğ Bey, onların kaçmış olmalarından ötürü geri dönmek zorunda kaldı. Bu arada sağlığına kavuşan Şahruh, Semerkant'taki işleri yoluna koymak için hareket ederek Tirmiz'e geldiğinde Uluğ Bey tarafından karşılandı. Ordudaki atların tamamına yakını telef olduğundan Timurlu hükümdarı orduyu dağıtıp Semerkant'a geldi. Burada divanı toplayarak Özbeklerle yapılan savaşın sorgulamasını yaptı ve Maveraünnehir'deki tüm beyler suçlu bulunarak sopayla cezalandırıldılar. Bu sorgulamada Uluğ Bey dahi suçlu bulunup kısa bir süre Maveraünnehir idaresi kendisinden alınsa da Şahruh, 1427 yılının Kasım ayında, Semerkant'tan ayrılırken idareyi yine oğluna bıraktı.

Görsel 8: Herat Ulu Cami-i Şerif. Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Ortak Türk Tarihi*, C. 3, Ankara 2019 s. 367

Şahruh'un II. Azerbaycan Seferi ve Selmas Savaşı

Birinci Azerbaycan seferinde bölgenin idaresine bırakılan Ali Bey Tebriz'de çok kalamadı. Nitekim ilk Azerbaycan seferi esnasında Timurlu ordusu Tebriz'den geçtiği için şehir halkı zarar görmüştü. Dolayısıyla halk, Timurlu yönetimine karşı Karakoyunluların tarafına geçti. Kara Yusuf'un oğlu İspend, bu durumdan istifade ederek or-

dusunu Tebriz'e gönderdi ve Ali Bey şehirden kaçarak babası Kara Yülük'ün bulunduğu Diyarbakır'a sığınmak zorunda kaldı. Böylece İspend şehre hâkim oldu. Kara Yusuf'un diğer oğlu İskender ise kardeşinin Azerbaycan'ı ele geçirdiğini öğrenince derhal Tebriz'e geldi. Mukavemet gösteremeyen İspend, Avnik Kalesi'ne gitti. Tebriz'i alan İskender 1422 yılında Çemişgezek hâkiminin tahrikleriyle Diyabakır'a yöneldi. Bitlis, Ahlat, Van ve Vustan hakimlerini esir alarak kendisine muhalefet etmeleri ve Şahruh'a itaat etmelerinden ötürü cezalandırdı. 1423 yılında yeniden Van Gölü havzasına gelerek Ahlat'ı kuşattı ve Bitlis hakimi Emir Şemseddin'i öldürttü; oğlu Van ve Hakkâri hâkimi Melik Ahmed'i de esir edip Tebriz'e döndü. Bir yıl sonra da Van'ı ele geçirdi. Onun Van Gölü havzasındaki Timur'a bağlı hâkimleri cezalandırması, Şahruh'un ikinci defa Azerbaycan seferine çıkmasında önemli bir sebep olacaktı. Öte yandan, Karakoyunlu emirlerinden Delü Ahmed'in Sultaniye'ye gelerek halkın hayvanlarını yağmalaması ve onları Tebriz'e sürmesi seferin zahirî sebeplerindendir. Onun bir süre sonra Sultaniye'yi ele geçirme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. Seferin bir başka sebebi, 1428 yılında İskender'in büyük bir orduyla harekete geçerek Sultaniye, Kazvin, Ebher ve Zencan hâkimi Emir Yusuf Hâce'yi yenip onu esir etmesi ve bölgeyi ele geçirmesiydi. Kendi adamlarından birini buraya yönetici olarak tayin eden İskender, Timurlulara bağlı Şirvanşahlar üzerine giderek Şamahı ve diğer bazı yerleri yağmalayıp Tebriz'e döndü. Diğer taraftan kardeşi Cihanşah'ın Şahruh'a yüz çevirmesi de seferin sebeplerindendi. Kardeşi İskender ile arası açılan Cihanşah, 1427 yılında Tebriz'e gelmiş, İskender'in Şirvan seferinden dönüşü sonrasında Şahruh'a muti olmuş ve kendisine Kazvin ve Rey idareleri verilmişti. Ancak Cihanşah, Kazvin'e geldiğinde buranın hâkimini öldürüp şehri de yağmalayarak İskender'in yanına gitti. Bu olay üzerine Şahruh'un gönderdiği emirler, onu şehirde bulamayıp geri dönmek zorunda kaldılar.

Yukarıda belirtilen tüm sebepleri dikkate alan Şahruh, Karakoyunlu tehdidini tamamen ortadan kaldırmak amacıyla ikinci Azerbaycan seferine karar verdi. Bağlı bulunan memleketlere haber gönderterek hazırlıkların tamam-

lanmasını ve büyük orduya katılmalarını emretti; kendisi de ordusuyla 10 Nisan 1429 yılında Herat'tan ayrıldı. Her seferinde olduğu gibi yol boyunca türbeleri ziyaret eden Şahruh, Cam, Nişabur, Damgan üzerinden Rey'e geldi ve ordunun burada toplanmasına karar verdi. Yeni katılımlarla birlikte 100 bini bulan ordu, 25 Haziran günü Sultaniye'ye geldi. Şahruh'un gelişini duyan Türkmen Delü Ahmed Tebriz'e kaçtı ve şehir kolayca ele geçirildi. Ramazan bayramını burada geçiren Şahruh, şehrin kalesinin onarılmasını emretti ve şehirden ayrılan halkın yeniden geri dönmesini sağladı.

Sultaniye'nin alınmasından sonra Şahruh Tebriz'e yöneldi. Bu haberi alan İskender ise şehri boşaltarak Alıncak Kalesi'ne gitti. Şahruh, 1229 yılının Ağustos ayının ilk günlerinde Şenb-i Gazan'da karargâh kurduktan sonra Karakoyunluların güzergâhını da dikkate alıp Hoy yoluyla Selmas'a geldi. Timurlu tarihçisi Abdurrezzâk Semerkandî, Timurlu ordusunun büyüklüğünü, askerlerin birkaç fersahlık alanı doldurduğu sözleriyle ifade etmiştir. Sayıca üstün Timurlu ordusuna karşın Karakoyunlu Türkmenlerinin ordusu 50 bin kişilikti. Nihayet iki ordu arasında 17 Eylül 1429 tarihinde Selmas Savaşı yapıldı. Üç gün süren savaşın özellikle ikinci günü Türkmenler daha istekli olsa da savaşın neticelendiği son gün Timurlu ordusu, Türkmenlerin ordusunu yenilgiye uğrattı. İlk sefer esnasında Türkmenlere oldukça merhametli davranan Şahruh, bu defa çok öfkelendiğinden onlara ait hayvan ve çadırları ordusuna yağmalattı. Kaçan İskender ise Erzurum-Muş sahrasına kadar takip edilse de yakalanamadı. Selmas zaferinden sonra Şahruh, Ekim ayında Nahcivan'a yönelerek Alıncak Kalesi'ne geldi. İskender'in hanım ve çocuklarının da olduğu kalenin muhasarası, hediyeler karşılığında kaldırıldı ve Kasım ayının ortalarında Şahruh kışlamak üzere Karabağ'a geldi. Buradayken Kara Yusuf'un en küçük oğlu Ebu Said gelerek bağlılığını bildirince Şahruh, ona Azerbaycan'ın idaresini verdi. Timurlu hükümdarı bu davranışıyla Kara Yusuf'un diğer oğullarının da kendisine itaat etmelerini ümit ediyordu. Karabağ'da bulunduğu sırada Şahruh Derbend'i de ele geçirerek Gür-

cü topraklarına yönelince onlardan gelen hediyeler üzerine bu seferden vazgeçti.

Selmas zaferi, Anadolu ve Mısır yolunu Timurlulara açsa da, Şahruh'un Karabağ'dan sonra Horasan'a dönme kararı, bölge devletlerini rahatlamasını sağladı. 1430 yılının Mayıs ayında Şahruh, ordusuyla Aras Nehri'ni geçti. Öte yandan Mayıs sonlarında Tebriz'e gelen Mirza Baysungur, Türkmenlere duyduğu öfkeden dolayı şehirdeki Türkmen imarethanelerini harap etti. Vaktiyle Azerbaycan valisi Miranşah'ın bölgede sergilediği Timurlu idaresine uygun olmayan davranışlarını, bu defa Şahruh zamanında Mirza Baysungur tekrarladı. Nitekim yıkılan imarethaneler Türkmenlere ait olmakla birlikte, Timur ve Şahruh, Azerbaycan topraklarını kendi toprakları olarak gördüklerinden bu coğrafyanın tahribatına izin vermemişlerdi. Şahruh yine yol boyunca türbe ziyaretleri yaparak 26 Eylül 1430 tarihinde Herat'a geldi. Abdurrezzâk Semerkandî'ye göre bu sefer sırasında Şahruh, Türkmen taifesinden 10 binden fazla haneyi başıboş, isyancı oldukları gerekçesiyle Herat'a göç ettirmiştir.

Şahruh'un III. Azerbaycan Seferi ve Türkmen İskender'in Kaçışı

Şahruh, ikinci Azerbaycan seferindeyken Özbek hükümdarı Ebu'l-Hayr Han'ın ordusu, 1430-1431 yılının kışında, Harezm'in kuzey kısımlarını yağmalayıp geri dönmüştü. Timurlu hükümdarının gönderdiği kuvvetler harekete geçseler de onlara yetişememişlerdi. Bu durum üzerine Şahruh, 1431 yılının Ekim ayında Özbeklere karşı önlem almak amacıyla oğlu Mirza Baysungur'u Mazanderan'a gönderdi. Bundan sonra yeniden Azerbaycan'a sefer kararı alıp hazırlıklara başlayacaktı.

Şahruh'un üçüncü defa Azerbaycan seferine çıkmasını gerektirecek birçok hadise cereyan etmişti. İkinci sefer esnasında Azerbaycan idaresinin kendisine verildiği Ebu Said bölgede nüfuz kazanmıştı. Ancak Şahruh'un bölgeden ayrılmasından birkaç ay sonra Irak ve Azerbaycan tarafından gelen haberciler, İskender'in Tebriz'e gelerek

kardeşi Ebu Said'i öldürdüğünü, Türkmenlerin de halka kötü muamelede bulunduklarını bildirdiler. Dolayısıyla bu durum, Şahruh'un sefere karar vermesindeki önemli sebeplerden biriydi. Yar Ali meselesi de seferin bir diğer sebebi oldu. İskender'in oğlu ve Van hâkimi Yar Ali'nin idaresinden rahatsız olan halk, İskender'e şikâyette bulundular; Yar Ali de babasından çekinerek Şirvanşahlara sığındı. Şirvanşah Şeyh Halilullah, Timurluların vasalı olup Mirza Ebubekir'in de kızıyla evliydi. Dolayısıyla Karakoyunlular ve Timurlular arasındaki mücadelenin ortasında kalmaktan korkarak Yar Ali'yi Herat'a gönderdi.

Şahruh, şehzadeye oldukça sıcak davransa da, daha önce Herat'a göçürülen 10 bin hanelik Türkmen taifesi, fitne amaçlı Yar Ali'nin etrafında toplanmaya başladı. Bu durum, Şahruh'un şüphelenmesine sebep oldu. Öte yandan mancınık atışlarının denendiği ve bunu izlemek üzere Şahruh'un da hazır bulunduğu bir gün, kaynaklarda çok yakışıklı olduğu belirtilen Yar Ali'nin alandan geçtiği esnada halkın mancınık atışlarını izlemeyi bırakarak onu görmek için yanına varmaya çalışmaları Timurlu hükümdarını öfkelendirdi. Şahruh derhal onu tutuklatıp Semerkant'a gönderdi. Diğer taraftan İskender, oğlunu Herat'a gönderen Şirvanşahlar üzerine ordu gönderdi. Türkmen ordusu 1433 yılı başlarında Şirvan'a girince Şeyh Halilullah kaçtı; bölge bir yıl boyunca tahrip edildi. Halilullah, Şahruh'a haber göndererek İskender'in Azerbaycan'ı ele geçirdiğini ve Şirvan'ı harap ettiğini bildirip yardım istedi. Halilullah, Akkoyunlu Türkmenlerine de elçi gönderip yardım talep etti. Bunun üzerine Kara Yülük Osman harekete geçerek Erzurum'u Karakoyunluların elinden aldı ve Şahruh'a elçi göndererek Erzurum'u ele geçirdiğini ve Azerbaycan'a yöneldiğini iletti. Son olarak, Timurluların vasalı Akkoyunluların merkezi Diyarbakır'ın ve Urfa'nın 1433 yılının Mayıs ayında Memlûk Devleti tarafından ele geçirilmesi de seferin sebeplerinden biriydi.

Şahruh her ne kadar sefere karar verse de, emir ve beylerin bu sefere rızaları yoktu. Onlara göre asker artık çok yorgundu ve savaşlardan usanmıştı. Ancak bu durum, Şahruh'un sefer kararına mâni olmadı. Ayrıca Emir

Firuzşah'ın Şahruh'u bir köşeye çekerek seferin gerekliliği hususundaki telkinleri de Timurlu hükümdarını cesaretlendirdi. Böylece bağlı eyaletlere haber gönderilerek büyük orduya katılmaları istendi. 5 Kasım 1434 tarihinde ordusuyla Herat'tan çıkan Şahruh, yol boyunca türbeleri ziyaret ederek Rey'e geldi ve kışın bastırmasıyla burada kışladı. Bağlı vilayetlerin orduları ile etraftaki memleketlerin hâkimleri de toplanma merkezi Rey'e gelerek Şahruh'un ordusuna katıldılar. Şahruh, burada bulunduğu sırada İskender'le arası açılan ve Van'da bulunan Cihanşah'a haber göndererek yanına çağırdı. Çağrısına uyup Rey'e gelen Cihanşah'ı sıcak karşılayıp kendisine Karakoyunlu ülkesini hibe etti. Bundan sonra da Cihanşah'ı Türkmen emirleriyle birlikte İskender'e ait toprakların zaptına gönderdi. Böylece Cihanşah'ı kardeşine karşı kullandı. Baharın gelişiyle ordusunun başında Kazvin ve Sultaniye üzerinden Ucan'a geldi. Burada Tebriz kadıları onu karşıladı ve Timurlu hükümdarı adına Azerbaycan'da yeniden hutbe okutulup sikke kestirildi. Tebriz'e giriş yapan Şahruh, kendisinin gelişiyle şehirden ayrılan İskender'in Alıncak Kalesi'ne sığındığı ve savunma tedbirleriyle meşgul olduğu haberini aldı. Ancak Şahruh'un Nahcivan'a ilerlemesiyle İskender bu defa ağırlıklarını ve haremini kalede bırakıp Kaplan Kalesi'ne geldi; burada hanımı Şahım ve diğer bazı cariyelerinin yanı sıra diğer bir oğlunu ve atlarını bırakıp Anadolu'ya kaçtı. İskender'in kaçmasıyla Azerbaycan hâkimiyeti Timurlu idaresine girdi.

Timurlu ordusu, Tebriz'den ayrılıp Hoy şehrini yağmaladıktan sonra İskender'in ağırlıklarının ve hareminin bulunduğu Alıncak Kalesi'ni kuşattı ancak bir netice alınamadı. Bu arada Şahruh, İskender'in takibi için Mirza Muhammed Cuki'yi görevlendirdi. Ayrıca Kara Yülük Osman'a haber göndererek İskender'in yolunu kesmesini istedi. Akkoyunlu hükümdarı, İskender'in yolunu kestiğini ancak onun ele geçirilmesi için yardımcı kuvvete ihtiyaç duyduğunu haber etti. Bu haber üzerine Muhammed Cuki, Erzurum'daki Çoban Köprüsü'ne geldi. İki taraf arasında sıkışan İskender, Kara Yülük Osman'a haber göndererek düşmanlığı bir kenara atıp dostluk kurmak ve bir

barış yapmak istediğini bildirdi ancak Kara Yülük Osman, Timurlulara sadakatinden ötürü bu teklifi reddetti. Bunun üzerine İskender, Karasu'yu aşıp Erzurum'un kuzeybatısındaki Karaz'a geldi ve burada Akkoyunlularla savaştı. Bu savaş sonucunda Kara Yülük Osman öldüğü gibi ordusu da mağlup oldu. Kaçan Akkoyunlu Türkmenleri, Erzurum'un kale kapılarını kırarak şehirden ayrılırken İskender de şehre girerek Kara Yülük Osman'ın kabrini açtırıp başını gövdesinden ayırdı ve Memlûk hükümdarına gönderdi. Ancak Mirza Muhammed Cuki'nin şehre yaklaşması üzerine şehirde fazla kalamadı ve Osmanlı Devleti'ne sığınmak için Erzurum'dan ayrıldı. Şehre gelen Muhammed Cuki, İskender'i Akşehir'e kadar kovaladı. Bu kovalamaca sonuç vermeyince Erzincan'ın idaresini Kara Yülük Osman'ın oğlu Yakup Bey'e, Akkoyunlu ulusun idaresini ise diğer oğlu Ali Bey'e verdi ve Kara Yülük'ün kızı Hanım'ı da kendi nikâhına alarak Karabağ'a döndü. 12 Kasım 1435 tarihinde Karabağ'a gelen Şahruh ise Osmanlı sultanı II. Murad'a elçi göndererek İskender'in Timurlu topraklarına saldırıp kaçtığını, şayet o taraflara gelecek olursa geçişine izin verilmemesini ve kendisine gönderilmesini istedi. Bu istek, şüphesiz Şahruh döneminde dahi Timurlu gücünün Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini göstermesi açısından mühimdir.

Şahruh'un, daha önce Karakoyunlulara bağlı Gürcülere gönderdiği elçiyi Gürcü hâkimi Aleksandır iyi karşılamış ve oğlu Dimitri vasıtasıyla vergi göndermişti. Şahruh ise Dimitri'yi esir ederek Müslüman esirlerin serbest bırakılması karşılığında oğlunu geri göndereceğini bildirdi ve bu isteği yerine getirildi. Böylece esir Müslümanlar kurtarıldı. Öte yandan vaktiyle Alıncak Kalesi'nin kuşatılıp alınamaması Timur'u öfkelendiren bir durumken şimdi de Şahruh'u öfkelendiren bir konu hâline geldi. İki ay boyunca kalede kuşatma altında kalan Türkmenler perişan olmuştu. Bunun üzerine İskender'in haremi dışarıya çıkıp kalede sadece kadınların, yaşlıların ve çocukların olduğunu ve Timurlu hareminden bazı hanımların kaleye gelmesiyle barış yapılabileceğini ilettiler. Mirza Baysungur'un kızı Fatma Biki ve Adil Elçi kaleye giderek İskender'in

haremiyle görüştüler ve onları aşağı indirdiler. Böylece Alıncak Kalesi de Timurlu idaresine girdi. Bu esnada Karakoyunlu Cihanşah da Şahruh'tan izin alarak Kaplan Kalesi'ne gidip hem kendi çocuklarını hem de İskenderin haremi ve çocuğunu ordugâha getirdi.

Şahruh'un vasalı olup seferlerine iştirak eden Şirvan hâkimi Şeyh Halilullah, Karabağ'dan kendi ülkesi Şirvan'a döndüğünde kardeşlerinin Şeki hâkimiyle birleşerek isyan ettiğini öğrendi ve Şahruh'tan yardım istedi. Bunun üzerine Timurlu hükümdarı bazı emirlerini onun yardımına gönderdi. Kısa süre sonra da Yadigâr Şah Arlat'ı bir orduyla takviye etti. Timurlu kuvvetleri, Şirvan ordusunu mağlup ederek Timurluların batıdaki en önemli vasalı Şeyh Halilullah'ın memleketi ve saltanatının güvenliğini sağladı. Bu meseleyi de çözüme kavuşturarak bölgede Timurlu hâkimiyetini tesis eden Şahruh, 2 Mayıs 1436 tarihinde Karabağ'dan Herat'a hareket etti. Ucan'a geldiğinde Azerbaycan yönetimini al tamgalı yarlığıyla Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'a verdi. Ona, Azerbaycan'ı yeniden imar etmesini ve halka iyi davranmasını tembih etti; 1.000 kişilik bir kuvvetin yanı sıra türlü hediyeler ve paralarla ödüllendirdi. Şahruh, böyle bir davranışta bulunarak diğer Türkmen beylerinin de Timurlu idaresine katılmalarını amaçlamıştı. Bundan sonra yoluna devam eden Şahruh 14 Ekim 1436 tarihinde başkent Herat'a geldi. Onun Azerbaycan seferleri her ne kadar askerî açıdan başarılı olsa da, ele geçirilen bölgeye Timurlu Hanedanı'ndan değil, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinden idareciler tayin etmesi, başarılı sefer dönüşlerinde o coğrafyada yeniden siyasî krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Üstelik Karakoyunlular ile uğraşılması, Şahruh'un Osmanlı ve Memlûk Devleti üzerinde doğrudan baskı kurmasına mâni oluyordu.

Muhammed Sultan İsyanı, Şahruh'un Torunu Üzerine Gitmesi ve Ölümü

Azerbaycan seferinden dönen Şahruh, Kabil ve Gazne topraklarında sağlam bir Timurlu idaresi kurmak için atamalar yaptı. Fars bölgesinin yönetiminde de düzenlemelerde bulundu. Ayrıca Özbeklere karşı bazı tedbirler aldırdı. Bu arada Mirza Baysungur'un oğlu Muhammed Sultan, büyükannesi Gevherşad'ın da teşvikiyle Şahruh tarafından Rey ve Irak-ı Acem'in idaresine tayin edildi. Gevherşad'ın amacı, cesur ve yetenekli Mirza Muhammed Sultan'ı merkezden ve hazineden uzak bir bölgeye göndermekti. Nitekim Gevherşad, tahta Şahruh'tan sonra Mirza Alaüddevle'nin geçmesini arzu ediyordu. Öte yandan, Irak-ı Acem'e giden Muhammed Sultan, Hemedan ve Nihavend gibi yerlere de hâkim olarak güçlendi. Dedesinin yaşlılığını da fırsat bilerek 1446 yılında İsfahan'ı ele geçirdi. Onun isyan etmesinde yanındaki beylerinin tahrikleri ve İsfahan beylerinin teşvikleri de etkili oldu. Muhammed Sultan bununla da yetinmeyerek bu defa Şiraz'ı ele geçirmek için yola koyuldu. Öte yandan, İsfahan'dan Herat'a vergilerin gönderilmemesi üzerine Şahruh'un olup biteni öğrenmeleri için gönderdiği adamlar dönerken, şayet önü alınmazsa Muhammed Sultan'ın Irak'ı ve hatta Horasan'ı ele geçirmek istediğini anlattılar. Gevherşad'ın da Muhammed Sultan'ın bertaraf edilmesi için Şahruh'u tahrik etmesi dikkat çekici bir hadisedir. Mirza Muhammed Sultan'ın Şiraz'ı kuşattığı 1447 senesinde, Şahruh Herat'ı ve hazineleri Alauddevle'ye bıraktı. Öyle ki, Gevherşad, tahta geçmesini istediği Alauddevle'nin başkentte kalmasını Şahruh'a kabul ettirmişti. Uluğ Bey'in oğlu Abdullatif'in de sefere götürülmesiyle, hasta olan Şahruh'un başına bir hal gelirse Gevherşad'ın desteklediği Alauddevle başkentte bulunduğu için taht konusunda büyük bir avantaj sağlayacaktı.

Ordusuyla birlikte Rey'e gelen Şahruh, 30 bin kişilik bir orduyu önden gönderince Muhammed Sultan Şiraz'dan İsfahan yakınlarında bir mevkiye çekildi. İsfahan'a gelen Şahruh ise şehrin ileri gelenlerini tutuklatıp Rey'e geri dön-

meye karar verdi. Rey'de bulunduğu sırada bir toy verip ardından bölgede bulunan Şeyh Abdülazim'in türbesini ziyaret etmek için yola koyulduğunda, daha önce de mevcut olan, mide rahatsızlığı nüksetti; bunun üzerine geri dönmek istedi ancak 12 Mart 1447 yılında vefat etti.

Görsel 9: Şahruh'un tasviri resmi. İsmail Aka, "Şahruh", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 294.

Timurlu İdaresinin Parçalanması

Bilge Hükümdar: Uluğ Bey Devri

Şahruh'un öldüğü sıralarda hayatta olan tek oğlu Uluğ Bey Maveraünnehir'de, Mirza Alauddevle başkent Heratta, Mirza Abdullah b. İbrahim Sultan Fars'ta, Mirza Ebubekir b. Muhammed Cuki Huttelan'da, Mirza Suyurgatmış'ın oğulları Sultan Mesud ve Karaçar da Kabil'de; Ebu'l-Kasım Babur, Abdullatif ve Halil Sultan ise ordugâhta bulunuyorlardı. Şahruh'un ölüm haberi ordugâhta duyulunca kargaşaya mahal verilmemesi için Gevherşad'ın da telkiniyle Uluğ Bey'in oğlu Abdullatif ordu idaresini üstlendi. Hükümdarın ölümüyle Halil Sultan Horasan'a yönelmiş, askerleri de ordu pazarını yağmalamıştı. Abdullatif bazılarını öldürtmekle ancak ordugâhta düzeni sağlayabilmişti. Hükümdarın ölümü üzerinden üç gün sonra Abdullatif dedesinin naaşını bir mahfeye koydurup Horasan'a hareket etti. Ancak yolda Gevherşad Hatun'un, kendi aşireti Tarhan emirleriyle anlaşıp gaile çıkaracakları şayiası emirler tarafından Abdullatif'e bildirilince Tarhan emirlerinin mallarını yağmalatıp esir etti. Bu yağma esnasında Gevherşad'ın bineği dahi elinden alınmıştı. Mirza Abdullatif, Simnan'a geldiği esnada Ebu'l-Kasım Babur'un Emir Hinduke ile birleşerek Esterâbâd taraflarında isyan ettiği haberi geldi. Nişabur'a vardığında Herat'ta bırakılan Alauddevle'nin başkentteki hazineyi kullanarak asker toplayıp kendisine karşı yola çıkarttığını öğrendiyse de bu durumu pek önemsemedi. Şöyle ki, dedesinin ölüm haberini Gevherşad'ın gönderdiği bir ulaktan alan Alauddevle, hazinenin büyük bir kısmını Uluğ Bey'e göndererek ona itaat ettiğini bildirmiş ancak Abdullatif'in ninesine yaptıklarını öğrenince onu kurtarmak ve Abdullatif'i de ortadan

kaldırmak amacıyla bir ordu kurdurup Nişabur'a doğru göndermişti. Böylece, 1447 yılının Nisan ayında, başkentten gelen ordu bir baskınla Mirza Abdullatif'in ordusunu bozguna uğratarak onu esir etti. Alauddevle, Abdullatif'i İhtiyareddin Kalesi'ne hapsettirdi, dedesinin naaşını da Gevherşad Medresesi'ndeki Baysungur türbesine defnetti.

Ordugâhta ve Herat'ta bunlar yaşanırken Maveraünnehir'de bulunan Uluğ Bey, babasının ölüm haberini alır almaz hükümdarın tek oğlu olması hasebiyle tahtı ele geçirmek için derhal Horasan'a yöneldi. O, babası Şahruh'tan kalan bütün ülkelerin üzerinde sadece kendisinin hakkının olduğunu savunuyor ve diğer mirzalara hiçbir şekilde hak tanımayı düşünmüyordu. Ceyhun kıyısına geldiğinde kardeşi Muhammed Cuki'nin oğlu Mirza Ebubekir'in Erheng, Huttelan ve Kunduz gibi yerleri ele geçirdiğini öğrendi. Bunun üzerine elçi gönderip kızını vereceğini söyleyerek yanına çağırttı ve tutuklatarak Semerkant'a gönderdi. Kök Saray köşküne hapsedilen bu mirza, kısa bir süre sonra Uluğ Bey'in emriyle öldürüldü. Ardından Belh'e gelen Uluğ Bey, burada oğlu Abdullatif'in kendisine katılmasını beklerken onun esir edildiği haberini aldı. Bu arada Uluğ Bey'i karşılamak üzere harekete geçen Alauddevle, Murgab Nehri'ni geçti. Alauddevle'nin kardeşi Mirza Ebu'l-Kasım, Babür'ün Horasan'a yürüyerek Tus şehrine varması üzerine Uluğ Bey ile Alauddevle arasında antlaşma yapılması kararlaştırıldı. Uluğ Bey, Sadr Nizamüddin Mirak Mahmud'u elçi olarak gönderip kendisinin Alauddevle'yi oğlu olarak bildiğini ve asla Herat'a karşı kötü bir niyet beslemediğini bildirdi. Esasında iki taraf arasında yapılacak bir savaşı Mirza Alauddevle de istemiyordu. Nitekim Ebu'l-Kasım Babür'ün Herat'a yaklaşması onu tedirgin ediyordu. Dolayısıyla iki taraf arasında bir antlaşma yapıldı ve bu antlaşmaya göre Mirza Aluddevle'nin ülkesinin sınırı Çiçektu bölgesine kadarki sahadan ibaret kılındı. Abdullatif serbest bırakıldı. Uluğ Bey, yanına gelen Abdullatif'i Belh'de bırakıp kendisi Semerkant'a döndü. Öte yandan Alauddevle, Ebu'l-Kasım Babür ile yaptığı savaştan netice alamadı; Habuşan (Bugünkü Kuçan) iki mirza arasında sınır kabul edilmek suretiyle bir antlaşma yapıldı. Babür de Mazanderan'a geri döndü.

Tarnab Savaşı, Mirza İsyanları ve Uluğ Bey'in Ölümü

Mirza Alauddevle, Uluğ Bey'le vardığı antlaşma neticesinde Abdullatif'i serbest bırakmış olsa da, adamlarını bırakmamış ve öldürtmüştü. Dahası, bir grup askerini Murgab Nehri taraflarına gönderdi; 1448 yılı kışında da Endhud ve Şuburgan'ı tahrip etti. Bu durumu öğrenen Uluğ Bey harekete geçti, Ceyhun'u geçtiği esnada Abdullatif de ordusuyla babasına katıldı. Alauddevle de savaş için Herat'tan ayrıldı ve yolda Şeyhülislâm Şeyh Bahaeddin Ömer'i Uluğ Bey'e elçi olarak gönderdi. Ancak Şeyh'den önce Uluğ Bey ordusuyla Tarnab'da Herat ordusuyla karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta Uluğ Bey galip gelirken Alauddevle kaçmak zorunda kaldı ve ilk olarak Meşhed'e ardından da Kuçan'a giderek kardeşi Ebu'l-Kasım Babür'a sığındı. Uluğ Bey de Herat'ı ele geçirdi. Alauddevle'nin yenilmesi, Gevherşad'ın da Herat'tan ayrılmasına sebep oldu; Gevherşad, Kum taraflarında bulunan Mirza Muhammed Sultan'a sığınmak zorunda kaldı. Herat'ın alınması esnasında sadece Neretu ve İhtiyareddin kaleleri Uluğ Bey'e mukavemet gösterebildi. Neretu Kalesi ancak kuşatma yoluyla ele geçirildi. İhtiyareddin Kalesi ise Abdullatif tarafından alındı. Bölgedeki faaliyetlerini sürdüren Uluğ Bey, Meşhed şehrini de itaat altına aldı ancak İmad Kalesi'ni ele geçiremedi.

Öte yandan onun Herat'ı alması ve seferine devam etmesi üzerine Babür'ün gönderdiği elçiler Radkan'da Uluğ Bey'e gelerek mirzanın mektubunu ilettiler. Mirza Babür, gönderdiği mektupla Uluğ Bey'i hükümdar olarak kabul ediyor, kendi bölgesinde onun adına hutbe okutup sikke kestireceğini bildiriyordu. Bu arada Tarnab Savaşı'nda Abdullatif büyük bir çaba sarfetmesine rağmen Uluğ Bey, zaferden sonra hazırlanan fetihnâmelerde Mirza Abdülaziz'in ismine yer vermesi Abdullatif'in babasına kin ve öfke beslemesine sebep oldu. Uluğ Bey, Babür'ün mektubuna rağmen ilerleyişine devam ederek İsferayin'e geldiğinde Mirza Abdullatif'i Bistam ve Esterâbâd'a gönderdi. Onun bu ilerleyişi karşısında Babür de Damgan'a kaçtı. Ancak bu sırada Uluğ Bey'in Meşhed'e döndüğü haberini aldı. Esasında Uluğ Bey, Mirza Alauddevle ve Babür, Irak

taraflarına yöneldikleri için bu mirzaların topraklarını tamamen ele geçirebilirdi. Ancak onun seferi yarıda bırakarak Meşhed'e dönmesi, mirzaların yeniden toparlanması için zaman kazandırdı.

Tarnab Savaşı'ndan önce Alaüddevle'nin şeyhülislâm Şeyh Bahaeddin Ömer'i elçi sıfatıyla Uluğ Bey'e gönderdiğini ancak şeyhülislâm daha ulaşmadan iki taraf arasında savaşın cereyan ettiğini söylemiştik. Her ne kadar Uluğ Bey'in Horasan'ı ele geçirmesi, Herat'taki önde gelen din âlimleri tarafından hoş karşılanmamış olsa da, savaş sonrasında Uluğ Bey ile şeyhülislâmın Herat'ta bir görüşme yaptıkları bilinmektedir. Görüşme, Çihilduhteran adı verilen yerde yapıldı. Uluğ Bey, Şeyh Bahaeddin Ömer'i oldukça sıcak karşılayarak şehirdeki yağma esnasında elinden alınan eşyalarının iade edilmesini emretti. Ancak Şeyh Bahaeddin, hakarete uğradığını bildirerek, rivayete göre Uluğ Bey'e ileride şeriata göre verilecek bir hüküm neticesinde kendi oğlu tarafından öldürüleceği haberini vermiştir. Ancak Şeyh Bahaeddin'in sözlerine bakacak olursak onun Uluğ Bey ile oğlu Abdullatif arasındaki soğukluğu bildiği ve bundan hareketle Uluğ Bey'e böyle bir söz söylediği akla gelmektedir.

Herat'ta bulunduğu sırada Uluğ Bey, Özbeklerin Semerkant ve çevresini yağmaladıkları haberi üzerine burada çok kalamadı ve Mirza Abdullatif'i Herat'ta bırakarak Semerkant'a döndü. Uluğ Bey tarafından hapiste tutulan Karakoyunlu İskender'in oğlu Yar Ali Türkmen, Timurlu hükümdarının şehirden ayrılmasını fırsat bilerek esir edildiği kaleden kaçtı ve Emir Şeyh Ebu Said'le birleşerek Herat'ı kuşatmak için harekete geçti. Bu sırada hazırladığı ordusuyla Meşhed'den Serahs'a gelen Ebu'l-Kasım Babür, Herat'ı ele geçirmek üzere bir orduyu da Uluğ Bey'in şehrin idaresine bıraktığı Abdullatif'in üzerine gönderdi. Mukavemet gösteremeyen Abdullatif, babasının kendisine yardım etmemesine çok kırıldı. Uluğ Bey'in şehirden ayrılmasından sadece 15 gün sonra Abdullatif, Ceyhun Nehri'nden geçerek Belh'e çekildi. Herat'ı ele geçiren Ebu'l-Kasım'ın askerleri ise üç gün boyunca şehri yağmaladılar. Bu üç günün sonunda Neretu Kalesi'nden harekete geçen Yar Ali Türkmen'in askerleri şehri bir süre kuşattıktan sonra

ele geçirdiler ve böylece şehrin idaresi Türkmen beyinin eline geçti. Yar Ali'nin hâkimiyeti sadece 20 gün sürdü. Nitekim 1449 yılının Şubat ayında ordusuyla şehre gelen Ebu'l-Kasım Babür, Yar Ali'yi mağlup etti ve onu Herat'ın merkezindeki çarşıda astırdı.

Uluğ Bey'in, babası Şahruh'un aksine Herat yerine Semerkant'ta yaşamayı tercih etmesi ve küçük oğlu Mirza Abdülaziz'i Semerkant'ta tutarak Mirza Abdullatif'i Herat'ta bırakması, Abdulaziz'i daha çok gözettiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Abdullatif, siyasî hadiselerin daha yoğun olduğu bir coğrafyada bırakılmış ve merkezden uzak tutulmuştu. Onun, babasına öfkesi ve kırgınlığı Belh'e çekildikten sonra iyice arttı. Beylerinin de tahrikleriyle babasının kendisi için görevlendirdiği emirleri öldürtüp Hind ticaret yolu üzerindeki tamga vergisini (ticaret vergisi) kaldırdı. Bunun üzerine Uluğ Bey, Abdulaziz'i Semerkant'ta bırakarak 1449 yılında asi oğluna karşı harekete geçip Ceyhun kıyısına geldi. Küçük çaplı vuruşmalar yaşansa da, iki ordu da bir süre bekledi. Bu sırada Semerkant'ta bulunan Abdulaziz'in sefere iştirak eden bazı kişilerin ailelerine kötü muamelede bulunduğu haberi gelince hem şehirde hem de orduda huzursuzluk baş gösterdi. Öyle ki, orduda bulunan emirler, bir ara Uluğ Bey'i bağlayarak oğlu Abdullatif'e teslim etmeyi dahi düşünmüşlerdi. Bu olaylara ek olarak Türkmen asıllı Argun kabilesi, Miranşah'ın soyundan olduğu söylenen Mirza Ebu Said'i destekleyerek Semerkant'a doğru hareket etti; Abdulaziz ise hisara sığındı.

Bunun üzerine Şahruh, Semerkant'a dönerek Ebu Said'in şehirden kaçmasını sağladı. Abdullatif bu haber üzerine Ceyhun'u geçip Semerkant'a yöneldi. Uluğ Bey de Abdulaziz'i yanına alarak harekete geçti ve iki ordu Semerkant yakınlarında Timur tarafından imar edilen Dımaşk köyünde karşılaştı. Savaşı kaybeden Uluğ Bey, Semerkant'a döndü ancak oğlunun üzerine sefere çıkarken şehrin idaresini bıraktığı Miranşah Kavçin tarafından şehre alınmadı. Bunun üzerine, Şahruhiye'ye geldi, kale komutanı tarafından tutuklanmak istenince yeniden Semerkant'a dönerek oğluna teslim oldu. Abdullatif, babasının siyasetten el çekerek Mekke'ye gitme isteğini başlangıçta kabul etti. Bu sırada devrik hükümdardan gizli bir şekilde

yapılan mahkemede yaşanan hadiselerde sözde Abdullatif'in hiçbir şekilde suçu olmadığı da kabul edildi. Öte yandan Timur zamanındaki Cengiz Han soyundan birinin han ilan edilmesi uygulaması tekrar uygulanmaya başlandı ve Cengiz soyundan biri han olarak ilan edildi. Bu sırada Abbas adlı biri, babasını ortadan kaldırmayı kafasına koyan Abdullatif'in teşvikleriyle hanın huzuruna gelerek babasını öldüren Uluğ Bey'in kısas olarak kendisine verilmesini istedi. Han ise şeriatın gerektirdiği gibi muamelede bulunulmasını istedi. Böylece Semerkant'ın önde gelen âlim ve imamları, eski hükümdarın kısas olarak Abbas adlı kişiye teslim edilmesine fetva verirken sadece Şeyh Kadı Miskin bu fetvaya onay vermedi.

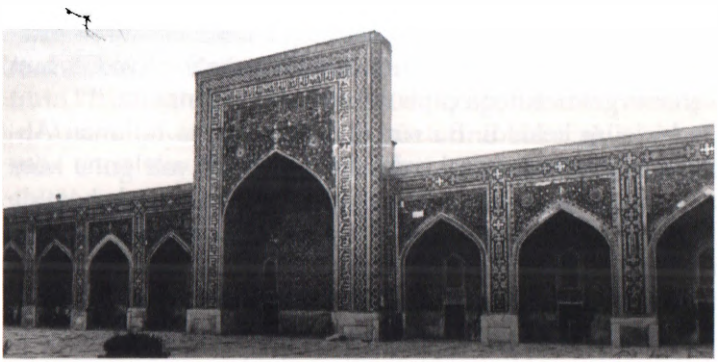

Görsel 10: Uluğ Bey Medresesi'nden bir görüntü. Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Ortak Türk Tarihi*, C. 3, Ankara 2019 s. 393.

Olup bitenden habersiz Uluğ Bey, Mekke'ye gitmek amacıyla maiyetine verilen Emir Muhammed Hüsrev'le yola koyuldu. Gerek oğlu Abdullatif'in kendisine dokunmaması ve gerek Mekke'ye hacca gitmesi eski hükümdarı oldukça mutlu etmişti. Semerkant'tan ayrıldıktan çok kısa bir süre sonra Sulduz boyundan biri gelerek han tarafından gönderildiğini ve Uluğ Bey'in yolculuk hazırlıklarının tamamlanması için yakınlarda bir köyde beklemelerinin emredildiğini söyledi. Bunun üzerine Uluğ Bey en yakın köye gitti ve yemek için ateş yakılmasını istedi. Bu sırada Abbas, yanında biriyle Uluğ Bey'in bulunduğu ha-

nenin kapısından içeri girdi. Başına gelecekleri anlayan Uluğ Bey, Abbas'ın yanındaki adamı tarafından dışarıya çıkarıldı ve 25 Ekim 1449 tarihinde Abbas'ın kılıç darbesiyle öldürüldü.

Abdullatif ve Abdullah Devri

Semerkant tahtına oturan Abdullatif, babasını öldürttükten sonra kardeşi Mirza Abdülaziz'den de kurtulmak istedi. Babasının ölümünden iki üç gün geçtikten sonra bu defa fetva almaya bile ihtiyaç duymadan kardeşini öldürttü. Böylece hem baba hem de kardeş katili sıfatıyla Maveraünnehir'e hâkim olan Abdullatif, bundan sonra babasının taraftarları Barlas ve Tarhan emirlerinden bazılarını da ortadan kaldırttı. 6 ay gibi kısa bir zaman diliminde saltanat süren Abdullatif, babası gibi astronomi ve tarih ilimleriyle uğraştı. Ayrıca din adamlarına da gerekli ihtiramı gösterip onların ilmî tartışmalarına da iştirak ediyordu. Ancak onun dönemi din adamları açısından iyi bir dönem olsa da, halk ve asker için tam tersiydi. Nitekim Abdullatif, en ufak suçlara bile şiddetli cezalar veriyordu.

Uluğ Bey ve Abdulaziz'in adamlarından bir topluluk 1450 yılının Mayıs ayında Abdullatif'i ortadan kaldırmak için suikast planladılar. Hükümdar Semerkant'ın güneyindeki Çınar bahçesinden geçip şehre geldiği esnada okla vuruldu ve bu esnada Türkçe "Allah ok teğdi" diyerek yere düştü. Maiyetindekilerin kaçması üzerine suikastçılar tarafından başı gövdesinden ayırılarak Uluğ Bey Medresesi'nin kapısında teşhir edildi.

Abdullatif'in öldürülmesinden sonra Semerkant'ın önde gelenleri İbrahim Sultan'ın oğlu Mirza Abdullah'ı hapisten çıkararak tahta oturttular. Abdullah'ın ilk işi hazineyi açtırıp orduya para dağıtmaktı. Öte yandan Abdullatif'in ölümü üzerine hapisten kaçarak Buhara'ya giden Mirza Ebu Said, kargaşa ortamını fırsat bilerek Semerkant'a yürüdü ancak yenilerek Türkistan beldelerine kaçtı. Bu tehdidi bertaraf eden Abdullah, bu defa Baysungu'un oğlu Mirza Alauddevle'nin Belh'e geldiği ve Semerkant'a saldırmak için hazırlandığı haberini aldı. Abdullah onun

üzerine gitse de, herhangi bir savaş olmadan iki taraf da kendi bölgelerine geri döndü.

Ebu Said ilk savaşında yenilgiye uğrasa da mücadelesinden vazgeçmedi ve Timurluların kuzey sınırındaki Yesi şehrini ele geçirdi. Abdullah'ın kendisine karşı gönderdiği ordu 1450-1451 yılının kışında şehri kuşatınca Ebu Said bir hileye başvurarak gece bazı adamlarına Özbek elbisesi giydirdi ve şehrin dışına gönderdi. Bu topluluk Özbek ordusunun kendilerine yardıma geleceği şayiasını yaymaya başladılar. Aynı zamanda şehirde sevinç davullarının da çalınması üzerine bu yalan habere aldanan Semerkant ordusu korkuya kapılıp geri döndü. Abdullah'ın Semerkant'taki emirlerinin halk üzerindeki baskısı ve vergilerin dayatılması üzerine belirli bir topluluk Ebu Said'e katılmaya başladı. Semerkant'a kaçan ordunun da olup biteni anlatması üzerine Abdullah, ordusunu hazırlayıp Ebu Said'in üzerine gitti. Ebu Said bu defa Özbek hükümdarı Ebu'l-Hayr Han'a elçi gönderip yardım istedi. Bu fırsatı geri çevirmeyen Ebu'l-Hayr Han, Ebu Said ile birlikte Taşkent ve Hocend yoluyla Semerkant'a yürüdüler. İki taraf, Timur zamanında Semerkant yakınlarında inşa edilen Şiraz Köyü'nde, 1451 yılının Haziran ayında karşılaştı. Savaş sonunda mağlup olan Abdullah, hanın hükmüyle öldürüldü. Semerkant'a giren Ebu Said, Timurlu tahtına otururken Ebu'l-Hayr Han da Uluğ Bey'in kızını eş olarak alıp kendi ülkesine döndü. Tahta çıkan Ebu Said'in ilk işi ise Abdullatif'in katillerini öldürtmekti.

Ebu Said Devri

Irak-ı Acem bölgesinde bulunan ve Şahruh'un son zamanlarında isyan eden Muhammed Sultan, devlete hâkim olmak için Herat'ı ele geçirmenin elzem olduğunu biliyor ve Horasan'ı fethetme arzusunu daima canlı tutuyordu. Böylece Maveraünnehir, Horasan ve Irak-ı Acem'de Timurlular arasındaki kıyasıya mücadele, Karakoyunlu Cihanşah'ın beklediği fırsatı doğurmuştu. Şahruh zamanında Azerbaycan'ın idaresine tayin edilen Cihanşah, kardeşi İskender ve onun oğlu Şah Kubad meselesinden kurtulunca Irak hariç tüm Karakoyunlu topraklarının hâ-

kimi olmuştu. 1446 yılının Haziran ayında Bağdat'ı da ele geçirerek tüm Karakoyunlu topraklarında hüküm sürmeye başladı. Şahruh'un ölümü üzerine Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'ı ele geçirmek için plan yaptı ve ilk olarak Hemedan, Kazvin ve Dergüzin'i aldı. Onun Rey'e doğru hareket etmesi üzerine Muhammed Sultan da Soğuk Bulak'a geldi. Ancak Şahruh zamanında Cihanşah'ı kendi evladı gibi sahiplenen Gevherşad Hatun'un Yakub Pervaneci'yi elçi olarak göndermesi üzerine iki taraf arasında barış sağlandı. Buna göre Muhammed Sultan, Cihanşah'ın kızıyla evlendi ve süt hakkı olarak da Sultaniye, Kazvin ve Hemedan Cihanşah'a bırakıldı.

Cihanşah ile anlaşan ve Karakoyunlu tehlikesini atlatan Muhammed Sultan bundan sonra Horasan'ı ele geçirmek için harekete geçti. 1451 yılında Ebu'l-Kasım Babür ile yaptığı savaşı kazanıp Herat'ı ele geçirdi. Ancak onun Herat hâkimiyeti uzun sürmedi. Kardeşleri Mirza Alauddevle ve Babür'ün Herat'a yürümeleri üzerine Muhammed Sultan, Irak-ı Acem'e çekilirken Babür de yeniden Herat'a hâkim oldu. Kısa bir süre sonra Ebu'l-Kasım Babür, 1451 yılının Aralık ayında, Çeneran mevkiinde Muhammed Sultan'ı yenilgiye uğratıp öldürdü ve böylece Irak-ı Acem ve Fars bölgeleri onun hâkimiyeti altına girdi. Alauddevle'nin de gözlerine mil çektiren Babür, Irak'a yönelip Karakoyunlu Cihanşah'a mektup göndererek Şahruh devrinde olduğu gibi, Azerbaycan vergilerinin kendisine gönderilmesini, kendi adına hutbe okutulup sikke kesilmesini istedi. Fakat Irak-ı Acem ve Fars'a tayin ettiği emirlerin halka baskısı, Muhammed Sultan'ın adamlarının yeni yönetimi tanımaması ve onların halkla birlikte Karakoyunlulara meyletmeleri Babür için büyük bir tehlikeydi. Nitekim bölgeyi ele geçirmek isteyen Cihanşah, halkın da kendisini desteklemesi üzerine Timurlu mirzaların mücadelelerini fırsat bilerek emirlerini Irak-ı Acem'e gönderdi. Bu emirler Save, Kum, Cerbedakan, İsfahan, Şiraz, Huzistan ve Eberkûh şehirlerini ele geçirdiler. Sonuç olarak, 6 ay içerisinde Karakoyunlu Türkmenleri, Irak-ı Acem ve Fars bölgesini ele geçirmişlerdi. Cihanşah'ın oğlu Pir Budak ise 1454 yılında Kirman'ı ele geçirmişti.

Mirza Ebu'l-Kasım Babür 1453 yılının kışını Mazanderan'da geçirdikten sonra bir sonraki yıl Maveraünnehir'e yöneldi. Öte yandan hazırlıksız yakalanan Sultan Ebu Said, şehir halkını da savaşa hazırladı. Horasan ordusu şehri 40 gün kuşattı ve bu kuşatma sırasında Babür'ün askerleri erzak sıkıntısı yaşadı. Ayrıca hayvanların ölümü, kış şartları ve açlıkla geçen sefer, orduyu oldukça hırpalamıştı. Daha önce antlaşma zemini arayan Sultan Ebu Said'in yanı sıra Mirza Babür de bir antlaşmanın kendisi için yararlı olacağını düşündü. İki taraf arasında yapılan antlaşmayla Ceyhun Irmağı sınır kabul edildi. Babür'ün vefat ettiği 19 Mart 1457 tarihine kadar Sultan Ebu Said, yapılan antlaşmaya daima sadık kaldı.

Diğer taraftan Irak-ı Acem, Fars ve Kirman'ı ele geçiren Karakoyunlu Cihanşah, bundan sonra, Timurlu mirzalarının kavgasından istifadeyle Mazanderan ve Horasan'ı ele geçirmeyi planladı. Oğlu Mirza Muhammedî'yi 1456 yılında Damgan'a göndererek şehri ele geçirdi. Öte yandan Babür'ün ölümü üzerine tahta geçen Alauddevle'nin oğlu 11 yaşındaki Mirza Mahmud, Babür'ün ölümünden hemen sonra tutuklu bulunduğu hapisten kaçarak Herat'a yürüyen Şahruh'un torunu Sultan İbrahim'in önünden kaçarak şehri terk etti. Böylece Herat 1457 yılının Haziran ayında Sultan İbrahim'in eline geçti. Gelişmeleri takip eden Sultan Ebu Said de Horasan'ı ele geçirmek üzere harekete geçti ve 1457 yılının Temmuz ayında şehre girdi. İhtiyareddin Kalesi ise Timurlu kuvvetlerince kuşatılsa da alınamadı. Kaynaklar, Ebu Said'in Herat'ta Gevherşad Hatun ile yaptığı bir görüşmeden de bahsederler. Ancak bazı kişilerin Sultan Ebu Said'e gelerek Gevherşad Hatun'un Sultan İbrahim ile haberleştiğini söylemesi üzerine 1 Ağustos 1457 tarihinde Gevherşad Hatun'u öldürttü. Onun öldürülmesi, Sultan Ebu Said'in aleyhinde bir havanın oluşmasına neden oldu. Ayrıca Abdullatif'in oğullarınının isyanları ve Semerkant'taki meseleler de Sultan Ebu Said'in seferden vazgeçip geri dönmesine sebep oldu. Onun ayrılmasından hemen sonra Sultan İbrahim Herat'a geldi.

Herat'ın Karakoyunlular Tarafından Zaptı

Karakoyunlu Cihanşah'ın oğlu Mirza Muhammedî'n Damgan'ı ele geçirdiğinden daha önce bahsetmiştik. Cihanşah, Horasan'ı ele geçirmek için Rey'e geldiğinde oğlu da ona katıldı ve Türkmen ordusu buradan harekete geçerek 1457 yılının sonlarında Esterâbâd'ı ele geçirdi. Şehrin ele geçirilmesini müteakip 1458 yılında Timurlu topraklarının bütünlüğü bozulmuş ve çok sayıda yerel idare oluşmuştu. Abdurrezzak Semerkandî'ye göre, Esterâbâd'dan Sebzvar'a kadarki bölgede Karakoyunlular, Maveraünnehir ve Türkistan'da Sultan Ebu Said, Abıverd'de Mirza Alauddevle, Herat'ta Sultan İbrahim, Merv'de Mirza Sencer, Tus ve İmad'da Mirza Şah Mahmud hüküm sürüyordu. Ayrıca bazı kalelerde dahi bağımsız emirler bulunuyordu. Dolayısıyla Karakoyunlular için Horasan ve Mazanderan'ın ele geçirilmesi ulaşılmaz hedefler değildi. Cihanşah'ın Herat'a yaklaşması üzerine Sultan İbrahim ve babası Alauddevle şehirden kaçtılar. 1458 yılı Haziran ayında Herat'a giren Cihanşah, şehri yağmalatmadığı gibi şehirden kaçanların geri dönmelerini sağlayacak bir idare kurdu.

Karakoyunluların elinden Horasan'ı almak isteyen Sultan Ebu Said harekete geçerek Obe adı verilen mevkiye geldi. Cihanşah'ın gönderdiği ve başında oğlu Pir Budak'ın bulunduğu kuvvetler, öncü birliklerini mağlup ederek geri çekilmelerini sağladı. Pir Budak ikinci defa ileri harekâta çıkmak istese de babasının uyarısıyla vazgeçti. Nitekim Cihanşah, Makü Kalesi'nde tutuklu bulunan oğlu Hasan Ali'nin kaçarak hazineleri ele geçirdiği ve ordu topladığı haberini almıştı. Bu nedenle Tebriz'e dönmek ve Sultan Ebu Said ile bir antlaşma yapmak istedi. Ancak Sultan Ebu Said, antlaşma yapılabilmesi için Türkmenlerin Horasan'dan çıkmaları gerektiği, onların Azerbaycan ile yetinmeleri, şayet bu şartlar kabul edilirse barış yapılabileceği haberini gönderdi. İki taraf arasında yapılan birçok görüşmeden sonra Ebubekir Tihranî'nin kaleme aldığı bir antlaşma yapıldı. Buna göre Horasan ve Kûhistan Sultan Ebu Said'e kalırken; Irak-ı Acem, Fars ve Kirman da Cihanşah'a bırakıldı. Böylece Karakoyunlular bölgeden çekilirken Sul-

tan Ebu Said de 22 Aralık 1458 tarihinde Herat'a geldi ve şehri Timurluların başkenti yaptı.

Mirza İsyanları

Mirza Alauddevle, oğlu Sultan İbrahim ve Ömer Şeyh'in torunlarından Mirza Sencer, Sultan Ebu Said'in Horasan hâkimiyetini kabullenmedi. Bu minvalde kurdukları ittifakla onu bölgeden çıkarmak için fırsat kolladılar. Onların bu bekleyişi uzun sürmedi. Nitekim Herat ve çevresinde yaşanan kıtlık nedeniyle Sultan Ebu Said 2000 kişilik bir kuvveti şehirde tutarak orduyu Semerkant'a gönderdi. Onun yanında çok az asker kalmıştı. Sultan Ebu Said'e karşı birleşen mirzalar bu durumu fırsat bilerek Serahs'ta toplandılar. Sultan Ebu Said durumdan haberdar olunca Herat'tan Serahs'a yöneldi. 1459 yılının Mayıs ayında Merv ile Serahs arasında iki taraf savaşa tutuştu. Galib, Sultan Ebu Said'di. Mağlup olan mirzalardan Sencer yakalanarak öldürüldü. Alauddevle ve oğlu Sultan İbrahim ise kaçsalar da Meşhed'e geldiklerinde Sultan İbrahim hastalıktan öldü. Böylece taht için kendisine rakip olabilecek isimleri bertaraf eden Sultan Ebu Said, 1459 yılının Haziran ayında Herat'a döndü. Bundan sonra imar faaliyetlerine atılarak İydgâh-ı Herat olarak da bilinen Namazgâh'ı tamir ettirerek yapıyı genişletti. Ayrıca bazı atamalar yaptı, halkı tarım yapmaya sevketti ve şehri şenlendirdi. 1460 yılının Mart ayında ise Mirza Sultan Hüseyin'in (Baykara) Esterâbâd taraflarındaki faaliyetleri üzerine harekete geçerek onun Harezm taraflarına kaçmasını sağladı ve bölgeye kendi oğlu Mirza Mahmud'u bıraktı.

1461 yılına gelindiğinde yeni bir isyan patlak verdi. Abdullatif'in oğlu Muhammed Cuki, Özbek Han'ı Ebu'l-Hayr Han'ın yardımı ve Uluğ Bey'in askerlerinin de desteğiyle Taşkent ve Şahruhiye'yi ele geçirip Semerkant'a yöneldi. Muhammed Cuki'ye mukavemette başarı sağlayamayan Semerkant hâkimi, şehre girerek kale kapılarını kapattı ve savunmaya geçti. Bu haberi alan Sultan Ebu Said, ordusuyla 1461 yılının Mart ayında harekete geçerek Ceyhun'u aştı. Muhammed Cuki ise Şahruhiye Kalesi'ne sığındı. Sultan Ebu Said kaleyi çetin bir muhasaraya alsa da bu

sırada Horasan'dan gelen elçiler, Sultan Hüseyin'in Mazanderan'ı ele geçirdiği haberini getirdiler. Bazı emirlerini önden gönderen Ebu Said, Muhammed Cuki'yle zaman kazanma maksatlı bir antlaşma yaparak Horasan'a döndü. Öte yandan, Herat'ı kuşatıp alamayan Sultan Hüseyin de Ebu Said'in geri döndüğünü öğrenince Murgab Nehri taraflarına çekildi. Sultan Hüseyin 1464 yılında tekrar Horasan'a yürüyerek bazı şehirleri yağmalamış ve Ebu Said'in gönderdiği orduyu da Turşiz Savaşı'nda mağlup etmişse de Horasan'da kalmayıp Harezm'e dönmüştür.

Muhammed Cuki'nin yeniden Maveraünnehir'de faaliyete geçmesi üzerine Sultan Ebu Said 1462 yılının Şubat ayında harekete geçti ve Ceyhun'u geçip Semerkant'a geldi. Muhammed Cuki'nin sığındığı Şahruhiye Kalesi de kuşatıldı. Bir yıl süren kuşatma neticesinde, özellikle Hâce Ubeydullâh Ahrar'ın da arabuluculuğuyla kaleden inen Muhammed Cuki, Ebu Said'in yanına getirildi. Ebu Said, Muhammed Cuki'yi de alarak Herat'a geldi ve onu İhtiyareddin Kalesi'ne hapsetti. Mirza kısa bir süre sonra hapiste öldü ve Gevherşad Medresesi'ne defnedildi.

Karakoyunluların Durumu

Sultan Ebu Said ile yaptığı antlaşmadan sonra Horasan'ı boşaltıp Azerbaycan'a dönen Karakoyunlu Cihanşah, ilk olarak oğlu Hasan Ali'nin isyanını bastırmış, daha sonra, anlaşmazlığa düştüğü diğer oğlu Pir Budak'ı Şiraz idaresinden azledip Bağdat'a göndermişti. Pir Budak'ın Bağdat'ta isyan etmesi üzerine Cihanşah bu defa Bağdat'a yürümüş ve ele geçirdiği oğlunu öldürtmüştü. 1467 yılında ise Şirvanşahları itaat altına almıştı. Cihanşah devlet içerisinde oğullarının isyanlarıyla uğraşırken kadim düşmanı olan Akkoyunlular ile mücadeleyi göze alamadığı için Uzun Hasan ile bir antlaşma imzalamıştı. Ancak içerideki isyanları bertaraf ettikten sonra yönünü Akkoyunlular üzerine çevirdi. Savaş öncesinde iki taraf arasında görüşmeler yapılsa da, sulh için olumlu bir netice alınamadı. Böylece Çapakçur taraflarındaki ilk çarpışmalarda başarılı sağlayan Akkoyunlu Türkmenleri, Muş Ovası'ndaki Karakoyunlu kampına da saldırarak Cihanşah'ın ordusunu

dağıttı. Savaşı kaybeden Cihanşah, Uzun Hasan'ın adamlarından biri tarafından öldürülürken oğullarından Ebu Yusuf'un gözlerine mil çekildi, Muhammedî ise öldürüldü.

Cihanşah'ın ölümüyle Azerbaycan'daki siyasî istikrar yok olmaya yüz tutmuş; İskender'in oğulları Tebriz'de isyan etmişti. Sultaniye, Tarum, Kazvin, Rey ve Kum gibi şehirlerde bulunan hâkimler de isyan ettiler. Cihanşah'ın oğlu Ebu'l-Kasım da Azerbaycan'ı ele geçirmek için bir ordu gönderdi. Öte yandan, Karakoyunlu emirlerinden Sarban Kulu, Tebriz'e girse de İskender'in kızlarının ona karşı çıkardığı isyan sonucu emir ve askerlerin de desteğiyle Sarban Kulu öldürüldü. Karakoyunlu tahtına çıkan İskender'in kızı Arayiş Begüm, kardeşi Hasan Ali adına hutbe okuttu. Bu esnada Sultan Ebu Said'in elçisinin gelmesi üzerine Timurluların da desteğini sağlamak amacıyla Karakoyunlu Türkmenleri, onun adını da hutbelerde anmaya başladılar. Babası Cihanşah tarafından Makü Kalesi'ne hapsedilen Hasan Ali ise hapisten kurtarıldı ve Tebriz'e geldi. Hazineyi de kullanarak kısa zamanda asker sayısını 200 bine çıkardı ve bazı idarî düzenlemeler ve atamalar yaparak devleti, yeniden, Cihanşah döneminin kudretine ulaştırmak için çabaladı.

Ebu Said'in Azerbaycan Seferi ve Ölümü

Karakoyunlu ülkesinde yaşanan olayları takip eden Sultan Ebu Said, artık Horasan ve Maveraünnehir'de güçlü bir idare kurmuş, Kalmuk sınırlarından Mazanderan'a, Irak'tan Moğolistan'a kadar hâkimiyetini tesis etmişti. O, bundan sonra daha çok devletin sınırları içerisinde imar faaliyetleri ve tarım alanlarının geliştirilmesi konularıyla ilgilenmeye başlamıştı. Ancak Cihanşah'ın öldürülmesiyle Karakoyunlu topraklarında çıkan siyasî istikrarsızlık, Azerbaycan'ı ele geçirmek için beklediği fırsatı ona sunmuştu. Cihanşah'ın öldüğü esnada Merv'de bulunan Sultan Ebu Said, onun ölüm haberini daha önce Cihanşah'a gönderdiği elçisi Ali Beg-i Çağatayî'nin habercisinden aldı. Bunun üzerine vakit kaybetmeden Horasan, Maveraünnehir, Türkistan, Kaşgar, Kalmuk, Irak ve Moğolistan gibi memleketlerden orduların toplanmasını emretti. Ayrıca

sefere çıkmadan önce her zaman sözünü dinlediği Hâce Ubeydullâh Ahrar'ın da desteğini almayı ihmal etmedi. Ordusuyla 1468 yılının Şubat ayının sonlarında Merv'den hareket ederek türbe ziyaretleriyle bir süre Horasan çevresinde dolaştı. Ardından Serahs, Cam ve Meşhed üzerinden Kalpûş yaylağına gelerek karargâhını kurdu. Orduya gereken levazımat ve arabalar da Mazanderan'dan temin edildi. Kalpûş'ta etraf memleketlerin hâkimleri gelerek bağlılıklarını yenilediler. Uzun Hasan ise elçi göndererek Akkoyunlu Türkmenlerinin Timurlulara daima sadık kaldıklarını ancak bu durumun Karakoyunlular için geçerli olmayıp onların bertaraf edilmesi gerektiğini bildirerek Timurlu hükümdarını Karakoyunlular üzerine sefer için kışkırtıyordu. Ebu Said gönderdiği cevapta Uzun Hasan'ın Azerbaycan'dan çekilmesini ve kendisinin bu bölgeleri ele geçirmek üzere ordusuyla hareket ettiğini belirtiyordu. Timurlu hükümdarı, Azerbaycan için sadece Karakoyunluları değil, aynı zamanda Akkoyunluları da tehdit olarak görüyordu ve bir anlamda Uzun Hasan'ı tehdit ediyordu.

Hasan Ali, Akkoyunluların Azerbaycan politikasından oldukça rahatsızdı. Bu yüzden Sultan Ebu Said'e hediyelerle birlikte elçi göndererek Azerbaycan, Irak-ı Arab, Irak-ı Acem ile Fars'tan Umman'a kadarki toprakların Karakoyunlulara ait olmakla birlikte aynı zamanda Timurluların da tasarrufunda bulunduğunu, Cihanşah zamanındaki antlaşmaya sadık olup Akkoyunlulara karşı yardım beklediğini bildirdi. Sultan Ebu Said, Karakoyunlu hükümdarına gönderdiği cevabi mektubunda, bölgeye geldiğinde gerekeni yapacağını bildirerek niyetini belli etmedi. Daha sonra da Karakoyunlu topraklarının ele geçirilmesi için bazı emirlerini önden gönderdi. Kendisi ise ordusuyla Rey'in Soğuk Bulak mevkiine geldi.

Cihanşah'ı yendikten sonra Diyarbakır'a gelen Uzun Hasan, Akkoyunlu sınırlarını genişletmek için baharda harekete geçip Bağdat'ı kuşattı. 40 günlük kuşatmadan bir netice alamayınca Azerbaycan'a yöneldi. Onun Azerbaycan'a yönelmesinde Hasan Ali'nin gönderdiği mektup da etkili oldu. Hasan Ali mektubunda babası ve kardeşlerinin öldürülmesinden ötürü Uzun Hasan'a nefret beslemediğini, babası ve kardeşinden hiçbir zaman şefkat görme-

diğini, şayet Akkoyunlu ordusu Azerbaycan'a yürüyecek olursa bundan rahatsızlık duymayacağını bildiriyordu. Bu mektup üzerine Uzun Hasan bir elçilik heyeti yollayarak Hasan Ali'nin niyetini ve Karakoyunluların durumunu öğrenmek istedi. Ancak Hasan Ali, elçi ve yanındaki 30 kişiyi emirlerinin tahrikleriyle öldürttü. Uzun Hasan harekete geçmek isterken Bağdat'tayken Hasan Ali'ye gönderdiği elçisi gelerek onun itaat konusunda samimi olup hediye ve vergi ödemeye de hazır olduğunu söyledi. Uzun Hasan bir elçi daha gönderip vergi istedi ancak gönderilen elçinin tutuklanması üzerine Hoy'a geldi. Bu durum karşısında Hasan Ali de Merend'e gelerek savaş hazırlıkları yaptı. Uzun Hasan'ın üzerine gönderdiği orduya karşı mukavemet gösterse de, yem ve erzak sıkıntısı, hastalıklar ve hayvanların telef olması gibi problemler Karakoyunlu ordusunun gücünü zayıflattı. Ayrıca bazı emirlerin de Akkoyunlu saflarına geçmesi üzerine Hasan Ali savaşı kaybedip Sultan Ebu Said'in karargâhına sığındı. Ordusunun bir kısmı ise Akkoyunlulara katıldı. Bu zafer neticesinde Uzun Hasan, oğlu Sultan Halil'i Tebriz'e tayin etti. Ancak Sultan Ebu Said'in harekete geçtiği haberi üzerine oğlunu yanına çağırdı.

Karakoyunlu ordusunun dağıldığını Rey'de haber alan Ebu Said, Sultaniye'ye geldiğinde öncü olarak gönderdiği Emir Seyyîd Mezîd-i Argun'dan ulak geldi. Emir, Timurlu hükümdarının bir an önce bölgeye gelmesini istiyordu. Nitekim Uzun Hasan, Seyyîd Mezîd-i Argun'a yazdığı mektupta Çağatay emirlerinin Tebriz'i terk etmelerini istiyor ve oraya oğlu Uğurlu Muhammed'i atadığını söylüyordu. Daha önce gönderdiği mektuplarda mühür kullanmayan Uzun Hasan, şimdi ise hükümdarlık nişanı olarak mühür kullanmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektupta da Azerbaycan'da kendi adına hutbe okutulup sikke kesildiğini bildiriyordu. Özetlemek gerekirse artık vasal bir beyden ziyade bağımsız bir hükümdar gibi davranıyordu.

Uzun Hasan'ın Tebriz'deki oğlunu geri çağırmasıyla Meyane'ye hareket eden Sultan Ebu Said, Tebriz'e bir yönetici bıraktı. Şehre geldiğinde ise 50 bine yakın Karakoyunlu askeri de kendisine katıldı. Sultan Ebu Said buradayken

Hasan Ali'yi Azerbaycan valiliğine atayıp kendi bölgesine gönderdi. Bu esnada elçi olarak gönderilen Uzun Hasan'ın yeğeni Murad Bey'e sıcak davranılmadı ve huzurdaki görevliler tarafından 27 kez diz çöktürüldü. Elçi vasıtasıyla Uzun Hasan, Sultan Ebu Said'e Irak ile yetinmesini ve Azerbaycan'dan el çekmesini bildirmişti. Bir başka mektubunda ise bir asır boyunca Akkoyunluların Timurlulara hizmet ettiğini, elden çıkan Irak ve Fars'ın alınarak Timurlulara bırakıldığını; Azerbaycan'da Ebu Said adına hutbe okutup sikke kestirdiğini ve kış şartlarından ötürü geri dönüşün zor olmasına rağmen Ebu Said'in istediği süreyi kendisine vermediğini bildiriyordu. Ancak onun mektup ve elçilerinin Ebu Said'in nazarında hiçbir kıymeti yoktu. Sultan Ebu Said, gönderdiği elçilerle, Timur zamanında alınan Tebriz'in idaresinin Miranşah'a verildiğini, bu yüzden buranın öz yurdu olduğunu ve ata yurdunu yeniden ele geçirmek üzere sefere çıktığını bildirdi. Ebu Said aynı mektupta Uzun Hasan'ın Azerbaycan'dan çekilmesi halinde ele geçirmeyi düşündüğü Mısır, Anadolu ve Suriye'yi Akkoyunlulara bırakacağını söylüyordu. Bu mektuptan yola çıkarak Sultan Ebu Said'in Batı politikasını tespit etmek mümkündür. Ebu Said, Timur zamanında olduğu gibi, Osmanlı ve Memlûk topraklarını da ele geçirmeyi planlıyordu. Öte yandan Uzun Hasan kendisine gönderilen elçiyle Ebu Said'e, ele geçirdiği Irak'ı Timurlulara bıraktığını ancak Azerbaycan'ın kendisine ait olduğunu iletti. İki taraf arasındaki ilişkiler iyice gerilse de, diplomasi bundan sonraki süreçte de devam etti. Uzun Hasan gönderdiği bazı mektuplarında Müslüman bir bölgeye ordu sevk etmek için hüccet gerektiğini, delil olmadan kılıç kuşanmanın dine, kanuna ve hükümdarlığa sığmadığını savunuyordu. Sultan Ebu Said ise seferin hüccet ve sebebini Azerbaycan'ın ata toprağı olmasına bağladı. O, Akkoyunluların Diyarbakır'a dönmesini ve Azerbaycan siyasetinden vazgeçmesini istiyordu.

Bu diplomasi faslından sonra iki ordu da harekete geçti. Ancak harekâtın kış mevsimine denk gelmesi Timurlu ordusunu tedirgin ediyordu. Sultan Ebu Said ordusuyla atalarının yaptığı gibi, kışı Karabağ'da geçirmek istese de buradaki kıtlık nedeniyle Mahmudabad'a yöneldi. An-

cak Timurlu ordusu, bölgeye varıncaya kadar Akkoyunlu baskınlarıyla yıpratıldı. Timurlu ordusunu çevreleyen arabalara saldıran Türkmenler, psikolojik olarak Timurlu ordusunu zayıflattı. Bu esnada Timurlu ordusundan bazı emir ve beyler de kaçarak Uzun Hasan'a katıldılar. Bunun üzerine Sultan Ebu Said, Uzun Hasan'a elçi göndererek ordusuyla geri dönmekte olduğunu, yapılacak bir barışın iki taraf için de faydalı olacağını söyledi. Uzun Hasan da bir elçi göndererek mukabelede bulunduysa da, Ebu Said gelen elçiyi tutuklatıp Kızılağaç mevkiine gitti. Buradan da bir elçi göndererek Uzun Hasan'ı meşgul edip zaman kazanmayı amaçladı. Nitekim buradayken Hasan Ali gelerek Timurlu ordusuna dâhil oldu. Bu sırada Sultan Ebu Said, Timurlulara her zaman bağlılıklarıyla bilinen Şirvanşahların başındaki Ferruh Yesar'a elçi gönderip kızını istedi. Ayrıca iaşe ve diğer ihtiyaçlar için destek talep etti. Karaman emirlerine ve Şeki hâkimine de haber göndererek kendisine katılmalarını istedi. Ferruh Yesar ve Şeki hâkimi, Timurlu ordusuna tahıl göndererek destekte bulundular. Öte yandan, Akkoyunlu kuvvetleri aralıklı baskınlarla Timurlu ordusunu yıpratmaya devam ettiler. Bu sıkıntıların yanı sıra Mahmudabad'a hareket ederken ordunun konakladığı yerdeki zehirli otlar ve sağlıksız sular yüzünden hayvanların çoğu telef oldu. Kıtlığın da artması üzerine ordu çaresiz kaldı.

Uzun Hasan, Timurlu ordusunun içine düştüğü sıkıntıları dikkatle takip ederek onlara daha fazla güç kaybettirmek için Horasan, Irak ve Fars yollarını kapatıp destek kuvvetlerin ve iaşenin gelişini engelledi. Öyle ki, Horasan'dan iaşe ve cephane taşıyan büyük bir kalabalığın üzerine ordu göndererek onları esir alıp cephaneye de el koydu. İyice zayıflayan Timurlu ordusu, karargâhın Mahmudabad'ın karşısına kurulması kararıyla daha da aciz duruma düşecekti. Nitekim yol bataklık olduğundan aşılması için geçiş yerlerine kamış döşendi. Ayrıca askerler orduya ait tüm yük ve eşyaları kamışların üzerine attılar. Askerlerin geçişi esnasında eşyalar harap olduğu gibi hayvanların da bir kısmı telef oldu. Karşıya geçen Timurlu ordusu bundan sonra hendekler kazarak savaş hazırlığı yaptı. Timurlu ordusunun her hareketini gözetleyen Uzun

Hasan, Timurlu karargâhına bir ordu göndererek baskın yaptırdı ve hendekleri yağmalattı. Sultan Ebu Said, baskın sabahı Akkoyunlu birliklerini takip ettirse de, askerlerin saldırmaya mecali yoktu. Açlığın da artması üzerine Timurlu askerlerinden bir kısmı Şirvan'a, bir kısmı ise Akkoyunlulara iltica etti.

Uzun Hasan her ne kadar iaşe ve ikmal yollarını kapatsa da Şirvanşahlar, Timurlu ordusunun bir fersah uzaklığındaki geçitten iaşe ve zahire desteği sağlıyordu. Bu durumu öğrenen Uzun Hasan bölgeye bir grup asker gönderdi ancak bu birlik Sultan Ebu Said'in gönderdiği ordu tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu başarıya rağmen kıtlık ve kötü hava şartlarından ötürü Timurlu hükümdarı, Akkoyunlular üzerine baharda saldırmayı planlıyordu. Kaldı ki, Şirvanşahlar da Akkoyunluların zafere daha yakın olması ve Uzun Hasan'ın tehditleri neticesinde Timurlu ordusuna desteğini kesmişti. Nitekim Uzun Hasan, Ferruh Yesar'a gönderdiği haberde Timurlu ordusunun bertaraf edilmesinin yakın olduğunu bildirerek, sonrası için Şirvanşahların zararına olabilecek işlerden uzak durması gerektiğini söyleyip tehdit ediyordu. Korkuya kapılan Ferruh Yesar, Timurlu ordusuyla alışverişi kesip gemilerini geri çekti. Onun ihanetiyle duruma daha da zorlaşan Sultan Ebu Said seferden geri dönmeye karar verdi. Uzun Hasan ise Timurlu ordusunun peşinden bir ordu gönderdi.

Timurlu emirlerinden Mezîd-i Argun öncü birliklerle Akkoyunlular üzerine giderek Türkmenlerin sayıca az olduklarına aldanıp saldırıya geçti. Her ne kadar Türkmen ordusu dağılmış gibi görünse de bu, Uzun Hasan'ın hilesiydi. Nitekim kaçan askerlerin kovalanması esnasında Uzun Hasan aniden pusudan çıkarak Timurlu ordusuna karşı saldırıya geçti. Yağma için dağılan Timurlu askerlerinin çoğu öldürülürken bir kısmı da esir edildi. Yenilgi haberini alan Sultan Ebu Said artık tek çıkar yolun Akkoyunlular ile antlaşma yapılması olduğuna kanaat getirdi. 28 Ocak 1469 tarihinde emir ve beyleriyle meşveret ederek antlaşma yapılması kararı aldı. Barış elçisi olarak seçilen Mazanderan ve Sari hakimi Seyyîd Gıyaseddîn, Akkoyunlu karargahında oldukça iyi karşılandı. Uzun Hasan elçiye barışı düşünmediğini ancak onun elçi olarak gelişinden

ötürü savaş kararını da icra edemeyeceğini söyledi. Bu sırada Sultan Ebu Said'in annesi ile Kum seyyidlerinden Emir Seyyîd Sadrüddîn İbrahim-i Kummî ve Meşhed seyyidlerinden Seyyîd Abdülhay Meşhedî de Akkoyunlu karargâhına geldiler. Onların barış taleplerine karşın Uzun Hasan, Sultan Ebu Said'in kendisinin gelmesi şartıyla barış yapılabileceğini veya kendisi gelemiyorsa da Mirza Mahmud'u göndermesini söyledi. Aslında Uzun Hasan barış istemediği için gerçekleşmesi mümkün olmayan isteklerde bulunuyordu. Kaldı ki, bu esnada, daha önce Timurlu karargâhına elçi olarak gönderdiği Seyyîd Erdebilî gelerek Sultan Ebu Said'in barış yapılamayacak kadar aciz durumda olduğunu söylemişti. Horasan emirlerinden de aynı doğrultuda haberler geldiği için Uzun Hasan barış tekliflerini reddetti ve elçilerin dönmesine izin verdi.

Annesi ve diğer elçilerin barış görüşmelerinden bir netice alamayan Timurlu hükümdarı iyice köşeye sıkışmıştı. Öte yandan Uzun Hasan, kendisine gönderilen elçilerin geri dönüşleri esnasında askerlerini onların peşine taktı ve Akkoyunlu askerleri, Timurlu karargâhına kadar geldiler. Bu durum karşısında Horasan emirleri de Timurlu karargâhını terk edip Akkoyunlu saflarına geçtiler. Emirlerin bu ihaneti üzerine Sultan Ebu Said yenilgiyi kabul ederek 30 Ocak 1469 tarihinde geri dönüş için hazırlıkların yapılmasını emretti. Ancak çocuklarının gelmesi için bir süre ordugâhta kalmak durumunda kaldı. Mirza Mahmud ve Şahruh Mirza ordugâha geldi. Şah Mahmud ise maiyetindekilerle birlikte Sultaniye taraflarına kaçmıştı. Uzun Hasan, Timurlu hükümdarının ordusuyla birlikte kaçtığı haberini alınca peşlerinden iki oğlunu gönderdi. Timurlu ordusuna yetişen Akkoyunlu şehzadeler, Sultan Ebu Said'i yakalayarak Uzun Hasan'ın karargâhına getirdiler. Ebu Said, iki devlet arasındaki dostluğun bir asır, düşmanlığın ise üç aydan ibaret olduğunu söyleyip barış istese de, Uzun Hasan kendilerinin dostluğunun Şahruh hanedanı ile olduğunu vurguladı. Esasında Uzun Hasan, Sultan Ebu Said'i öldürmeyi düşünmüyordu. Ancak beyleriyle yaptığı meşverette bazılarının şayet Ebu Said öldürülmezse daha sonra intikam hırsıyla hareket edebileceğini söylemeleri üzerine Akkoyunlu hükümdarı ölüm kararını onaylamak

zorunda kaldı. Ayrıca Mîrhând ve Hândmîr'e göre Uzun Hasan'ın kararında Şirvan kadısının tahrikleri de etkili olmuştur. Devletşah Semerkandî ise bazı tarhan ve emirlerin Gevherşad Hatun'un öldürülmesinden ötürü Sultan Ebu Said'in katledilmesi için Uzun Hasan'ı tahrik ettiklerini söylemektedir. Çoğu çevrelerin baskısı neticesinde Uzun Hasan, Ebu Said'i himaye ettiği Baysungur'un torunu Yadigâr Muhammed'e teslim etti ve 6 Şubat 1469 tarihinde Gevherşad Hatun'un katline kısas gösterilerek öldürüldü. Ebu Said'in öldürülmesinden sonra Türkmen ordusu, Timurlu ordugâhına girerek yağmaya başladı. Ancak Uzun Hasan bu yağmayı durdurduğu gibi hanedan üyelerinin de korunmasını sağladı.

Azerbaycan'ı ele geçirerek devleti, Timur ve Şahruh dönemindeki sınırlara ulaştırmak isteyen Sultan Ebu Said'in bu seferi esnasında birçok yanlış uygulaması olmuştur. Nitekim o, Uzun Hasan'ı rakip görmediği için ciddi önlemler almamıştır. Sefer organizasyonunda iaşe, ikmal ve diğer askeri önlemler konusunda da başarısız olmuştur. Seferin sonucunda hem kendi canından olmuş hem de güçlü bir yapıya sahip Timurlu Devleti'nin mahallî bir hanedan durumuna düşmesine sebebiyet vermiştir. Önce Karakoyunluları, ardından da Timurluları yenilgiye uğratan Uzun Hasan ise Akkoyunlu Devleti'ni ihya etmiş ve başkentini Tebriz'e taşımıştır. Onun bundan sonraki rakipleri artık Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti olacaktı.

Görsel 11: Sultan Ebu Said adına kesilen sikkeler.
Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Ortak Türk Tarihi*, C. 3, Ankara 2019 s. 365.

Hüseyin Baykara

1438 yılında Herat'ta doğan Mirza Sultan Hüseyin, Timur Hanedanı'ndan Mansur b. Baykara b. Ömer Şeyh'in oğludur. Annesi, Timur'un oğlu Miranşah'ın soyundan olduğu için hem baba hem de anne tarafından Timur'un soyundandır. Hüseyin Baykara, 1452 yılında Mirza Ebu'l-Kasım Babür'ün yanına geldi ve henüz 16 yaşındayken Babür'ün 1454 tarihindeki ikinci Semerkant seferine katıldı. Ancak Herat'a dönmeyip Sultan Ebu Said'in yanında kaldı. Ömer Şeyh kolundan Mirza Üveys'in isyanı üzerine Sultan Ebu Said, tüm mirzalara şüpheyle yaklaştı ve Hüseyin Baykara da dâhil pek çok mirza hapse atıldı. Annesi Firuze Begüm, Semerkant'a giderek oğlunun affını istedi. Serbest bırakılan Hüseyin Baykara da Babür'ün hizmetine girdi. Ömer Şeyh kolundan olup Babür'ün yanında bulunan Mirza Sencer kendi idarî bölgesine ait Merv'in yönetimini ona verdi. Ancak Babür'ün 1457 yılında ölmesi üzerine araları açılınca Hüseyin Baykara önce Harezm'e ardından da Mazanderan'a gitti. O sıralarda Karakoyunlu ailesinden Hüseyin Bey-i Türkmen, Esterâbâd'da bulunuyordu. Hüseyin Baykara'nın şehre doğru hareket ettiğini öğrenince şehirden çıkarak Sultan Meydanı'nda karargâhını kurdu. 19 Ekim 1458 tarihinde de Hüseyin Baykara buraya geldi ve yapılan savaşı kazanarak şehre hâkim oldu. Karakoyunlu Cihanşah da bu sırada Sultan Ebu Said ile anlaşarak Horasan'dan çekilmişti.

Hüseyin Baykara, 1460 yılında Mazanderan'dan hareket ederek Horasan'a girip etrafı yağmaladı. Bunun üzerine Sultan Ebu Said bazı emirlerini onun üzerine gönderdi. Bölgeye giden emirler Hüseyin Baykara'nın faaliyetlerini rapor edince Ebu Said aynı yılın Şubat ayında, kış mevsimi olmasına rağmen Mazanderan'a yöneldi. Barış için attığı adımlar netice vermeyince Hüseyin Baykara, savaşı göze alamadı ve Harezm'e kaçtı. Esterâbâd'a giren Sultan Ebu Said ise buranın idaresini Mirza Mahmud'a verip Herat'a döndü.

Harezm'e çekilen Hüseyin Baykara, Mazanderan ve Horasan'dan vazgeçmiş değildi. Mirza Muhammed Cuki'nin isyanı ve Sultan Ebu Said'in Maveraünnehir'e git-

mesi üzerine Hüseyin Baykara bu fırsatı ganimet sayarak Esterâbâd'a yürüdü. Mirza Mahmud ordusuyla onu karşılamaya çıktı ancak yenilgiye uğrayınca Herat'a kaçmak zorunda kaldı. Böylece yeniden şehri ele geçirip tahta çıkan Hüseyin Baykara kendi adına hutbe okuttu ve şehre bir idareci bırakıp Herat'a yöneldi. Bu sırada Şahruhiye Kalesi'nin muhasarasıyla ilgilenen Ebu Said bu haberleri alınca bazı emirlerini bölgeye gönderdi. Emirler, Hüseyin Baykara'nın yolda olduğunu duyunca Herat'a çekilip şehrin savunması için hazırlık yaptılar. Şehri kuşatan Mazanderan ordusu başarı sağlayamadığı gibi halkın mukavemetinin sağlam olması ve bu sırada Sultan Ebu Said'in de Ceyhun'u geçtiği haberinin gelmesi üzerine geri döndü. Ancak Ebu Said'in Mazanderan'a yürümesi üzerine Hüseyin Baykara, Esterâbâd'dan kaçtı. Şehre gelen Sultan Ebu Said onun peşinden ordu gönderse de bir netice alınamadı. Mazanderan yeniden Sultan Ebu Said'in hâkimiyetine girdi. O, bölgeye Mirza Mahmud'u bırakarak Horasan'a döndü.

Sultan Ebu Said Herat'taki veba salgını yüzünden Badğis yaylasına gidince Hüseyin Baykara yeniden Horasan'a yönelip Nesa, Abıverd, Nişabur ve Turşiz şehirlerini yağmaladı. Ebu Said'in gönderdiği orduyu da Turşiz'de mağlup ederek Harezm'e döndü. 1465 yılı başlarında ve 1467 yılında da onun Harezm'e akınlarda bulunduğu bilinse de, bu akınlarla alakalı teferruatlı bilgi yoktur. 1468 yılında Hüseyin Baykara, bu defa, Özbek hanı Ebu'l-Hayr Han'dan yardım alarak Horasan'ı ele geçirmek istedi. Bu amaçla Deşt-i Kıpçak'a giderek han ile görüşüp yardım istedi. Bir hafta burada kaldı ve Özbek hanından destek sözü aldı. Ancak Ebu'l-Hayr Han bu esnada ölünce istenilen netice elde edilemedi. İşte bu sıralarda Sultan Ebu Said'in Azerbaycan seferine çıktığı haberini aldı. Seferin uzak bir coğrafyaya ve büyük bir orduyla icra edilmesi, Hüseyin Baykara'nın Horasan'ı ele geçirme iştahını kabartan bir durumdu. Herat halkı Hüseyin Baykara'nın bölgeye yöneldiği haberini alınca derhal hisarı ve kale surlarını güçlendirip şehrin müdafaası için gereken hazırlığı yaptılar. Ayrıca Semerkant'ta bulunan Sultan Ebu Said'in oğlu Mirza Ahmed'e haber göndererek yardım istediler. Ancak o, savaşmak amacıyla Ceyhun Nehri'ni geçtiğinde babası-

nın ölüm haberini alınca Semerkant'a geri döndü. Hüseyin Baykara, Herat'a varıp şehri uzun bir süre kuşatınca Herat'ta her şey pahalandığı gibi etraftaki köylerden gelen halkın şehre sığınması neticesinde nüfus da arttı. Köylerin boşalmasından ötürü tarım sekteye uğradı. Böyle bir ortamda şehir dört ay boyunca kuşatma altında tutuldu. Öte yandan Karabağ'da yakalandığı esnada kaçmayı başaran Mirza Mahmud, Herat'a gelse de, kuşatmaya artık dayanacak gücü kalmayan halkın Hüseyin Baykara'ya meyl ettiğini görüp Semerkant'a gitti. Şehir kuşatmasının uzun sürmesi Hüseyin Baykara'yı öfkelendirse de 10 Mart 1469 tarihinde Ebu Said'in öldürüldüğü haberi şehirde duyulunca halkın ve emirlerin bir kısmı kendisine katıldı. Bir hafta sonra ise şehre tamamen hâkim oldu ve 24 Mart Cuma günü Herat Camisi'nde onun adına hutbe okutuldu.

Öte yandan Uzun Hasan, Ebu Said'i ortadan kaldırdıktan sonra himayesinde bulunan Yadigâr Muhammed'i orduyla destekleyerek Herat'a gönderdi. Bunun üzerine onu karşılamaya çıkan Hüseyin Baykara, Yadigâr Muhammed ile yaptığı Çınaran Savaşı'nda asker sayısı az olmasına rağmen galip geldi ve Herat'a geri döndü. Bu yenilgi üzerine Yadigâr Muhammed, Uzun Hasan'ı bilgilendirerek yeniden yardım talep etti. Böylece Akkoyunlulardan aldığı destekle yeniden harekete geçti ve Nişabur ile Sebzvar'ı aldı. Hüseyin Baykara yeniden onun üzerine giderek Sebzvar'a yürüyünce Yadigâr Muhammed geri çekildi. Meşhed'e gelen Hüseyin Baykara, bu sırada Herat'ta bazı emir ve memurların halka baskı yaptıkları ve ağır vergiler yükledikleri haberini alınca şair ve devlet adamı Ali Şir Nevaî'yi olup biteni soruşturması için Herat'a gönderdi. Onun Cuma hutbesinde hükümdarın fermanını okumasıyla olaylar yatıştı. Ancak kısa bir süre sonra Hüseyin Baykara, Mirza Mahmud'un Horasan'a yöneldiği haberini alınca Herat'a döndü. Onun Herat'ta olduğu zaman zarfında Yadigâr Muhammed bu defa Meşhed'e hareket etti. Hüseyin Baykara onunla savaşmak için ordusuyla yola çıksa da ordusundan bazı kimselerin onu terk etmesi ve ihanetleri üzerine Meymene ve Faryab taraflarına çekildi. Bunu fırsat bilen Yadigâr Muhammed de Herat'a girdi. 5 Temmuz 1470 yılında artık şehirde onun adına hutbe okunuyordu.

Ancak onun Bağ-ı Zağan'da yerleşip eğlencelerle meşgul olması ve saltanat işlerine kayıtsız kalıp Türkmenlerin halka yaptığı zulme ses çıkarmaması kendisine karşı nefreti artırdı. Durumu haber alan Hüseyin Baykara ordusuyla şehre yürüdü. Ali Şir Nevaî'nin öncülüğündeki ordu bir baskınla sarhoş haldeki Yadigâr Muhammed'i ele geçirdi. 1470 yılının Ağustos ayında Herat'a gelen Hüseyin Baykara mirzayı aşağıladıktan sonra öldürttü. Böylece yeniden Herat'ta tahta çıktı.

Hüseyin Baykara bundan sonra Sultan Ebu Said'in oğullarının isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Yadigâr Muhammed Horasan'a yöneldiği sıralarda, Ebu Said'in oğlu Mirza Mahmud da Belh'i ele geçirmişti. Ancak 1472 yılında Hüseyin Baykara onun üzerine giderek Çekmen adı verilen yerde onu mağlup etti ve Ahmed Müştak adlı emirini Belh şehrine yönetici tayin edip Herat'a döndü. 1475 yılına gelindiğinde bu defa Ahmed Müştak isyan etti. Onun en büyük destekçileri Ebu Said'in oğulları Sultan Ahmed ve Mirza Mahmud'du. Herat'ın muhafazasına oğlu Mirza Bediüzzaman'ı bırakan Hüseyin Baykara, ikinci defa Belh'e yürüdü ve şehri ele geçirip idaresini kardeşi Mirza Baykara'ya verdi.

Hüseyin Baykara'nın mücadele ettiği kişilerden biri de, Ebu Said'in diğer oğlu Mirza Ebubekir'di. Babası zamanında Bedehşan hâkimi olan Ebubekir, Hüseyin Baykara'nın kızına talip olmuş ve Sultan Begim'le evlenmişti. Kardeşi Mirza Mahmud'un Bedehşan'ı ele geçirmesi üzerine kayınpederinin yanına gelen Ebubekir, kısa süre sonra buradan kaçarak Bedehşan'a gitti ve bir ordu toplayıp Merv'e yürüdü. Fakat Hüseyin Baykara'nın gönderdiği emirler karşısında başarısız olunca tekrar Bedehşan'a kaçtı. 1479 yılı başlarında bu defa Horasan'a yöneldi. Ancak üzerine yeniden ordu gönderilince Kirman'a kaçtı. Burada bazı Karakoyunlu emirlerini yanına çekerek Irak'a musallat olsa da bölgenin hâkimi Uzun Hasan'ın oğlu Yakub Beg tarafından mağlup edildi. Horasan'a yönelen Mirza Ebubekir, Hüseyin Baykara'nın hasta olmasından faydalanarak Herat'ı ele geçirmek istedi ancak Hüseyin Baykara'nın beyleri tarafından takip edilerek Esterâbâd taraflarında yakalandı ve öldürüldü.

Hüseyin Baykara döneminde Timurlular kültür ve medeniyet alanında altın çağını yaşarken siyasî ve idarî problemler devleti zorladı. Özellikle mali sıkıntılar devletin belini büken bir hâldeydi. Vezirler arasındaki rekabet, emirlerin vezirlerle mücadeleleri ve bazı emirlerin devlet aleyhindeki faaliyetleri Hüseyin Baykara'yı zorladı. Tüm bunlara ek olarak kendi evladının isyanı onu en çok üzen ve uğraştıran siyasî krizdi. Şöyle ki, Esterâbâd hâkimi Mirza Bediüzzaman, babasıyla birlikte Hisar seferine katılırken oğlunu Esterâbâd'a bırakmıştı. Seferin dönüşünde Hüseyin Baykara, Bediüzzaman'ı Belh'e atayıp Esterâbâd'a ise Bediüzzaman'ın oğlu yerine kendi kardeşi Mirza Muhammed Hüseyin'i tayin etti. Bunun üzerine Bediüzzaman isyan ederek 1498 yılında Herat'a yürüdü. Baba-oğul arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmak için Ali Şir Nevaî devreye girse de bir netice alınamadı. Bediüzzaman Herat'ı ele geçiremeyip geri çekilse de Hüseyin Baykara ile aralarında elçiler gidip gelmeye devam ediyordu. İşte böyle bir ortamda bu defa Merv ve Abıverd'deki oğulları isyan ettiler.

Oğullarının isyanlarına oldukça üzülen Timurlu hükümdarı, ilk olarak emirlerinden birini Merv'deki asi oğlu Ebulmuhsin'in yanına gönderip isyanını sonlandırmasını ve Abıverd'deki kardeşini de ikna etmesini istediyse de bir netice alamadı. Bunun üzerine başkente bir başka oğlu Mirza Muhammed Kasım'ı bırakarak 19 Aralık 1498 tarihinde Merv üzerine yürüdü. Yaklaşık 3-4 ay süren muhasarada her iki taraf da oldukça bitkin düştü ve baba ile oğul arasında bir sulh yapıldı. Bundan sonra Hüseyin Baykara, Astrabad'da isyan eden oğlu Mirza Muhammed Hüseyin'in üzerine yürüdü. Şehri ele geçirerek burada 15 gün kaldı. Ancak bu esnada oğlu Bediüzzaman'ın yeniden isyan ettiği haberini alınca bölgenin idaresini yeniden Muhammed Hüseyin'e bırakarak doğuya hareket etti. Sistan'dan hareket ederek Herat'ı kuşatan Bediüzzaman'ın ordusu, babasının ordusundan daha kalabalıktı. Meselenin kan dökülmeden halledilebilmesi için Ali Şir Nevaî, adamlarını Bediüzzaman'a göndererek babasına karşı savaşmaktan vazgeçmesini sağladı. Buna karşılık hutbelerde artık babasının yanında onun da adı okunacak, Ceyhun ve Belh'ten Murgab'a kadarki yerler de kendisine bırakılacak-

tı. Mirza Bediüzzaman'ın isyanından sonra 1500 yılında, Esterâbâd valisi Muhammed Hüseyin yeniden isyan etti. Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevaî'yi başkentte bırakarak oğlunun üzerine yürüdü. İşte tam da bu sıralarda Baba ve oğulları arasındaki bitmek bilmeyen mücadeleler ve Maveraünnehir'deki siyasî karmaşanın Horasan'dan farklı olmayışı Özbeklerin beklediği fırsatı doğurdu.

Özbeklerin Maveraünnehir'i Zaptı

Sultan Ebu Said'in ölümünden sonra Maveraünnehir'de oğulları hüküm sürmeye başladı. Ülkenin Ceyhun'un sınır olduğu batı kısmında ise Hüseyin Baykara hüküm sürüyordu ve oğullarıyla mücadele halindeydi. Dolayısıyla devlet, bu tarihten yıkılıncaya dek parçalanmış durumdaydı. Semerkant'ın idaresi Ebu Said'in oğlu Mirza Ahmed'in elindeydi. Kardeşi Mirza Ömer Şeyh ise Fergana'da bulunuyordu ve iki kardeş arasında siyasî bir mücadele vardı. Bu mücadeleden faydalanan Moğollar, Seyhun ötesindeki bazı bölgeleri ele geçirmişlerdi. Özbek hanı Muhammed Şeybanî de bölgede önemli bir güç haline gelmeye başlamış; Taşkent ve Sayram gibi şehirler Özbeklerin eline geçmişti. Mirza Ömer Şeyh'in 1494 yılının Haziran ayında ölmesi üzerine oğlu Endican hâkimi Zahirüddin Muhammed Babür, Semerkant hâkimi Mirza Ahmed'e haber yollayarak itaatini bildirdi ve Endican'da kalmak istediğini belirtti. Mirza Ahmed yeğeninin bu isteğini kabul etti. 1494 yılının Temmuz ayında bu defa Mirza Ahmed vefat etti; onun yerine tahta çıkan kardeşi Mirza Mahmud'un da aynı yılın sonlarında ölmesi üzerine Maveraünnehir bölgesi onun oğulları Baysungur ve Mesut arasında pay edildi.

Bölgenin siyasî açıdan istikrarsız ve karmaşık durumu Moğolları ve Hüseyin Baykara'yı harekete geçirdi. Moğollar Semerkant'a yürüse de şehrin hâkimi Mirza Baysungur onların geri çekilmesini sağladı. Kunduz ve Hisar'ı savunan Mirza Mesud ise Hüseyin Baykara'ya yenilerek Semerkant'a kaçtı. Öte yandan Mirza Mesud adına Kunduz'u savunan Emir Hüsrev Şah, Hüseyin Baykara'ya karşı başarılı olunca bundan sonra elde ettiği güçle Timurlu

mirzalarını yönlendirmeye başladı. Tüm bu yaşananları takip eden Özbekler, fırsatı ganimet olarak görüp Maveraünnehr'e girdiler. Özbek Hanı Muhammed Şeybanî 1500 yılında Buhara'yı aldı. Ardından da annesi Özbek asıllı Sultan Ali Mirza'dan Semerkant'ı alarak Mirza'yı da öldürttü. Artık Timurluların gözbebeği Semerkant Özbeklerin hâkimiyetindeydi.

Özbekler, yaklaşık 3-4 ay geçtikten sonra halka baskı yaparak zalimce davrandılar. Bu durum karşısında şehrin önde gelenleri Endican'da bulunan Zahirüddin Muhammed Babür'e haber göndererek yardım istediler. Bunun üzerine Babür, Endican ordusuyla Semerkant'a geldi ve bazı adamların yardımıyla şehre girdi. Şehirdeki Özbekler kılıçtan geçirildi, Özbek Hanı Muhammed Şeybanî, Türkistan'a kaçarken Babür de Semerkant tahtına oturdu. Babür, şehirde asayişin sağlanabilmesi için ordusunu böldü ve dağıttı. Öte yandan şehirdeki hububatın Özbekler tarafından zayi edilmesi sonucu büyük bir kıtlık başladı. Kıtlık ve ordunun bölünmüşlüğünü haber alan Muhammed Şeybanî yeniden büyük bir orduyla harekete gelerek şehri kuşattı. Ordusunu bölen Babür, tutunamayacağını anladığı ve herhangi bir yardım da görmediği için Endican'a döndü; böylece Semerkant yeniden Özbeklerin eline geçti. Babür, Maveraünnehir'de tutunamayacağını anlayınca 1504 yılında Kabil'i ele geçirdi ve burada kendi adıyla anılan devletini kurdu.

Horasan'ın Elden Çıkması ve Devletin Yıkılışı

Maveraünnehir toprakları artık Timurlu idaresinden çıkmış, Özbekler bu defa da Horasan'a göz dikmişti. Onları bu kadar cesaretli kılan şey, Timurlu Hanedanı üyelerinin Maveraünnehir'de olduğu gibi Horasan'da da birbirleriyle giriştikleri mücadeleydi. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere, bu dönemde Hüseyin Baykara oğullarıyla mücadele hâlindeydi. Onların kavgaları esnasında Özbekler Maveraünnehir'i ele geçirmişti; Özbeklere savaş açmak şöyle dursun Sultan Ebu Said'in oğullarına yardım dahi

edilmemişti. Oysa Özbeklerin Maveraünnehir'e kolayca girmeleri, daha sonra Horasan'a yöneleceklerinin sinyalini veriyordu. Nitekim Maveraünnehir'deki siyasî karmaşanın benzeri Horasan'da da yaşanıyordu. Hâlbuki Maveraünnehir ve Horasan mirzaları düşmana karşı ortak hareket edebilseydi, belki Özbeklerin bu bölgelere yönelik planlarının hayata geçirilmesine engel olabilirlerdi.

Hüseyin Baykara, oğlu Mirza Muhammed Hüseyin'e karşı yürüttüğü seferden 1500 yılında döndü. Herat'a vardığında kendisini karşılayan Ali Şir Nevaî, o sırada felç geçirdi ve tüm müdahalelere rağmen kurtarılamayıp 3 Ocak 1501 tarihinde öldü. O, Hüseyin Baykara'nın hem çocukluk arkadaşı hem de devlet işlerinde en büyük yardımcısıydı.

Görsel 12: Sultan Hüseyin Baykara
Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Ortak Türk Tarihi*, C. 3, Ankara 2019 s. 369.

Belh'te bulunan Bediüzzaman ve Hüseyin Baykara 1504 yılında barıştılar. Bu sıralarda Muhammed Şeybanî, her gün biraz daha güç kazanıyor ve sınırlarını genişletiyordu. Yüzünü Harezm ve Horasan'a çeviren Muhammed Şeybanî, Meymene, Faryab, Belh, Andhoy ve Şaburgan'ı alıp Herat'a yöneldi. Bunun üzerine Hüseyin Baykara 1506 yılının Şubat ayında oğlu Bediüzzaman'ı önden Murgab taraflarına gönderip kendisi de arkadan yola koyuldu. Ancak Baba İlahi mevkiine geldiğinde rahatsızlandı, ağrıları artarak kötüleşti. Tabiplerin tüm çabaları fayda etmedi ve 5 Mayıs 1506 yılında vefat etti. Bunun üzerine oğulları Mirza Bediüzzaman ve Mirza Muzaffer Hüseyin birbirlerine düşman olmalarına rağmen ortak saltanat sürmeleri kararlaştırıldı. Hüseyin Baykara'nın ölümü ve iki kardeşin ortak hükümdar ilan edilmesi, Muhammed Şeybanî'yi Herat'a yürüme konusunda daha da cesaretlendirdi. Nitekim onun Herat'a yürümesi üzerine 19 Mayıs 1507 tarihinde Badgis taraflarında yapılan savaşta Timurlu ordusu yenildi ve Herat Özbeklerin hâkimiyeti altına girdi. Böylece Timurlular devleti tarihe karışmış oldu.

Özbeklere yenilen Bediüzzaman ve Muzaffer Hüseyin Curcan taraflarına kaçtılar. Muzaffer Hüseyin kısa bir süre sonra hastalanıp öldü. Muhammed Şeybanî'nin Curcan'a yürümesi üzerine Bediüzzaman Azerbaycan'a kaçtı. Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim Han'ın Çaldıran Zaferi'nden sonra Tebriz'i ele geçirmesi üzerine, Bediüzzaman ona katılarak İstanbul'a gelmiş ve 1517 yılında ölmüştür.

Timurlular zamanında devrin en önemli ilim ve kültür merkezlerinden Herat, Özbeklerin hâkimiyeti sonrasında sıradan bir şehir haline gelmiştir. Öte yandan Maveraünnehir, Harezm ve Horasan'da Timurlu hâkimiyeti son bulsa da Timurlu Hanedanı, Zahirüddin Muhammed Babür'ün Hindistan'da kurduğu devlet sayesinde varlığını devam ettirebilmiştir.

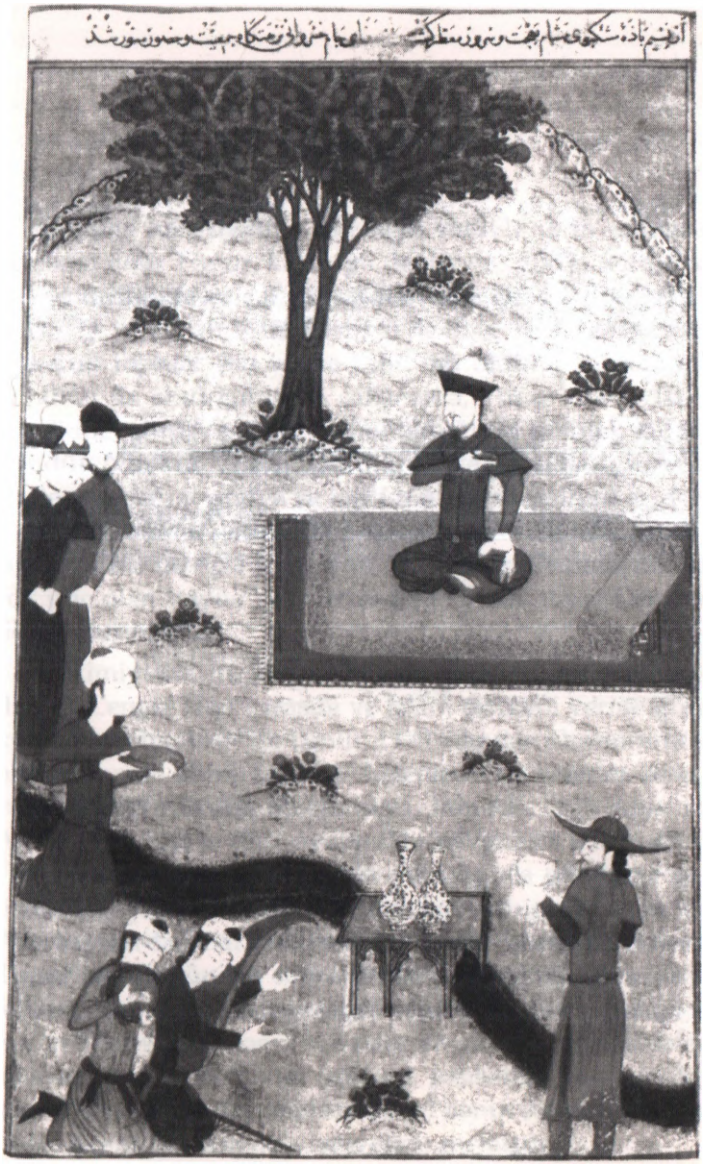

Görsel 13: Timur Hindistan'da (Zafername)

Sonuç

Çağatay hanedanının mirasçısı rolüyle tarih sahnesine çıkan Emir Timur, kurduğu devlet ve yaptığı fetihlerle dünya tarihinde en çok konuşulan cihangir hükümdarlar arasında yerini almıştır. Kısmen de olsa, tarihi oluşturan unsurun toplum mu yoksa birey mi olduğu sorusunun cevabını da aradığımız bu çalışmada, Timurlular açısından ikinci görüşün daha makul olduğunu görmek mümkündür. Nitekim Timur, kendi çaba ve gayretleriyle üzerinde yaşadığı coğrafya ve toplumu askerî ve idarî açıdan bir bütün hâline getirmeyi başarmış, özellikle de kendisine sıkı bir inançla bağlı emir ve beyleriyle anlaşılması çok güç olan büyük seferlerini icra ederek muazzam bir devlet kurmuştur.

Hâkimiyetini meşru kılabilmek adına soyunu dayandırdığı Cengiz Han yasasını ve İslâm şeriatını yerine göre kullanmayı başarabilen Timur, 1370 yılından ölümüne dek oldukça uzun süreli seferler düzenledi. Bu seferler sonucunda Hindistan'dan Moskova'ya, İran'dan Orta Asya ve Anadolu'ya kadar tüm Avrasya'da hâkimiyet kurmuştur. Her ne kadar Timur, daha çok yıkıcılığıyla gündeme getirilse de, yapıcı özelliğiyle Maveraünnehir, Horasan ve Azerbaycan'da imar faaliyetlerine önem vermiştir. Ancak Timur'un ölümünden sonra gerisinde bıraktığı miras, halefleri tarafından tam manasıyla yaşatılamamıştır. Sahipkıran'ın ölümünden sonra mirzalar arasındaki mücadeleler sonuucunda devleti eski gücünü kaybetmiştir. Öyle ki, Timur'un ölümünden sadece üç yıl sonra Azerbaycan ve Irak-ı Acem Karakoyunluların eline geçmiştir.

Maveraünnehir, Horasan, Azerbaycan, Irak-ı Acem, Fars ve Kirman gibi bölgelerde her bir mirza Timurlu tahtını ele geçirmek için birbiriyle mücadeleye girişmiştir. Mirzalar arasındaki mücadeleri bertaraf edip Herat'ı kendisine başkent yapan Şahruh zamanında yapılan askerî

seferler sayesinde Timur devri sınırlarına yaklaşılmıştır. Ancak bu dönemde mirzalar arasındaki çekişmelerden istifade eden Karakoyunluların güçlenmesi ve Şahruh'un Türkmenler üzerine üç defa sefere çıkmak zorunda kalması, Timurluların Memlûklülere ve Osmanlı Devleti'ne karşı baskı kurmasına izin vermemiştir.

Şahruh'un ölümünden sonra tahta çıkan Uluğ Bey'in kısa saltanatında yaşanan isyanlar ve Özbeklerin Maveraünnehir'deki istila hareketleri, devletin fetih politikasının önüne geçmiştir. Uluğ Bey, daha çok astronomi, matematik ve şiir ile meşgul olmuş, bunun yanı sıra, onun zamanında Semerkant naklî ve aklî ilimlerin, sanat ve edebiyatın merkezi olmuştur. Baba ve kardeş katili sıfatıyla tahta geçen Uluğ Bey'in oğlu Abdullatif'in dönemi ise çok kısa sürmesine rağmen baskın bir yönetimin sergilendiği dönemdi. Babası Uluğ Bey gibi daha çok astronomi ve tarih ilimleriyle uğraşan Abdullatif, yine onun gibi bir suikast neticesinde öldürüldü. Yerine geçen Abdullah'ın saltanatı da kısa sürmüştür. Özbeklerin yardımıyla Semerkant'a yürüyen Ebu Said ile yapılan savaşta öldürülmüş ve böylece Timurlu tahtına Ebu Said geçmiştir.

Sultan Ebu Said döneminde Timurlular, yeniden güçlü bir siyasî yapıya bürünmüştür. Maveraünnehir'de hâkimiyetini kuran Sultan Ebu Said, Herat'ı ele geçiren Karakoyunlular üzerine giderek Horasan'a da hâkim olmuştur. Cihanşah'ın ölmesi üzerine Azerbaycan'ı da ele geçirmek istemiştir. Ancak Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Karakoyunluları yenilgiye uğrattıktan sonra Azerbaycan'ı ele geçirmeyi istemesi iki devletin arasını açmıştır. Mevsimin kış olması, baş gösteren açlık ve sefer organizasyonunun başarısızlığı mücadelenin Akkoyunlular lehine sonuçlanmasına ve Ebu Said'in ölümüne, daha da önemlisi Timurluların mahallî bir hanedan durumuna düşmesine sebep olmuştur.

Sultan Ebu Said'in ölümünden sonra devlet, Maveraünnehir ve Horasan olmak üzere ikiye bölünmüştür. Horasan tahtını ele geçiren Hüseyin Baykara zamanında Herat, her ne kadar büyük bir bilim ve kültür merkezi hâline gelse de, mali problemler ve isyanlar devleti zayıflatmıştır. Özellikle oğullarının çıkardığı isyanlar, Hüseyin Bay-

kara'yı hem çok üzmüş hem de onu bu meselelerle uğraşmak zorunda bırakmıştır. Sultan Ebu Said'in ölümünden sonra da Maveraünnehir'de mirzalar arasında mücadeleler devam etmiş, bu durumu fırsata dönüştüren Özbekler önce Maveraünnehir'i, ardından da Horasan'ı ele geçirerek Timurlu Devleti'ne son vermişlerdir. Ancak Zahirüddin Muhammed Babür, Hindistan'da kurduğu devlet ile Timurlu varlığını devam ettirmiştir.

Kaynaklar

A.Yu. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, TTK Yay.: 2000.

Abbâs Azzâvî, *Târîhü'l-Irâk Beyne'l-İhtilâleyn*, C. I-III, 1936-1939.

Abbâs İkbâl Âştiyânî, *Târîh-i Îrân*, 1384hş.

Abdulhakîm Tabîbî, *Târîh-i Muhtasar-ı Herât der Asr-ı Tîmûriyân*, İntişârât-ı Hîrmend: 1989.

Abdülhüseyn Nevâî, *Esnâd ve Mekâtebât-ı Târîh-i Îrân (ez Tîmûr tâ Şâh İsmâ'îl)*, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1991.

Ali Sinan Bilgili, "Emir Timur'un Azerbaycan Faaliyetleri", *Ölümünün 600. Yılında Emir Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu*, ed. Abdulvahab Kara- Ömer İşbilir, s. 193-228, 2007.

Alî Şîr Nevayî, *Mecâlisü'n-Nefâyis (Çeviri ve Notlar)*, C. II, haz. Kemal Eraslan, TDK Yay.: 2001.

Ankara Meydan Muharebesi (1402), Genelkurmay Başkanlığı Yay.: 1995.

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay.: 2013.

Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Beatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge University Pres: 1989.

Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk (Bozkırların Son Göçebe Fatihi)*, Kitapevi Yay.: 2006.

Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk, Bozkırların Son Göçebe Fatihi*, çev. Zuhal Bilgin, Kitap Yayınevi: 2006.

Bûdâk Münşî Kazvînî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, nşr. Muhsin Behrâm Nejâd, 1378.

Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, TTK Yay.: 2011.

Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, TTK Yay.: 2011.

Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1996.
Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1996.
Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şuarâ (Şair Tezkireleri)*, çev. Necati Lugal, Pinhan Yay.: 2011.
Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay.: 2001.
Ensar Macit, "Toga Timurlu Emir Veli'nin Mazanderan ve Azerbaycan Mücadelelerine Genel Bir Bakış", *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, C. II, s. 73-78, 2016.
Ensar Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
Ensar Macit, *Timurlular Zamanında Azerbaycan*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2017.
Enver Konukçu, "Cihan Şah", *DİA*, C. 7, s. 536, 1993.
Faruk Sümer, *Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, C. I, TTK Yay.: 1992.
Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî*, C. III, nşr. Mahmûd Ferruh, Kitâbfurûş-i Bâstân: 1239.
Feridun Bey, *Mecmû'a-i Münşeâtü's-Selâtîn*, C. I: 1274h.
Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, C. I, çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yay.: 1987
Gıyâseddîn b. Humâmeddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, C. III-IV, nşr. Muhammed Debîr Siyâkî, 1362.
Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay.: 2006.
Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", *Bilig*, S. 27, s. 117-156, Güz 2003.
Hayrunnisa Alan, "Timurlular", *Ortak Türk Tarihi*, C. III, s. 347-400, Yeni Türkiye Yay.: 2019.
Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötüken Yay.: 2007.
Hayrunnisa Alan, *Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1996.
Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, 1962.
Hrand D Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. 3, s. 83-149, 1973.

Hurşah b. Kubâd el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, (5. Kısım), mrt. Seyyid Mücâhid Hüseyin Zeydî, Câmiat-ü Milliye-i İslâmiyye: 1965.

Hüseyin Mîr Ca'ferî, *Târîh-i Timûrîyân ve Türkmânân*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Isfahân: 1390.

İbni Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay.: 2012.

İbni Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay.: 2013.

İlhan Erdem- Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi (Siyaset-Teşkilat-Kültür)*, Birleşik Yayınevi: 2007.

İlyas Kamalov, "Toktamış Han", *DİA*, C. 41, s. 231-232, 2012.

İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizoğulları*, haz. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, s. 98-149, 2016.

İsmail Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, C. XI, S. 15, s. 1-22, 1981-1986.

İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti*, TTK Yay.: 2001.

İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay.: 1994.

İsmail Aka, "Şahruh", *DİA*, C. 38, s. 293-295, 2010.

İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay.: 2000.

John E. Woods, *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yay.: 1993.

Kadı Seyyid Nurullah Şûşterî, *Mecâlisü'l-Mü'minîn*, C. II, Kitâbfurûş-i İslâmiyye: 1365.

Kâdî Ahmed Gaffârî Kazvînî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, nşr. Mücteba Mînovî, 1343.

Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Celâleddîn İshâk es-Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, C. I/II, haz. Abdülhüseyn Nevâî, Pejuheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî: 1383.

Kuruş Sâlihî-Moharrem Gulîzâde, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî (Sülâle-i Dovvom Hicrî Kamerî 780-945/Mîlâdî 1378-1538)", *Pezûheşhâ-i Târihî Dânişkede Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî*, Dovre-i Cedîd, Sâl Çehârem, Şomârah Dovvom, s. 65-87, 1391.

M. Brosset, *Histoire De La Georgie*, 1849.

M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İÜEF Yay.: 1961.

M. M. Remzi, *Telfîkü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr Fî Vakâ-i Kazân ve Bulğâr ve Mülûkü't-Tatar*, C. I, nşr. İbrahim Şemseddin, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.: 2002.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay.: 2013.

Mu'inuddîn Muhammed Zemçi-i İsfizârî, *Ravzatu'l-Cennât fî Evsâfı Medîneti Herât*, C. II, yay. Muhammed Kâzım İmâm, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân: 1339.

Mu'inuddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî*, yay. Jean Aubin, Kitâbfurûş-i Hayyâm: 1957.

Muhammed Cevâd Meşkûr, *Târih-i Tebrîz tâ Pâyân Garne Nohom-i Hicrî*, 1352.

Muhammed Seyyid Burhâneddîn Hândşâh Belhî Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ*, C. VI-VII, nşr. Abbâs Pervîz, 1339.

Muhammed Yusuf Vâle İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn (Târih-i Timuriyân ve Türkmânân)*, Mîrâs-ı Mektûb: 1379.

Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, TTK Yay.: 2009.

Mustafa Kafalı, "Altın Ordu", *DGBİT*, C. IX, s. 102-179, 1987.

Mustafa Kafalı, "Toktamış", *İA*, C. XII, S. 1, s. 412-420, MEB Yay.: 2001.

Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Berikan Yay.: 2005.

Nâdir Mîrzâ, *Târîh-i ve Coğrâfî-i Dârü's-Saltanat-ı Tebrîz*, 1360.

Nikoloz Berdzenişvili–Simon Canaşia (İvane Cavahişvili), *Gürcüstan Tarihi*, Sorun Yay.: 2010.

Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK Yay.: 1987.

Oruç b. Âdil, *Tevarih-i Al-i Osman*, nşr. N. Atsız, 1947.

Oruç Beğ Tarihi-Ahmedî-Şükrullah (Üç Osmanlı Tarihi), haz. N. Atsız, Ötüken Yay.: 2013.

Rehim Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Mıntıkâ-i Şirvân (Der Ahdi Şirvanşâhiyân)*, Merkez Esnâd ve Târîh-i Diplomâsî: 2001.

Rene Grousset, *Stepler İmparatorluğu (Attilâ, Cengiz Han, Timur)*, çev. Halil İnalcık, TTK Yay.: 2011.

Ruy Gonzales de Clavijo, *Kadiz'den Semerkant'a Seyehatler*, çev. Zeynep Ertan, Pozitif Yay.: 2008.

Savaş Eğilmez-Ensar Macit, *Bozkırın Son Fatihi Emir Timur (Tarihi ve Avrupa Diplomasisi)*, Gece Kitaplığı, 2018.

Şerefüddîn Alî Yezdî, *Zafernâme*, C. I-II, nşr. Muhammed Abbâsî, 1336.

Şihâbuddîn Abdullah b. Lütfullah b. Abdü'r-Reşîd el-Hâfî Hâfız-i Ebrû, *Zeyl-i Câmiü't-Tevârîh-i Reşîdî*, nşr. Hânbabâ Beyânî, 1317.

Şihâbuddîn Abdullah b. Lütfullah b. Abdü'r-Reşîd el-Hâfî Hâfız-i Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, C. I-II, nşr. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî, 1372.

Şîrîn Beyânî,, *Târîh-i Âl-i Celâyir*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân: 1093.

Tacü's-Selmânî, *Tarihnâme*, çev. İsmail Aka, TTK Yay.: 1999.

Toma Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, çev. Gürsoy Solmaz, Elips Kitap: 2009.

Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd-XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi-*, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, TTK Yay.: 1992.

Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay.: 1997.

Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK Yay.: 1989.

Yayha b. Abdüllatîf Kazvînî, *Lübbü't-Tevârîh*, İntişârât-ı Bünyâd-ı Güyâ: 1363.

Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. I, TTK Yay.: 1981.

Zeki Velidi Togan, "Büyük Türk Hükümdarı Şahruh", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III, S. 3-4, s. 520-538, 1949.

Zeyneddîn b. Hamdullah Müstevfî Kazvînî, *Zeyl-i Târîh-i Güzîde*, nşr. Îrec Afşâr, 1372.

Dizin

A

Abaka Han 9
Abdullatif 7, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 116
Akkoyunlular 58, 95, 101, 116, 121
Ak Orda 16
Alauddevle 80, 83, 84, 85, 89, 91, 92, 93, 94
Alıncak 26, 31, 36, 37, 40, 44, 55, 59, 69, 74, 75, 77, 78, 80, 84, 103, 109
Altın Orda 8, 16, 21, 24, 25, 27, 29, 33, 34, 120, 121
Anadolu 7, 22, 26, 31, 36, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 57, 61, 67, 75, 77, 99, 115, 123
Ankara 38, 47, 48, 49, 50, 57, 72, 88, 103, 111, 119, 121
Argunşah 52
Astrabad 108
Avnik 26, 31, 41, 43, 47, 61, 73
Azerbaycan 19, 22, 23, 24, 37, 39, 50, 53, 61, 65, 66, 68, 69, 75, 76, 95, 97, 98, 112

B

Barlas 11, 16, 50, 89
Belh 54, 84, 86, 87, 89, 107, 108, 112
Berkuk 25, 31, 33, 36, 39, 43, 121
Beylekan 50
Bingöl 41, 54
Buhara 9, 14, 15, 19, 26, 89, 110

C-Ç

Çağatay 9, 10, 11, 15, 98, 115, 122
Celayirliler 19
Cengiz Han 7, 9, 10, 11, 14, 15, 88, 115, 122
Ceyhun 9, 22, 84, 85, 86, 87, 92, 94, 95, 105, 108, 109
Cihanşah 55, 68, 69, 73, 77, 79, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 104, 116
Clavijo 38, 122
Çubuk Ovası 48
Cuci 9, 15, 25
Cuki 71, 77, 83, 84, 94, 95, 104

D

Damgan 19, 50, 66, 74, 85, 92, 93
Derbend 25, 33, 34, 50, 68, 74
Deşt-i Kıpçak 9, 15, 16, 22, 24, 27, 29, 33, 35, 36, 68, 70, 71, 105
Dicle 30, 42
Dımaşk 44, 58, 87
Doğu Anadolu 26, 61

E

Eleşkird 66, 69
Emir Hüseyin 10, 13
Emir Şah Melik 51, 53, 68, 70
Erzincan 26, 31, 43, 45, 63, 78
Erzurum 8, 23, 74, 76, 77

F

Fars 19, 30, 50, 54, 63, 65, 66, 67, 80, 83, 91, 92, 93, 97, 99, 100, 115
Fazlullah 51, 71
Ferec 39, 42, 43, 45, 57, 58
Firuzkûh 22, 39
Firuzşah 44, 71, 77
Fırat 42, 58

G

Gazne 35, 52, 80
Gence 69
Gevherşad 80, 83, 85, 91, 92, 95, 103
Gilan 24, 50, 67
Gürcistan 24, 41, 44, 50

H

Hâce Ubeydullâh Ahrar 95, 97
Halep 42, 44
Harezm 9, 15, 24, 26, 30, 65, 67, 75, 94, 95, 104, 105, 112
Hemedan 26, 30, 66, 80, 91
Herat 8, 19, 53, 54, 57, 65, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 115, 116
Hindistan 7, 35, 36, 38, 39, 40, 44, 48, 112, 115, 117, 123
Horasan 13, 19, 39, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 65, 67, 69, 70, 75, 80, 83, 84, 86, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 115, 116
Hurufi 66
Hüseyin Baykara 8, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 116

I-İ

İbn Arabşah 11, 30, 33, 50
İbrahim Sultan 51, 53, 66, 83, 89
İlhanlılar 24
Irak 19, 30, 36, 50, 54, 55, 57, 58, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 75, 80, 86, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 99, 100, 107, 115
Irak-ı Acem 19, 30, 50, 54, 62, 63, 65, 66, 67, 80, 90, 91, 92, 93, 97, 115
Irak-ı Arab 19, 30, 54, 55, 57, 58, 97
İsfahan 26, 54, 56, 57, 58, 63, 65, 80, 91

İskender 7, 39, 56, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 78, 86, 90, 96

K

Kadı Burhaneddin 36, 39
Kafkasya 9, 35
Kara Mehmed 26
Karaunaslar 22, 24, 25, 40, 41, 44, 45, 47, 50, 55, 69, 74, 75, 78, 79, 99, 106
Kara Yusuf 42, 43, 46, 47, 54, 57, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 79
Kazvin 66, 67, 68, 69, 70, 73, 77, 91, 96
Kebek Han 9
Kemah 45, 47
Kertler 19, 20

L

Lûr-i Kuçek 22

M

Mardin 31, 44, 50, 58
Maveraünnehir 10, 12, 15, 19, 26, 50, 51, 52, 54, 57, 65, 67, 72, 83, 84, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 104, 109, 110, 112, 115, 116
Mazanderan 20, 51, 57, 65, 67, 75, 84, 92, 93, 95, 96, 101, 104, 120
Memlûk Devleti 36, 39, 42, 43, 76, 79, 103
Miranşah 19, 20, 25, 26, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 65, 67, 75, 87, 99, 104
Mirza Ebubekir 37, 40, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 76, 83, 84, 107
Moğolistan 10, 96
Mübarek Şah 9
Muhammed Şeybanî 109, 110, 112
Mutahharten 26, 31, 43, 45, 46, 47

N

Nahcivan 22, 23, 26, 55, 61, 74, 77
Nişabur 74, 83, 105, 106

O-Ö

Ögedey 9
Osmanlı 33, 38, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 67, 68, 78, 79, 98, 99, 103, 112, 116, 122
Otrar 17, 26, 29, 51
Özbekler 110, 117

P

Pir Ali Tâz 53
Pir Budak 58, 62, 91, 93, 95
Pir Muhammed 19, 35, 51, 52, 53, 54, 56

R

Rüstem 42, 44, 54, 56, 63, 65
Rüstemdar 20

S-Ş

Şahruh 7, 39, 45, 51, 52, 53, 54, 57, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73,

74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 87, 90, 91, 92, 102, 103, 115, 116, 121, 123
Şah Şüca 19, 26
Selmas 72, 74, 75
Şenb-i Gazan 21, 23, 59, 61, 63, 74
Serahs 86, 94, 97
Şeyh İbrahim 24, 40, 58
Şeyh Nureddin 51, 52, 54
Seyhun 109
Şiraz 19, 26, 30, 54, 80, 90, 91, 95
Şirvan 21, 33, 38, 50, 67, 73, 76, 79, 101, 103
Şirvanşahlar 56, 73, 76, 101
Sivas 39, 42, 43, 44, 45, 47
Sultan Ahmed Celayir 20, 21, 23, 30, 37, 41, 43, 46, 57, 58, 61, 62

T

Taşkent 26, 29, 51, 52, 70, 90, 94, 109
Tebriz 20, 21, 22, 23, 37, 38, 41, 45, 52, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 69, 70, 72, 74, 75, 77, 93, 96, 98, 103, 112
Terek 34
Timur 7, 8, 10, 11, 12, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 61, 62, 65, 67, 68, 71, 73, 75, 78, 87, 90, 99, 103, 104, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123
Timurlular 10, 19, 26, 43, 72, 76, 88, 90, 103, 108, 111, 112, 115, 116, 120
Toktamış Han 16, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 34, 39, 121
Tuluy 9

U

Ucan 55, 59, 69, 77, 79
Uluğ Bey 7, 51, 53, 54, 70, 71, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 116
Urmiye 26
Uygur 9

Y

Yezd 62, 67
Yusuf Sofi 15

Z

Zahirüddin Muhammed Babür 109, 110, 112, 117
Zencan 73
Zeynelabidin 26

Ensar Macit

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2008 yılında mezun oldu. 2012 yılında *Timurlu Devleti'nin Askeri Teşkilâtı* başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2017 yılında *Timurlular Zamanında Azerbaycan* başlıklı teziyle de doktorasını tamamladı. Kısa bir süre Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 2017 yılında Dr. Öğr. Üyesi olarak göreve başlayan Ensar Macit, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

TİMURLULAR

(1370-1507)

Orta Çağ'da bozkırın sınırlarını aşarak Avrupa'ya uzanan bir devlet kuran Timur, tesis ettiği yapıyı iki sacayağına dayandırmıştı. Bunlardan biri Cengiz Yasası, diğeriyse İslâm şeriatıydı. Timur, girdiği tüm savaşlarda düşmanlarının zaafları üzerine yoğunlaşmış, kaybedeceğini düşündüğü savaştan uzak durarak diplomasiye başvurmuştur. 1370 yılında kurduğu devlet, Timur'un stratejik dehası sayesinde Hindistan'dan Moskova'ya, İran'dan Orta Asya ve Anadolu'ya kadar tüm Avrasya'da yayılmış, çağına damga vuran bir imparatorluk hâline gelmiştir. Bununla birlikte, devlet teşkilatında Timur'un ön plana çıkması ve tek başına dünyaya meydan okuması, devletinin de sonunu getirdi. Zira kurduğu imparatorluk o derece lider odaklıydı ki, ölümünü müteakip tahta çıkanlar onun karizması altında ezildi ve hiçbir Timurlu hükümdarı onun boşluğunu dolduramadı. Timur sonrası dönemde tahta Uluğ Bey ve Hüseyin Baykara gibi bilim ve sanat hamileri otursa da gerek Timurlu mirzalarının iç anlaşmazlıkları gerekse çevrede yükselen yeni güçler Timurluların ilerleyişine her seferinde gem vurdular. Ensar Macit'in, dönemin canlı tanıklarına dayanarak kaleme aldığı bu çalışma, Timur'dan başlayarak devletin yıkılmasına uzanan 137 yıllık dönemi ele alıyor ve Timurlu İmparatorluğu'nun siyasi tarihini gözler önüne seriyor.

SELENGE

facebook/selengeyayinevi
instagram/selengeyayinlari
twitter/selengeyayinevi
selenge.com.tr

ISBN 978-625-7459-09-9